

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II
Wydział Teologiczny
w Krakowie

Aleksandra Brzezińska-Lis

**Obraz Jezusa u młodzieży. Studium katechetyczne na
podstawie badań maturzystów w archidiecezji krakowskiej**

Praca doktorska
napisana na seminarium z katechetyki
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Tadeusza Panusia

Kraków 2023

OPIS BIBLIOGRAFICZNY

Autor: mgr lic. Aleksandra Brzezińska-Lis

Tytuł pracy: Obraz Jezusa u młodzieży. Studium katechetyczne na podstawie badań maturzystów w archidiecezji krakowskiej

Typ pracy: doktorska

Promotor: ks. prof. dr hab. Tadeusz Panuś

Uczelnia: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Miejsce i rok: Kraków 2023

Liczba Stron: 173

ABSTRAKT

Celem pracy jest zbadanie, jaki obraz Jezusa posiadają maturzyści archidiecezji krakowskiej, którzy uczestniczyli w pełnym 12-letnim cyklu kształcenia z zakresu religii. Zasadniczym źródłem informacji była autorska ankieta pt. *Mój obraz Jezusa*, przeprowadzona wśród 504 maturzystów archidiecezji krakowskiej. Główną motywacją do przeprowadzenia badań, ich analizy i w konsekwencji powstania tej rozprawy, były obserwacje prowadzone w czasie lat pracy z różnymi grupami młodzieży – nauczania lekcji religii w szkole ponadgimnazjalnej. Przede wszystkim jednak – przez lepsze zrozumienie sytuacji swoich uczniów – poszukiwanie rozwiązań na pojawiające się, wciąż narastające problemy w nauczaniu religii i kontakcie uczących z młodzieżą. Jej celem jest ukazanie teorii i praktyki katechezy w archidiecezji krakowskiej, a przez analizę wyników badań własnych sformułowanie wniosków służących m.in. jako materiał do refleksji dla katechetów i wykorzystanie go do korygowania sposobów przekazywania treści religijnych na lekcjach oraz w duszpasterstwie. Rozprawa obejmuje pięć rozdziałów. Pierwszy skupia się na analizie treści podstawowych dla nauczania religii w Polsce w aspekcie osoby Jezusa, a także charakterystyce psychologiczno – socjologicznej współczesnego maturzysty. W drugim rozdziale rozprawy zostały omówione wyniki zastanych badań socjologicznych, które opisują kondycję religijną polskiej młodzieży. Trzeci rozdział ukazuje metodologię badań wykorzystanych w niniejszej pracy. Czwarty poświęcono analizie wyników ankiety. Rozdział piąty zawiera wnioski katechetyczno – duszpasterskie. Praca ma charakter teoretyczno – empiryczny. W dysertacji został zamieszczony aneks w postaci ankiety.

SŁOWA KLUCZOWE

Obraz Jezusa, podstawa programowa, program nauczania, maturzyści w archidiecezji krakowskiej

Spis treści

Opis bibliograficzny	2
Spis treści	3
Wykaz skrótów	5

Wstęp	6
-------------	---

Rozdział I

Jezus w świetle <i>Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce i Programu nauczania religii</i>	11
1. 1. Uwarunkowania psychologiczno–socjologiczne współczesnego maturzysty	12
1. 2. Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001–2010 i Program nauczania religii 2001–2010	19
1. 3. Katechizmy archidiecezji krakowskiej	27

Rozdział II

Kondycja religijna polskiej młodzieży w świetle wyników zastanych badań socjologicznych	46
2. 1. Analiza opracowań socjologicznych	47
2. 2. Uwarunkowania kulturowo-społeczne	56

Rozdział III

Metodologia badań własnych – obraz Jezusa u młodzieży w wybranych szkołach archidiecezji krakowskiej na podstawie badań maturzystów	60
3. 1. Przedmiot, cel i problematyka badań	60
3. 2. Metody prowadzonych badań, techniki i narzędzia badawcze	61
3. 3. Przebieg i organizacja badań	65
3. 4. Charakterystyka grupy badawczej	66

Rozdział IV

Analiza ilościowa i jakościowa wyników badań maturzystów archidiecezji krakowskiej	90
4. 1. Związek obrazu Jezusa z treścią i formą nauczania lekcji religii w szkole ponadgimnazjalnej	91

4. 2. Czynniki warunkujące obraz Jezusa wśród maturzystów	111
---	-----

Rozdział V

Wnioski katechetyczno – duszpasterskie wynikające z analizy obrazu Jezusa wśród maturzystów archidiecezji krakowskiej	141
5. 1. Wskazania metodyczne i merytoryczne dla katechetów i duszpasterzy	142
5. 2. Propozycje katechetyczne dla maturzystów kończących szkolną edukację religijną	148
 Zakończenie	150
Wykaz tabel.....	154
Bibliografia	157
Aneks.....	167

Wykaz skrótów

- CTr – Adhortacja Apostolska Jana Pawła II *Catechesi tradendae*
- ChV – Posynodalna Adhortacja Apostolska Franciszka *Christus vivit*
- COVID- 19 - Choroba wywołana przez koronawirus z Wuhan (SARS-CoV-2)
- DCE – Encyklika Benedykta XVI *Deus caritas est*
- DOK – Kongregacja do spraw Duchowieństwa *Dyrektorium ogólne o katechizacji*
- EN – Posynodalna adhortacja apostolska Pawła VI *Evangelii nuntiandi*
- KO – Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*
- KK – Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*
- KKK – Katechizm Kościoła Katolickiego
- KDK – Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*
- KPK – Kodeks Prawa Kanonicznego
- NMI – List apostolski Jana Pawła II *Novo millennio ineunte*

Wstęp

We wprowadzeniu do *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* z 1997 roku dokonana została charakterystyka głoszenia ewangelii w świecie współczesnym. Autorzy *Dyrektorium* kierują do „pasterzy i pracowników katechezy” apel, „aby nieustannie patrzyli na pole siewne” (czyli współczesny świat), dobrze „w perspektywie wiary i miłosierdzia” (DOK 14). Niniejsza rozprawa wpisuje się w to „patrzenie” i jest publikacją zapraszającą katechetów (duchownych i świeckich) oraz duszpasterzy do refleksji nad „polem siewnym współczesnego świata”, sposobami głoszenia ewangelii i owocami tej pracy.

Celem pracy jest zbadanie, jaki obraz Jezusa posiadają maturzyści archidiecezji krakowskiej, którzy uczestniczyli w pełnym 12-letnim cyklu kształcenia z zakresu religii. Do czynników warunkujących obraz Jezusa zalicza się głównie środowisko, kulturę religijną oraz nauczanie, praktykę religijną, relacje w rodzinie, jak również poczucie własnej wartości. Ponadto obraz ten modyfikuje się w toku kształtowania religijnego, praktyki religijnej, a także poprzez osobistą refleksję i zaangażowanie. Jakość katechezy nie jest w tym procesie bez znaczenia. Badanie *obrazu Jezusa u współczesnej młodzieży* będzie próbą uzyskania odpowiedzi na pytanie o posiadany obraz Jezusa przez młodzież, która znajduje się w wyjątkowym momencie swojego życia, jakim jest zakończenie edukacji w szkole ponadgimnazjalnej i podjęcie decyzji o dalszym kierunku realizowania własnego życia.

Chcąc określić i opisać posiadany przez młodzież maturalną obraz Jezusa, należy poznać, jak postrzega ona i charakteryzuje Osobę Jezusa, jaki jest jej stosunek do Niego, jakie praktyki religijne są dla niej ważne, kto odegrał istotną rolę w przekazywaniu jej informacji o Jezusie, w jakim stopniu zaangażowana jest ona w działalność Kościoła, jak mocny jest u niej związek posiadanego obrazu Jezusa z posiadanym obrazem rodzica. W działalności katechetyczno-duszpasterskiej Kościoła trzeba nie tylko poznać rzeczywistość, ale również wskazać jej mocne i słabe strony, aby móc określić sposoby jej wzmocnienia lub naprawy.

Do zebrania powyższych informacji posłużyła autorska ankieta pt. *Mój obraz Jezusa*, przeprowadzona wśród 504 maturzystów archidiecezji krakowskiej. Ankieta ma charakter anonimowy. Zawiera 5 stron i podzielona jest na 3 części oraz metrykę. Badania zostały przeprowadzone w szkołach ponadgimnazjalnych na terenie archidiecezji krakowskiej: liceach ogólnokształcących, technikach, a także w jednej szkole katolickiej w Krakowie.

Jako jeden, z instrumentów badawczych zastosowano tzw. ankietę duszpasterską, opartą na konstrukcji ankiety typu socjologicznego. Różni się ona tym, że adresowana jest do młodzieży wierzącej, czego konsekwencją jest świadome zadeklarowanie uczestnictwa w katechizacji szkolnej (deklaracja osobista lub przez rodziców). Dlatego też nie uwzględnia ona kategorii odpowiedzi „Nie wiem”, by nie stwarzać ankietowanym możliwości unikania odpowiedzi, które wymagają zastanowienia. Jej głównym celem jest zbadanie stopnia świadomości młodych, dotyczącej refleksji nad miejscem Jezusa Chrystusa w ich życiu.

Poddani badaniu maturzyści archidiecezji krakowskiej, w 12-letnim cyklu kształcenia katechetycznego, objęci byli dwoma programami, tzn. w szkole podstawowej (w klasach I–III oraz IV–VI) *Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego 2001* oraz *Programem nauczania religii z roku 2001*. Natomiast w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej *Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego 2010* oraz *Programem nauczania religii z roku 2010*. Aktualnie obowiązuje *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* Konferencji Episkopatu Polski z dnia 8 czerwca 2018 roku¹.

Główną motywacją do przeprowadzenia badań, ich analizy i w konsekwencji powstania tej rozprawy były obserwacje prowadzone w czasie lat pracy z różnymi grupami młodzieży – nauczanie lekcji religii w szkole ponadgimnazjalnej (dziś szkoła ponadpodstawowa). Przede wszystkim jednak poszukiwanie, przez lepsze zrozumienie sytuacji swoich uczniów, rozwiązań pojawiających się i wciąż narastających problemów w nauczaniu religii i kontakcie uczących z młodzieżą.

¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Jej celem będzie ukazanie teorii i praktyki nauczania religii w archidiecezji krakowskiej. A przez analizę wyników badań własnych sformułowanie wniosków służących m.in. jako materiał do refleksji dla katechetów (duchownych i świeckich, duszpasterzy) o roli lekcji religii we współczesnej szkole i życiu jej uczniów. A także miejscu katechezy i katechety/ki w całym procesie rozwijania wiedzy religijnej, pogłębiania świadomości w zakresie prawd wiary oraz kształtowania postaw młodych, tj. budowaniu fundamentów dojrzałej wiary i jej praktyki w codziennym życiu już dorosłych ludzi. Badanie prowadzono w grupie uczniów kończących cykl nauki katechezy i przystępujących do matury (nazywanej kiedyś egzaminem dojrzałości).

Najważniejsze będzie jednak wykorzystanie jej materiałów do korygowania sposobów przekazywania treści religijnych na katechezie oraz metod pracy z młodymi (zarówno w szkole, jak i różnych wspólnotach), by właściwie wychodzić naprzeciw ich oczekiwaniom, problemom i odpowiednio reagować na współczesne zagrożenia. Ważnym zadaniem tego opracowania jest więc jego aspekt katechetyczno – duszpasterski.

W Polsce badania nad religijnością młodzieży mają ugruntowaną tradycję, zajmują się nimi między innymi: J. Baniak², I. Borowik³, A. Kiciński⁴, J. Mariański⁵, H. Świda-Ziemba⁶. Wyniki badań postaw i praktyk religijnych młodzieży traktuje się jako jeden z aspektów charakteryzujących grupę pokoleniową. Z tych analiz wynika, że religijność młodzieży w porównaniu z religijnością dorosłych (zwłaszcza starszych) jest

² J. Baniak, *Desakralizacja kultu religijnego i świąt religijnych w Polsce. Studium socjologiczne*, Kraków 2007; *Kościół rzymskokatolicki i jego medialny obraz w demokratycznym społeczeństwie obywatelskim w Polsce w ujęciu i ocenach katolików świeckich*, [w:] *Religia i Kościół w społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim w Polsce. Między losem a wyborem*, red. J. Baniak, Poznań 2012.

³ I. Borowik, *Dlaczego religijność w Polsce nie ulega zmianom po 1989 roku?: pięć hipotez*, [w:] *Zrozumieć współczesność*, red. G. Babiński, M. Kapiszewska, Kraków 2009; *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, red. I. Borowik, Warszawa 2018.

⁴ *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. Andrzej Kiciński, Poznań 2007; A. Kiciński, *Perspektywy rozwoju nauczania religii katolickiej w polskiej szkole*, [w:] *Dwadzieścia lat katechezy w szkole*, red. J. Kotowski, S. Dziekoński, Warszawa–Łomża 2010.

⁵ J. Mariański, *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian. Studium socjologiczne*, Sandomierz 2014; J. Mariański, *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym*, Warszawa 2010; J. Mariański, *Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008.

⁶ H. Świda-Ziemba, *Obraz świata i bycia w świecie (z badań młodzieży licealnej)*, Warszawa 2000.

słabsza, wskaźniki deklaracji wiary u młodych są o kilkanaście procent niższe niż u osób starszych⁷.

Do analizy statystycznej wykorzystano w pracy następujące metody: opis statystyczny zmiennych liczbowych – średnie, mediany, odchylenia standardowe, minima i maksima; opis statystyczny zmiennych jakościowych – liczebności i procenty, różnice między dwiema grupami dla zmiennych liczbowych – testy *U* Manna-Whitneya, różnice między dwiema lub więcej grupami dla zmiennych jakościowych – testy chi-kwadrat oraz korelacje między zmiennymi liczbowymi – współczynniki korelacji *rho* Spearmana.

Analiza treści *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001/2010* i *Programu nauczania religii 2001/2010* w aspekcie Osoby Jezusa, będzie tematem rozdziału pierwszego niniejszej dysertacji. Następnie te podstawowe dla nauczania katechezy w Polsce dokumenty zostaną powiązane z tematami oraz celami mówiącymi o Jezusie, znajdującymi się w podręcznikach do lekcji religii na wszystkich poziomach klas, dla uzyskania analiz, które pozwolą na sformułowanie ocen oraz wniosków. W rozdziale tym znajdzie się także charakterystyka psychologiczno-socjologiczna współczesnego maturzysty.

Drugi rozdział rozprawy będzie miał charakter teoretyczny. W tym celu zostaną omówione wyniki zastanych badań socjologicznych, które opisują kondycję religijną polskiej młodzieży. Analizie poddane będą badania, które były przeprowadzone na grupie maturzystów bądź uczniów szkół ponadgimnazjalnych w wybranych polskich diecezjach. Zrelacjonowane również badania ukazujące obraz religijności młodzieży ponadgimnazjalnej na terenie całej Polski. Zaprezentowane będą także badania, które pokazują wiedzę religijną młodzieży z zakresu katechezy szkolnej, zaangażowanie młodych w życie sakramentalne oraz te, które mówią o hierarchii wartości młodych. Przywołane zostaną ogólnopolskie dane dotyczące frekwencji na lekcji religii. Omówione badania z zakresu uwarunkowań psychologicznych dotyczących przeżyć religijnych. Zostanie także opisana sytuacja kulturowo-społeczna współczesnej młodzieży.

⁷ Por. W. Pawlik, *O przemianach religijności młodzieży – próba typologii*, [w:] *Oblicza religii i religijności*, red. I. Borowik, M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Doktor, Kraków 2008, s. 135.

W rozdziale trzecim metodologicznym uwaga zostanie skupiona na celu i problematyce przeprowadzonych badań. Przedstawiony sposób i metoda badawcza wykorzystane w niniejszej pracy. W tym rozdziale zaprezentowana będzie charakterystyka badanej populacji – maturzystów z archidiecezji krakowskiej. Przedstawiony zostanie także krótki opis historyczny i statystyczny archidiecezji krakowskiej, która jest terenem badań.

Czwarty rozdział poświęcono analizie odpowiedzi, których maturzyści archidiecezji krakowskiej udzielili podczas wypełniania ankiety. Zaprezentowany zostanie ich poziom wiedzy z zakresu dogmatyki i teologii fundamentalnej, dotyczący Jezusa Chrystusa, jak również ich osobiste relacje z Osobą Jezusa, czyli ważny aspekt życia duchowego.

Rozdział piąty będzie zawierał wnioski katechetyczno – duszpasterskim, które zostaną, ze względu na ich adresatów, podzielone na dwie grupy: pierwsza grupa to katecheci oraz duszpasterze, natomiast druga to maturzyści kończący szkolną edukację religijną. Dla obu tych grup, katechetów oraz maturzystów zostaną przekazane propozycje katechetyczne – praktyczne wskazówki do zastosowania w życiu.

Rozdziały empiryczne zawierają tabele, wykresy, rysunki oraz mapę. Wszystkie te formy będą za pomocą liczb i schematów graficznych prezentować dane empiryczne odnoszące się do podejmowanych w pracy kwestii.

Uzyskane w czasie badań własnych dane oraz ich analizy mają służyć sformułowaniu wstępnych wniosków dla Kościoła w celu poszukiwania coraz to lepszych, skuteczniejszych i odpowiadających wyzwaniom czasów sposobów katechizowania i ewangelizowania młodego człowieka.

Rozdział I

Jezus w świetle *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i *Programu nauczania religii*

Człowiek do właściwego rozwoju i przestrzegania norm potrzebuje wspólnoty innych osób. Jego rozwój przebiega prawidłowo, gdy blisko siebie ma drugiego człowieka. Młodzież potrzebuje środowiska, które prawidłowo wpływa na jej rozwój indywidualny, społeczny i duchowy. W sferze wiary potrzebuje wspólnoty, w której usłyszy o wierze i zobaczy ludzi – rówieśników, którzy są świadkami wyznawanej przez siebie wiary. Znaczący wpływ na kształtowanie osobowości młodego człowieka ma rodzina, środowisko – szkoła, rówieśnicy oraz Kościół. Jak twierdzi profesor psychologii I. Obuchowska dawniej nie było inaczej, ale współczesne młode pokolenie wydaje się – dodatkowo – coraz mocniej podlegać (często nieświadomie) nowoczesnym mediom. Codziennie dociera do nich ogromna liczba różnych „faktów” i „prawd”, których nie potrafią zweryfikować. Naturalny ze względu na wiek brak doświadczenia oraz młodzieńczy bunt przeciwko opiniom dorosłych sprawiają, że młodzi ludzie przyjmują ten wykreowany obraz świata za prawdziwy i swój. Kontakty z młodzieżą pozwalają zaobserwować jej narastający sprzeciw wobec religii, obrzędów, kapłanów, rzadziej samej idei Boga, która jednak też zostaje poddana rewizji. Młodzież często odchodzi od idei personalnego Boga z lat dzieciństwa do idei Boga, jako bytu bliżej nieokreślonego lub zbioru wartości duchowych¹. W pierwszym paragrafie tego rozdziału nakreślone zostaną: sylwetka młodego człowieka – maturzysty oraz uwarunkowania psychologiczno-socjologiczne, które wpływają na jej obraz. W drugim omówione będą: *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001/2010* i *Program nauczania religii 2001/2010*². Natomiast w trzecim zaprezentowane zostaną podręczniki do nauczania religii, obowiązujące na terenie

¹ Por. I. Obuchowska, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996, s. 91.

² Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* Kraków 2001; Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* Kraków 2010; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010.

archidiecezji krakowskiej, ze szczególnym uwzględnieniem w ich tematyce zagadnień związanych z Osobą Jezusa Chrystusa.

1. 1. Uwarunkowania psychologiczno-socjologiczne współczesnego maturzysty

Współcześnie potrzeba szczególnie dużego zaangażowania w wychowanie dzieci i młodzieży, gdyż okazuje się, że nie zawsze instytucje (rodzina, szkoła, Kościół) odpowiedzialne za to wychowanie spełniają swoją funkcję. Rodzina przeżywa kryzys, a w wielu polskich domach w ogóle nie można mówić o wychowaniu. Jest to nawet czasami działalność antywychowawcza, ponieważ czas poświęcony dziecku jest zredukowany do minimum. Rodzice pochłonięci zdobywaniem pieniędzy lub karierą często wychodzą z domu do pracy, gdy dzieci jeszcze nie wstały i wracają, gdy one już zasnęły. W niewielu polskich rodzinach ojciec i matka regularnie rozmawiają z dziećmi. A właśnie poświęcony dzieciom czas i uwaga, a także odpowiednia komunikacja, są jednym z czynników, który upewnia młodego człowieka w przekonaniu, że jest ważny. Rodzina „z jakichś powodów nie spełnia swoich zadań. Liczba takich rodzin wzrasta. Wyjaśnienie nie psychopatologiczne, nie psychiatryczne, lecz psychospołeczne mówi o tym, że w ogromnej mierze zmienił się styl życia rodzinnego i struktura rodziny w tym sensie, że znacznie więcej rodzin żyje w izolacji. Gdzieś we współczesnym świecie, w Polsce także, rozmyło się, zmniejszyło się coś takiego, co nazywa się rodziną poszerzoną, taką, że w tej samej okolicy mieszkają siostry i bracia rodziców, ciotki i wujowie, chrzestni. W takich społecznościach istnieje pewna możliwość wyrównywania deficytu, jaki może pojawić się w rodzinie nuklearnej. Współczesne rodziny nuklearne są bardziej odizolowane”³. Współcześnie rodzina coraz mniej czasu spędza wspólnie (np. przy posiłkach). Wychowawcą stała się telewizja i Internet, które tak bardzo weszły do polskich domów, że już dość powszechnie sprawiają, że dzieci coraz wcześniej wchodzą w świat dorosłych⁴. Jak zauważa autorka jednego z artykułów na ten temat: „Rodzice sprowadzili się do służalczej roli wobec swoich własnych dzieci, trzeba i wszystko wokół nich zrobić, i na wszystko zarobić. Po galeriach handlowych włączają się hordy młodzieży, a rodzice na to pracują. Telefon komórkowa zarabia

³ D. Terakowska, J. Bomba, *Być rodziną, czyli jak budować dobre życie swoje i swoich dzieci*, Kraków 2003, s. 332.

⁴ Por. I. Kowalewski, J. L. Franczyk, *Zdrowie emocjonalne młodzieży*, Kraków 2017, s. 8.

miliardy, bo dzieci telefonują, ile dusza zapagnie, nie płacą, za to i nie czują ponoszonych kosztów. Telefony w życiu towarzyskim nastolatków odgrywają tak dużą rolę, jak proszony obiad dla ich rodziców. Grupą docelową nieskończonej ilości gadżetów jest niepracująca młodzież. Producenci wyciągają pieniądze z kieszeni pracujących rodziców w dużej części sztucznie rozdymanymi potrzebami ich niepracujących dzieci. Rodzice, zamiast poświęcać czas dorastającemu potomstwu, które pilnie potrzebuje wskazówek dorosłych, pracują, żeby zarobić na coraz więcej niepotrzebnych wydatków⁵. W ten sposób „świadomie lub nie, matki i ojcowie często wyrządzają krzywdę swoim dzieciom. Niekiedy pełni dobrych chęci, ranią swoje dzieci, nawet o tym nie wiedząc. Na drugim skraju spektrum znajdują się rodzice, którzy nie potrafią rozwiązać swoich własnych wewnętrznych konfliktów i w niepohamowany sposób przenoszą je na swoje dzieci⁶. A miłość między rodzicami oraz miłość rodziców do dzieci nie jest żadną wartością luksusową. To podstawowa potrzeba w każdej rodzinie, w której wychowują się pełnowartościowi ludzie, chociaż we współczesnej rodzinie to dobro deficytowe. Zrywana jest więc międzypokoleniowa zarówno w sferze kultury, moralności, jak i religijności. Wielu młodych ludzi postanowiło żyć według swoich norm postępowania, nie uwzględniając żadnych autorytetów, a w szczególności autorytetu Kościoła. W dobie liberalizmu i demokracji nie jest On już dla młodzieży wzorem, nauczycielem moralności ani stróżem prawa. Jedna lub dwie godziny katechezy w ciągu tygodnia to zbyt mało, by coś zmienić, w porównaniu z wpływem mediów oraz środowiska rówieśniczego, w którym młody człowiek przebywa przez większość czasu. Kulturalne, religijne i rodzinne zakorzenienie wciąż jest jeszcze fundamentem życia dla większości nastolatków – doceniają je i nie chcą ich odrzucać. Fakt, że wchodzą w różne relacje także z przedstawicielami spoza swojego wyznania, czy kultury, nie musi oznaczać, że w przyszłości będą szukali partnera oraz znajomych w przestrzeni antychrześcijańskiej. Ale rodzice, nieuznający kompromisów, narażają się dzisiaj na ryzyko, utraty swoich dzieci. Nowoczesny nastolatek może bowiem dojść do wniosku, że jedynym rozwiązaniem dla obrony swojej wolności jest zerwanie rodzinnych więzi, mimo iż rzadko się zdarza, by tego naprawdę pragnął⁷.

⁵ E. Binswanger – Stefańska, *Ta okropna młodzież? A może ci okropni dorośli?*, na: <http://www.sofijon.pl/module/article/one/15> [dostęp: 16. 02. 2022].

⁶ L. Leyland Fields, J. Hubbard, *Przebaczyć mamie i tacie*, Kraków 2015, s. 96.

⁷ Por. E. Fenwick, T. Smith, *Dojrzewanie praktyczny poradnik dla nastolatków i ich rodziców*, Warszawa–Kraków 1995, s. 101.

Kolejną przestrzenią, w której młodzież spędza większość swojego czasu, jest szkoła. Jest ona miejscem, w którym oprócz nauki, wychowania, spotkań z rówieśnikami, uczeń styka się również bezpośrednio lub pośrednio z agresją i przemocą rówieśników. Agresja ta występuje w relacjach interpersonalnych pod różnymi postaciami.. Często jest niezauważalna przez środowisko pedagogiczne, gdy młodzież za pośrednictwem mediów społecznościowych rozpowszechnia między sobą plotki, niesprawdzone informacje, kłamstwa, co niejednokrotnie prowadzi do społecznego wykluczenia. Świat wartości jest zakłócony przez przekazy społeczne, które promują sukcesy osób silnych i zdeterminowanych. Agresja fizyczna jest zjawiskiem rzadziej występującym dziś we współczesnej szkole, jednak nie można jej bagatelizować – przybrała bowiem łagodniejszą formę przemocy psychicznej – mobbingu i różnych prześladowań jednostek słabszych. Czynniki te doprowadzają do frustracji. Jest ona obecnie indywidualna dla każdego ucznia i może wpływać na zaniżoną samoocenę, brak pewności siebie, nieśmiałość czy lęk. Niewystarczająca wiedza na temat powszechnego zjawiska, jakim jest agresja oraz przemoc, jest powodem jałowych dyskusji i często bezskutecznych działań szkoły⁸. Kryzys wychowania to brak współpracy między tymi, którzy chcą lub powinni brać odpowiedzialność za wychowanie młodego człowieka. Częścią wychowania jest wychowanie religijne a badania empiryczne oraz różne codzienne sytuacje potwierdzają tezę o kryzysie wychowania religijnego – coraz częściej brakuje podstawy, fundamentu wyniesionego z domu, na którym można budować wiarę⁹.

Postępująca sekularyzacja i odrzucanie wartości chrześcijańskich to niektóre z wielu elementów moralności, przed którymi stanął Kościół we współczesnym świecie. Religijność młodego człowieka należy rozważać w dwóch płaszczyznach: zewnętrznej i wewnętrznej. Podstawowym zewnętrznym jej zasobem jest atmosfera domu rodzinnego, która wpływa na obraz Boga młodego człowieka i kształt całej jego religijności. Obraz matki i ojca, wyniesione z domu normy i standardy życia stanowią podstawę oraz fundament przyszłych zasobów religijności. Natomiast do wewnętrznych zasobów można zaliczyć: świadomość religijną, uczucia religijne, decyzje religijne, więzi ze wspólnotą wierzących, praktyki religijne, doświadczenia religijne oraz formy

⁸ Por. M. Drożdż, D. Grzesiak-Witek, P. Witek, *Uczeń a współczesne zagrożenia*, Lublin 2019, s. 125–133.

⁹ Por. R. Chałupniak, *Wprowadzenie*, [w:] *Współczesna katecheza: kryzysy i nadzieja*, red. R. Chałupniak, Opole 2010, s. 7.

wyznania wiary. W okresie młodości religijność zewnętrzna jest już niewystarczająca, dokonuje się rewizja wewnętrzna religijności, w której poddawana jest własna wiedza religijna, z proponowanymi wzorcami wychowawczymi oraz obraz Boga. Nabyte przekonania zostają poddane krytycznej ocenie i przepracowaniu¹⁰. „Światopogląd religijny nastolatków zawiera w sobie idealizm, który jest typowy dla tego okresu. Młodzież pragnie idealnego modelu wspólnoty wierzących, z którą chce się identyfikować”¹¹.

Jednym z ważniejszych okresów w życiu człowieka jest dojrzewanie, to jeden z mechanizmów, który wyjaśnia przebieg rozwoju. Dojrzewanie jest sekwencją zmian, jakie zachodzą w organizmie w trakcie rozwoju, które są kierowane przez kod genetyczny¹². Termin dojrzewanie dotyczy kontekstu biologicznego – budowy ciała¹³. Obok określenia dojrzewanie, używa się terminu „adolescencja”, która jest zjawiskiem psychologicznym i kulturowym¹⁴. Niejednokrotnie człowiek idzie przez swoje życie z całym bagażem konsekwencji różnych wyborów oraz decyzji podjętych w młodym wieku. Wiek adolescencji to wyjątkowy czas dla młodego człowieka. Jest to okres, w którym nastolatki oraz nastolatkowie przeżywają wiele emocji. To czas, który poddaje młodych ciągłym próbom w dążeniu do akceptacji siebie. Dokonują się różne zmiany, zarówno fizyczne – zmiany w ciele młodych ludzi, jak i psychiczne, zmienia się też ich światopogląd. W polskiej psychologii proces ten nazywany jest wiekiem dorastania¹⁵.

W literaturze przedmiotu główne cele adolescencji określane są jako:

- „1) zakończenie procesu separacji/ indywidualizacji rozpoczętego w pierwszym roku życia;
- 2) określenie własnej szeroko pojmowanej tożsamości: ustalenie tożsamości psychologicznej, psychoseksualnej, interakcyjnej, społecznej, ustalenie własnego systemu wartości i określenie własnych celów życiowych”¹⁶.

¹⁰ Por. J. Czerkawski, *Katecheza młodzieży w nauczaniu Kościoła katolickiego. Zarys problematyki*, Kraków 2020, s. 90–95.

¹¹ E. Talik, *Dojrzałość religijna*, [w:] *Praktyczna psychologia dla teologów*, red. M. Guzewicz, J. Czerkawski, Kielce 2015, s. 195–196.

¹² Por. H. Rudolph Schaffer, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Kraków 2010, s. 28.

¹³ Por. K. Pietruszewski, *Jak pomóc nastolatkom?*, Kraków 1998, s. 7.

¹⁴ Por. M. Orwid, K. Pietruszewski, *Psychiatria dzieci i młodzieży*, Kraków 1993, s. 85.

¹⁵ Por. I. Kowalewski, J. L. Franczyk, *Zdrowie emocjonalne młodzieży*, dz. cyt., s. 27–28.

¹⁶ M. Orwid, K. Pietruszewski, *Psychiatria dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 88.

Powyższe zadania są trudne nie tylko dla dziecka, ale również jego rodziców. Różne trudności oraz ograniczenia, zarówno dzieci, jak i rodziców, mogą poważnie utrudnić bądź nawet uniemożliwić osiągnięcie ww. celów.

Publikacje z zakresu psychologii wskazują na możliwe w burzliwym okresie adolescencji następujące zaburzenia psychiczne wynikające z dorastania:

- 1) zaburzenia jedzenia – (*anoreksja, bulimia*);
- 2) zaburzenia zachowania – postępowania;
- 3) depresja młodzieńcza¹⁷.

Zaburzenia te często – jako dodatkowe czynniki – wpływają na relacje młodych z rodzicami, rówieśnikami, a także utrudniają im rozumienie samych siebie.

Młodzież w wieku adolescencji systematycznie zmagają się z wieloma różnymi emocjami. Adolescent intensywnie przeżywa pytanie „jaki jestem”? Dla młodzieży w wieku szkolnym lęki społeczne i moralne mają swoje źródło w obawie przed niepowodzeniem i kompromitacją. Cechą charakterystyczną osób młodych w okresie dojrzewania jest strach przed negatywną oceną, ośmieszeniem lub odrzuceniem. Nastolatki oraz nastolatki potrzebują dużo akceptacji i jest to głównie spowodowane zmianami osobowości, jaka się w nich dokonuje. Jest to tym trudniejsze, że w okresie adolescencji nie jest im łatwo tę akceptację znaleźć w sobie. Zadanie dorosłych polega na zabezpieczeniu powstających u młodych deficytów akceptacji. Większość ludzi a szczególnie dzieci i młodzież, potrzebuje pewności, że ich świat jest przewidywalny, bo to daje poczucie bezpieczeństwa¹⁸.

Narzekanie na młode pokolenia wpisane jest w historię ludzkości. Złą opinię na temat młodzieży miał już Arystoteles, który mówił, że: „skłonność do znieważania mają zwłaszcza ludzie młodzi (...), bo wydaje im się, że – gdy znieważają innych potwierdzają swoją wyższość”¹⁹. Namiętności określają ich charakter, najtrudniej im zapanować nad żądzami erotycznymi. Młodzi, kierując się namiętnościami szybko zmieniają swoje stanowiska i się zniechęcają. Ich pragnienia są gwałtowne i krótkie. Lubią zaszczyty, zwycięstwa i sławę, cenią to bardziej niż pieniądze. Są łatwowierni

¹⁷ Por. M. Orwid, K. Pietruszewski, *Psychiatria dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 113.

¹⁸ Por. E. Fenwick, T. Smith, *Dojrzewanie praktyczny poradnik dla nastolatków i ich rodziców*, dz. cyt., s. 49.

¹⁹ Por. Arystoteles, *Retoryka II*, [w:] Arystoteles, *Retoryka, Retoryka dla Aleksandra, Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa 2004, s. 108–109.

i pełni optymizmu, co często prowadzi do zawodu, jednocześnie są bardziej odważni niż ludzie starsi, gdyż nie mają jeszcze złych wspomnień. W życiu kierują się prawem zwyczajowym, w którym zostali wychowani. „Grzeszą” pośpiechem, przesadą i nieposłuszeństwem, wydają sądy, nie przyjmując sprzeciwu. Sądzą, że wszystko wiedzą, co jest przyczyną braku umiaru we wszystkim²⁰. Podążając za myślą, można zaryzykować twierdzenie, że przez wieki nic się nie zmieniło. Wielu myślicieli, psychologów, pedagogów, moralistów i literatów opisywało wiek młodzieńczy, przedstawiając ten okres rozwoju za pomocą takich określeń jak: drugie narodziny, okres „burzy i naporu”, odkrycie jaźni, kryzys wieku młodzieńczego. Wyrażenia te podkreślały dramatyczny przebieg wieku dorastania, w który wpisane są wstrząsy i niepokoje²¹.

Dojrzewanie jako czas zachwiania równowagi uczuciowej, kryzys samoświadomości, dezintegracja życia popędowego jest okresem poszukiwania znaczeń, a w sferze moralnej – konfrontacją wartości. Wzrasta wtedy świadomość samego siebie oraz wewnętrzna motywacja do walki z trudnościami. Młodzież poszukuje swojej drogi życiowej – powołania²². W okresie dorastania problemy światopoglądowe zajmują wiele miejsca w życiu młodzieży. Budowanie własnego obrazu świata i znalezienie swojego miejsca w tym świecie są jednym z ważniejszych zadań, które człowiek musi rozwiązać w swym indywidualnym rozwoju, zwłaszcza w okresie dorastania i wczesnej młodości. Jednakże wskutek częstych rozbieżności między światopoglądem przyswajanym dzieciom od najmłodszych lat przez rodziców, a tym, jaki wyłania się on z nauki szkolnej, u młodych ludzi budzą się różne wątpliwości. Rozwój własnej wiedzy i krytycyzm wobec autorytetów każą odrzucić wiele twierdzeń uznawanych dotychczas za prawdziwe. Na tym tle rodzą się sprzeciw oraz brak zaufania do dorosłych²³. Bunt jest wpisany w naturę młodego człowieka i błędem byłoby nieliczenie się z tym elementem procesu rozwojowego. Często towarzyszy mu konflikt z dotychczasowymi autorytetami, zwłaszcza rodzicami. Stroje, zachowania dziwne i prowokacyjne, są krzykiem młodych buntowników. Trudności wychowawcze pojawiają się wtedy także na lekcjach religii. Zachowania uczniów

²⁰ Por. Tamże, Arystoteles, *Retoryka II*, Warszawa 2004, s. 131–132.

²¹ Por. R. Murawski, *Problematyka wieku dorastania*, [w:] *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 10.

²² Por. M. Chłopkiewicz, *Osobowość dzieci i młodzieży rozwój i patologia*, Warszawa 1987, s. 136.

²³ Por. M. Tyszkowa, *Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży*, Warszawa 1972, s. 77.

często mają na celu prowokację, wyrządzenie szkody, spowodowanie straty lub obrażenie nauczyciela. Katecheci spotykają się z narastającą agresją szczególnie (takie zachowania obserwowano) w gimnazjum. Ksiądz Janusz Mastalski (od 2019 roku biskup pomocniczy archidiecezji krakowskiej) w swojej książce *Samotność globalnego nastolatka* wymienia kilka przykładów zachowań, poprzez które manifestuje on swój bunt:

1. Unik – bunt polegający na unikaniu rozmów z rodzicami.
2. Milczenie – nastolatek wyraża swoją dezaprobatę poprzez milczenie.
3. Ironia – kpina, złośliwość, wyśmiewanie, dystans syna lub córki wobec rodziców.
4. Kontestacja – rodzice są nieustannie krytykowani przez swoje dzieci.
5. Prowokujący image – bunt przejawiający się w ostentacyjnych zachowaniach i postawach nieakceptowanych przez rodziców.
6. Ucieczka z domu – drastyczna forma protestu nastolatka.
7. Samookaleczenia – adolescent w ten sposób pokazuje, jak bardzo nie akceptuje sytuacji domowej, w której obecnie się znajduje.
8. Próby samobójcze – najbardziej drastyczna forma buntu²⁴.

Młodzież prezentuje postawy i wartości inne niż dorośli. To m.in. skutek trudności we wzajemnej akceptacji, zrozumieniu się oraz szacunku wobec różnicy zdań. Z tego powodu rówieśnicy stają się grupą wsparcia, a nawet wzorcem do naśladowania, ważniejszym niż rodzice²⁵. Świat rówieśniczy staje się atrakcyjniejszy niż świat domowy. Większość kłopotów wychowawczych z młodzieżą w okresie dojrzewania jest spowodowana sporami związanymi z zaniedbaniem nauki, zbyt częstymi i intensywnymi kontaktami z rówieśnikami, późnymi powrotami do domu, zaniedbywaniem domowych obowiązków. Konflikty te na ogół rozwiązują się i przemijają same, wraz z wiekiem, w którym występują²⁶. Wyżej opisany okres ostatecznie kończy się ukształtowaniem charakteru, wyborem drogi życiowej, poszukiwaniem partnera oraz powrotem do harmonijnego współżycia z otoczeniem. W procesie dojrzewania bardzo ważna jest mądra obecność przy młodych, zmagających się z sobą i światem, życzliwych im dorosłych rozumiejących złożoność procesu

²⁴ Por. J. Mastalski, *Samotność globalna nastolatka*, Kraków 2007, s. 164–165.

²⁵ Por. I. Kowalewski, J. L. Franczyk, *Zdrowie emocjonalne młodzieży*, dz. cyt., s. 8.

²⁶ Por. K. Pietruszewski, *Jak pomóc nastolatkom?*, dz. cyt., s. 42.

adolescencji. Bycie rodzicem, nauczycielem, wychowawcą, katechetą to bardziej twórczość niż rzemiosło. A twórca ma zawsze czas dla swojego dzieła. Potrzeba bycia z młodymi wiąże się wtedy m.in. ze znalezieniem takiego sposobu organizacji przestrzeni wychowawczej, aby mieli oni szansę na swoją aktywność, szczególnie gdy dokucza im nuda i rozczarowanie²⁷.

1. 2. Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001–2010 i Program nauczania religii 2001–2010

Kościół wypełniając misyjny nakaz swego mistrza Jezusa Chrystusa, od początku swego założenia głosi słowo Boże. „Od czasów, gdy Apostołowie nauczali ustnie, a w Kościołach odczytywano listy, aż do czasów dzisiejszych wyposażonych we wszelkiego rodzaju pomoce, katecheza pobudzana przez Pasterzy i przy współudziale wspólnot zawsze szukała dróg i środków najbardziej odpowiednich dla wypełnienia swej misji” (CTr 46). Posługa duszpasterska oprócz głoszenia słowa Bożego znajduje swój wyraz także w katechizacji. Początki katechezy sięgają roku 1774, wtedy na rozkaz Marii Teresy cesarzowej austriackiej została wprowadzona do szkoły nauka katechetyki jako odrębnej dyscypliny²⁸. Natomiast w Polsce XVIII wiek to wstrząs dla całego kraju, jakim były rozbiory, kiedy w obszarze publicznego szkolnictwa zabiegano o wykształcenie obywateli lojalnych wobec swojego zaborcy. Jednakże patrioci, wybitne osobistości ówczesnego świata nauki i kultury podjęli się reformowania polskiego szkolnictwa, by ocalić przed zniszczeniem najistotniejsze wartości narodowe i moralne. W połowie XIX stulecia w Królestwie Polskim powołano do życia Komisję Wyznań i Oświecenia Publicznego, co oznaczało, że zainteresowano się nie tylko edukacją, ale także obecnością religii w szkole. Upadek powstania styczniowego w 1864 roku przyczynił się do upadku reformy szkolnictwa. Po latach zaborów w 1918 roku została wskrzeszona II Rzeczpospolita, w której należało scalić trzy różne systemy oświaty. Konstytucja marcowa z 1921 roku gwarantowała dostępność i bezpłatność nauczania, zatwierdzając lekcje religii jako obowiązkowy przedmiot nauczania. Konkordat z 1925 roku wprowadził obowiązek nauczania religii we wszystkich

²⁷ Por. A. Augustyński, A. Bukowski, *Między domem a ulicą, wokół problemów wychowania w dobie globalizacji i kultury masowej*, Kraków 2005, s. 90.

²⁸ Por. E. Alberich, *Katecheza dzisiaj podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 11.

szkołach jako przedmiot obowiązkowy²⁹. W II Rzeczypospolitej (w 1919 roku) został również zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski pierwszy program nauczania religii. Opracowany przez ks. K. Piotrowskiego, natomiast realizacja tego programu na terenie Polski była różna, bo była uzależniona od struktury szkoły. Kolejny program po reformie szkolnictwa średniego został opracowany i zatwierdzony w roku 1935. Obowiązywał on także po II wojnie światowej i został wdrożony przez Ministerstwo Oświaty w 1947 roku³⁰. Okres PRL-u tj. Lata 1945 – 1989, w obszarze nauczania religii w szkole był ciągłą walką państwa z Kościołem o świeckość szkoły – katecheza stała się wewnętrzną sprawą Kościoła i została wyjęta spod jurysdykcji ówczesnych władz oświatowych. Konstytucja PRL z 1952 roku wprowadziła rozdział państwa od Kościoła. W. Gomułka zlikwidował 11-letnią szkołę ogólnokształcącą i w 1961 roku wprowadza 8-letnią szkołę podstawową oraz 4-letnie liceum ogólnokształcące. Do 1990 roku lekcja religii odbywały się poza szkołą – w salkach parafialnych³¹. Znaczącym wydarzeniem dla Kościoła był Sobór Watykański II nazywany soborem duszpasterskim, gdyż w świetle wydarzeń światowych ojcowie soborowi poddali analizie sytuację duszpasterską Kościoła³² a uchwały soboru miały duży wpływ na nauczanie religii w Polsce. Efektem tego wielkiego wydarzenia była odnowa życia religijnego oraz duszpasterskiego, zwrócono uwagę na potrzebę katechizacji młodego człowieka, w konsekwencji tego powstał *Ramowy program katechizacji*, 1 kwietnia 1971 roku zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski. Katecheza w tym programie koncentrowała się wokół Jezusa Chrystusa obecnego w Piśmie Świętym, w liturgii, w Kościele, oraz w życiu chrześcijańskim³³.

We wrześniu 1990 roku nauczanie religii powróciło do szkoły, korzystając z *Ramowego programu nauczania* z 1971 roku. Obowiązywał on przez trzydzieści lat, to znaczy do zatwierdzenia nowego programu w 2001 roku³⁴. Fakt ten stał się również impulsem do zredagowania trzech ważnych dokumentów dla katechezy. *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*, obowiązujące we wszystkich

²⁹ Por. A. Kielian, *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach Europy*, Kraków 2010, s. 69, 73.

³⁰ Por. P. Tomasik, *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998, s. 207–208.

³¹ Por. A. Kielian, *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach Europy*, dz. cyt., s. 76–77.

³² Por. J. Czerkawski, *Katecheza młodzieży w nauczaniu Kościoła katolickiego. Zarys problematyki*, dz. cyt., s. 11.

³³ Por. T. Panuś, *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechezie*, Kraków 2010, s. 365.

³⁴ Por. T. Panuś, *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechezie*, dz. cyt., s. 364.

diecezjach w Polsce, co zostało zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu w Polsce dnia 20 czerwca 2001 roku, w Łowiczu. *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, zatwierdzonej przez KEP także w 2001 roku, w Łowiczu, jednak (w pracy katechetycznej zaczęła ona obowiązywać od 1 września 2001 r.). W latach 2001 – 2010 do *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* zostało napisane sześć programów nauczania. Najbardziej popularnym wśród katechetów był ogólnopolski *Program nauczania religii*, autorstwa Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, zatwierdzony trzy miesiące później przez Konferencję Episkopatu w Polsce tj. dnia 20 września 2001 roku, w Radomiu³⁵.

Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce podejmowało kwestie dotyczące: zmieniającej się sytuacji Kościoła, metodologii, sposobów dostosowania katechezy do konkretnych miejsc i adresatów, zadań dydaktycznych i wychowawczych katechezy w szkole, jednocześnie nadając kierunki i założenia do opracowania *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001* oraz *Programu nauczania religii 2001*³⁶.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001 zawiera następujące założenia katechezy:

- Wprowadzenie w życie religijne – przedszkole;
- Inicjacja w sakrament pokuty i pojednania i Eucharystii – klasa (I-III);
- Odśłonięcie historii zbawienia – klasa (IV-VI);
- Prowadzenie do rozumnego i mężnego wyznania wiary – gimnazjum;
- Przygotowanie do dawania świadectwa życia chrześcijańskiego – szkoła ponadgimnazjalna³⁷.

Są one rozwijane i konkretyzowane w *Programie nauczania religii 2001*, respektując wytyczne Kościoła powszechnego oraz polską tradycję w zakresie

³⁵ Por. T. Panuś, *Koncepcja programu nauczania religii z 2001 roku*, [w:] *Program nauczania religii i katechetyczne (1920 – 2020)*, red. R. Ceglarek, K. Misiaszek, A. Wołkiewicz, Częstochowa 2021, s. 317.

³⁶ Por. K. Nycz, *Wstęp*, [w:] Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, , Warszawa 2001, s. 10.

³⁷ Por. S. Dziekoński, *Poznajemy polskie dokumenty katechetyczne*, [w:] *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 8.

katechezy³⁸. Jego adresatami są autorzy podręczników katechetycznych zarówno ogólnopolskich, jak i diecezjalnych oraz autorskich. . Po 10 latach obowiązywania podstawy programowej z 2001 roku, w konsekwencji zmian w strukturze świeckich programów nauczania, a także w związku z obniżeniem wieku dzieci przystępujących do sakramentów (pierwszej spowiedzi oraz Pierwszej Komunii Świętej) a przez to ich mniejszej dojrzałości emocjonalnej, Kościół stanął przed koniecznością reformy swoich programów nauczania. Należało je przeformułować oraz dostosować do zachodzących zmian. Dnia 8 marca 2010 roku w Warszawie została przyjęta nowa podstawa programowa, a trzy miesiące później - 9 czerwca 2010 roku w Białymstoku Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski przyjęła *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*³⁹. Przyczyną tych zmian było wprowadzenie w oświacie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego obowiązującej na terenie całego kraju⁴⁰. Aktualizacja *Programu nauczania religii* obowiązywała od 1 września 2011 roku, pod warunkiem stosowania podręczników uwzględniających ten dokument. Zgodnie z jego zapisem adresatami programu byli autorzy podręczników, którzy mieli tworzyć w ramach diecezji: programy autorskie oraz programy dla katechetów, zgodnie z zapotrzebowaniami danej szkoły⁴¹. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2001 oraz ta zaktualizowana z roku 2010 zawierają zakres korelacji przedmiotowej na poszczególnych etapach edukacji. Starsza *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* 2001 uwzględniała korelacje od drugiego etapu edukacyjnego. Natomiast nowa pozbawiona została korelacji ze ścieżkami edukacyjnymi, ponieważ zlikwidowano je w 2008 roku, wraz ze zmianą norm edukacyjnych⁴². Nowy dokument uwzględnił podział na trzyletnie okresy, analogiczne ze szkolnymi etapami edukacji. Zawierał także program nauczania religii adresowany do dzieci w wieku przedszkolnym – w przeciwieństwie do poprzedniego programu z roku 2001⁴³.

³⁸ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 7.

³⁹ Por. A. Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych*, Kraków 2018, s. 206–207.

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. z 2009 r. nr 4, poz. 17.

⁴¹ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010, s. 9.

⁴² Por. A. Rayzacher – Majewska, *Wychowawcze zadania katechezy w szkolnym nauczaniu religii*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. A. Rayzacher-Majewska, R. Bednarczyk, Warszawa 2016, s. 158–159.

⁴³ Por. A. Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych*, dz. cyt., s. 210.

Na mocy Konkordatu, zawartego w 1993 roku między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Kościół w Polsce posiada autonomię w dziedzinie sporządzania programów nauczania religii w szkole. Do wykształcenia i wychowania religijnego absolwentów różnych poziomów szkół mają doprowadzić programy nauczania, które uwzględniają uwarunkowania merytoryczne, dydaktyczne oraz społeczne. Zagadnienia omawiane w klasach programowo niższych są podstawą dla treści w kolejnych klasach. Materiał z zakresu przedmiotu religia realizowany jest w wymiarze 2 godzin tygodniowo, przez cały okres nauki: od szkoły podstawowej, przez gimnazjum, po szkołę ponadgimnazjalną. Katecheza ma charakter personalny i skupiona jest na budowaniu relacji ucznia z Chrystusem.

Lekcja religii w polskiej szkole, rozumiana jako katecheza szkolna, zawsze była czymś więcej niż tylko edukacją. Kościół stawia przed katechezą trzy zadania. Są to wychowanie, inicjacja oraz nauczanie⁴⁴. Na katechezę składają się dwie dyscypliny nauk: teologiczna i pedagogiczna. W teologii katechetyka występuje jako eklezjalna posługa Słowa, w kontekście działalności duszpasterskiej, przez swoją naturę związana jest z teologią pastoralną, czyli praktyczną. Natomiast pedagogika jest widoczna w katechezie zwłaszcza jako proces edukacyjny w dojrzewaniu wiary oraz w całościowym dynamizmie rozwoju osoby⁴⁵. „Katecheza jest uprzywilejowaną formą przekazu nauki wiary, stąd też należy ją uznać za jeden z najważniejszych czynników przyczyniających się do jej dojrzewania i wzrostu”⁴⁶. Integruje osobowość ucznia, ale też szkołę wzbogaca o etos, bez którego nie ma wychowania. Jest także obecnością Dobrej Nowiny w miejscu, w którym uczy się i wychowuje młody człowiek. Kościół przez posługę katechety na lekcjach religii towarzyszy dzieciom i młodzieży w ich rozwoju, rozwiązywaniu problemów, poszukiwaniu sensu życia, co powoduje, że katecheza jest ważnym wsparciem w uczeniu się mądrości życiowej oraz kształtowaniu własnego człowieczeństwa⁴⁷. Nauczyciel religii zwany katechetą – to ten w szkole, który udziela nauki wiary na podstawie odpowiedniego przygotowania teologicznego, pedagogiczno-dydaktycznego i duchowego oraz na mocy misji kanonicznej udzielonej

⁴⁴ Por. Z. Marek, *Założenia programowe nauczania religii w szkole*, [w:] *Język katechezy*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2008, s. 15.

⁴⁵ Por. E. Alberich, *Katecheza dzisiaj podręcznik katechetyki fundamentalnej*, dz. cyt., s. 14–15.

⁴⁶ R. Murawski, *Wychowanie w wierze: co to jest?*, [w:] *Wychowanie w wierze w kontekście przemian współczesności*, red. ks. R. Buchta, ks. S. Dziekoński, Katowice 2011, s. 17.

⁴⁷ Por. T. Panuś, *Nauczanie religii w polskiej szkole*, [w:] *Leksykon katechetyczny*, red. J. Szpet, J. Kistorz, Kielce 2020, s. 473–474.

przez biskupa. Katecheta towarzyszy katechizowanemu i przekazuje Ewangelię, angażując się w jego wychowanie w wierze.

Przeprowadzona w 1999 roku reforma oświaty (zwana od nazwiska ówczesnego ministra edukacji i nauki „reformą Handkego”) wprowadziła sześciolletnie szkoły podstawowe, trzyletnie gimnazja oraz szkoły ponadgimnazjalne⁴⁸. Program nauczania religii z roku 2001 (nr AZ-1-01/1) dla szkoły podstawowej nosił tytuł: *Jesteśmy dziećmi Bożymi*. Program w klasach I– III koncentrował się na następujących treściach: w klasie I – *W domu Bożym i rodzinie Jezusa*, w klasie II – *Bliscy sercu Jezusa*, natomiast w klasie III – *Jezusowa wspólnota serc*⁴⁹. Chrystocentryzm oraz personalistyczne podejście do uczniów były dominującymi założeniami tego programu. Jezus Chrystus znalazł się w centrum nauczania, zwłaszcza przy tematach przygotowujących do przyjęcia sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Celem katechez w klasach I–III było wprowadzenie uczniów w historię zbawienia oraz przedstawienie działania miłosiernego Ojca. Podstawa przypominała, że Jezus żyje w Kościele oraz możemy Go przyjmować w Eucharystii. Natomiast w klasach IV–VI szkoły podstawowej myślą przewodnią programu (nr AZ-2-01/1) był tytuł: *Wezwani przez Boga*, realizowany w następujących tematach: w klasie IV – *Powołani przez Boga Ojca*, w klasie V – *Umiłowani w Jezusie Chrystusie*, w klasie VI – *Uświęceni w Duchu Świętym*⁵⁰. Na kolejnym etapie edukacji szkoły podstawowej uczniowie poznawali tajemnice wiary. Jednocześnie orędzie Chrystusa ukazywane było w historii narodu polskiego, która jest związana z chrześcijaństwem⁵¹.

Poddani badaniu, opisani w niniejszej dysertacji, katechizowani uczniowie gimnazjum zostali objęci *Programem nauczania religii* z roku 2010. Był on nowelizacją programu z 2001 roku. Zmierzał do przygotowania uczniów do sakramentu bierzmowania. Przyjęcie go było zaplanowane na klasę III. Przygotowanie rozpoczynało się w klasie I gimnazjum, a kończyło w klasie III gimnazjum. Przewidziany na ten czas *Program nauczania* nosił tytuł: *Pójść za Jezusem Chrystusem* (nr AZ-3-01/10) i skupiał się na następujących treściach: w klasie I – *Spotkanie ze*

⁴⁸ Por. Ustawa z dnia 25 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty, Dz.U. 1998, nr 117, poz. 759;

⁴⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 11.

⁵⁰ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, dz. cyt., s. 42.

⁵¹ A. Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych*, dz. cyt., s. 250–251.

Słowem, w klasie II – *Aby nie ustać w drodze*, w klasie III – *Żyć w miłości Boga*.⁵² Zasadniczym jego rysem była katecheza wyznania wiary i rozumienia wiary⁵³. Na etapie gimnazjum treści dotyczyły wyznania wiary oraz rozumienia wyznawanych prawd. Oprócz realizowanych zagadnień, przygotowujących uczniów do przyjęcia sakramentu bierzmowania, katecheci przedstawiali Osobę Jezusa Chrystusa jako postać historyczną, wcielonego Boga, posłannictwa Jezusa, Odkupiciela człowieka oraz założyciela Kościoła. Według ww. podstawy programowej katecheza w gimnazjum powinna prowadzić do rozwoju i kształtowania dojrzałej wiary uczniów. Program zwraca także uwagę na zasadę teologiczną: zasadę wierności Bogu i człowiekowi⁵⁴.

Program nauczania religii w liceum nosił tytuł *Świadek Chrystusa* (nr AZ-4-01/10) i zakładał, że katecheza dotyczy świadectwa składanego w Kościele, w świecie, w rodzinie. Badani uczniowie także zostali objęci *Programem nauczania religii* z roku 2010. Nauczanie religii na ostatnim etapie edukacji koncentruje się wokół następujących treści: w klasie I – *Świadek Chrystusa w Kościele*, w klasie II – *Świadek Chrystusa w świecie*, w klasie III – *Świadek Chrystusa w rodzinie*⁵⁵. Natomiast w technikum tytuł programu pozostawał taki sam jak w liceum, ulegał zmianie numer programu (nr AZ-6-01/10) oraz rozkład tematów. Nauka w technikum trwa 4 lata, program przeznaczony do klas I – II w liceum został rozłożony dla technikum klasy I – III, natomiast w ostatniej klasie technikum program był identyczny z programem klasy maturalnej w liceum. Nauczane treści w poszczególnych klasach były następujące: w klasie I – *Świadek Chrystusa w Kościele*, w klasie II – *Świadek Chrystusa wobec drugiego człowieka*, w klasie III – *Świadek Chrystusa w świecie*, w klasie IV – *Świadek Chrystusa w rodzinie*⁵⁶.

Na terenie archidiecezji krakowskiej zespół katechetów, powołany przez ks. kard. Stanisława Dziwisza, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Tadeusza Panusia opracował programy nauczania religii dla gimnazjum *Rozradowanie się w Duchu*

⁵² Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, dz. cyt., s. 108.

⁵³ Por. P. Tomasik, *Podstawowe założenia Programu nauczania religii*, [w:] *Programy nauczania religii i katechetyczne (1920–2010)*, red. R. Ceglarek, K. Misiaszek, A. Wołkiewicz, Częstochowa 2010, s. 375

⁵⁴ A. Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych*, dz. cyt., s. 252.

⁵⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, dz. cyt., s. 139.

⁵⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, dz. cyt., s. 171.

Świętym oraz *Bądźcie mocni!*, adresowany do uczniów ostatniego etapu edukacyjnego – szkół ponadgimnazjalnych, w którym realizowane były wymagania przedstawione w *Podstawie programowej Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2010. Program nauczania *Rozradowanie się w Duchu Świętym* został zatwierdzony jako program obowiązujący na terenie całej Polski, w dniu 9 kwietnia 2013 roku, pod numerem AZ-3-02/13. Podział treści nauczania w poszczególnych klasach był następujący:

- klasa I gimnazjum – *Spotkanie ze Słowem*,
- klasa II gimnazjum – *Aby nie ustać w drodze*,
- klasa III gimnazjum – *W miłości Boga*⁵⁷.

W gimnazjum program ten koncentrował się na rozwijaniu wiary na podstawie Pisma Świętego, przygotowaniu do świadomego przyjęcia sakramentu bierzmowania, wychowania do życia we wspólnocie oraz do bycia świadkiem Chrystusa.

Natomiast program *Bądźcie mocni!* dedykowany dla liceum i technikum, został zatwierdzony jako program obowiązujący na terenie całej Polski, w dniu 22 października 2012 roku, pod numerem AZ-4-06/12. Podział treści nauczania w poszczególnych klasach był następujący:

- klasa I liceum i technikum – *Mocni wiarą*,
- klasa II liceum i technikum – *Mocni nadzieją*,
- klasa III liceum i technikum – *Mocni miłością*,
- klasa IV technikum – *Mocni Chrystusem*⁵⁸.

Nowością programu *Bądźcie mocni!*, opracowanego w środowisku krakowskim i obowiązującego na terenie archidiecezji krakowskiej, było wzbogacenie omawianych treści o nauczanie papieża Jana Pawła II oraz zwrócenie uwagi na świętych i błogosławionych, którzy są dla młodych drogowskazem na drodze do świętości. Zwrócono w nim uwagę na rozwój młodego człowieka w wierze, nadziei, miłości. Program podkreślał wartości, które są niezbędne do budowania trwałych relacji z Bogiem i drugim człowiekiem⁵⁹.

⁵⁷ Por. R. Chrzanowska, T. Panuś, *Programy nauczania religii: Rozradowanie się w Duchu Świętym i Bądźcie mocni! Główne idee w świetle Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2015, s. 47–49.

⁵⁸ Tamże, s. 66–67.

⁵⁹ Tamże, s. 91.

Treści przeznaczone dla młodzieży ponadgimnazjalnej w liceum oraz technikum wyróżniały osobistą relację z Jezusem: świadectwo wiary składane przez chrześcijan. Ich celem było umacnianie życia sakramentalnego oraz zgłębianie i wyjaśnianie zagadnień związanych z rozumieniem misji Kościoła. Chrystocentryzm to najważniejsze przesłanie *Programu nauczania religii*, ale nie jedyne. Całość programu katechetycznego oraz wynikające z niego korelacje to główne idee *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i *Programu nauczania religii*. Przekazywane na lekcjach religii treści miały pomagać uczniom w odkrywaniu Boga, obecnego w ludzkim życiu oraz działającego w świecie⁶⁰, a także przygotować ich do dojrzałej religijności w okresie dorosłości.

1. 3. Katechizmy archidiecezji krakowskiej

Zatwierdzony w 2010 roku *Program nauczania religii* przyniósł zmiany w nauczaniu religii w Polsce, przede wszystkim, jeśli chodzi o podręczniki, które są bardzo ważnym materiałem dydaktycznym. Zalecenia zawarte w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce*, a w szczególności w podstawie programowej były najważniejszymi wskazaniem dla formułowania programów nauczania religii. Programy te na dalszym etapie wiążą się z ukazaniem się na rynku podręczników do lekcji religii dla poszczególnych klas. Podręcznik to książka szkolna zawierająca celowo dobrane treści w taki sposób, aby za pomocą słów, grafiki i zadań praktycznych przybliżyć uczniom poznawane zagadnienia. Posiada dwóch adresatów, pierwszym odbiorcą jest uczeń, któremu podręcznik służy do nauki, drugim jest nauczyciel, który wykorzystuje podręcznik również do wychowania. Może on pełnić także dwojaką funkcję: jako książkę do wykorzystania w domu lub książkę do wykorzystania do pracy na lekcji⁶¹. Katecheci pracujący na terenie archidiecezji krakowskiej korzystają z programu: *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach 2010*. Ankietowani maturzyści korzystali na lekcjach religii z podręczników Wydawnictwa Świętego Stanisława w Krakowie. W tym paragrafie zaprezentowane i omówione będą wszystkie tematy lekcji religii, od klasy I szkoły

⁶⁰ Por. A. Wołkiewicz, *Główne idee polskich programów katechetycznych*, dz. cyt., s. 257–258.

⁶¹ Por. P. Tomasik, *Podstawowe założenia podręczników do nauczania religii w szkole*, [w:] *Język katechezy*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2008, s. 30 – 31.

podstawowej do klasy maturalnej szkoły ponadgimnazjalnej, podejmujące zagadnienia dotyczące Osoby Jezusa Chrystusa. A na podstawie prowadzonych badań własnych zostanie dokonana analiza, jaką wiedzę o Jezusie otrzymał uczeń na początku edukacji, a z jaką wiedzą oraz obrazem Jezusa skończył edukację katechetyczną.

Rozkład materiału nauczania dla klas I–VI szkoły podstawowej z tematami oraz zagadnieniami, które dotyczą Jezusa Chrystusa, prezentują Tabele: 1.3.1a oraz 1.3.1b.

Tabela 1.3.1a. Szkoła podstawowa klasa I–III⁶²

Klasa	Cele katechizacji	Tematy
I	Kształtowanie postawy modlitwy	Jezus zaprasza nas do modlitwy
	Ukazanie modlitwy Jezusa, Jezus poprzez modlitwę prowadzi nas do nieba	Jezus uczy nas modlitwy
	Kształtowanie postawy szacunku wobec krzyża	Znak krzyża
	Poznanie wydarzenia Zwiastowania	Adwent – z Maryją czekamy na Jezusa
	Poznanie wydarzeń związanych z narodzeniem Jezusa	Narodzenie Jezusa
	Kształtowanie umiejętności uwielbienia Pana Jezusa, wdzięczność za przyjście Zbawiciela na ziemię	Chwalimy Jezusa małego
	Wyjaśnienie, że od chrztu należymy do Chrystusa	Rodzice proszą o chrzest
	Wyjaśnienie symboli chrztu, które mówią nam o Chrystusie	Dary, które otrzymujemy na chrzcie świętym
	Ukazanie historii życia Jezusa i Maryi w tajemnicach Różańca	Historia Pana Jezusa i Jego Matki w tajemnicach Różańca Świętego

⁶² Por. *Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa, Podręcznik metodyczny do nauki religii dla I klasy szkoły podstawowej*, red. ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2012, s. 7 - 10; *Kochamy Pana Jezusa, Podręcznik metodyczny dla II klasy szkoły podstawowej*, red. ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2013, s. 7 - 10; *Przyjmujemy Pana Jezusa, Podręcznik metodyczny dla III klasy szkoły podstawowej*, red. ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2014, s. 8 - 13.

Ukazanie Ewangelii jako Dobrej Nowiny o Jezusie	Poznajemy życie Jezusa opisane w Ewangelii
Uświadomienie, że przez posługę kapłana mówi do nas Jezus	Bóg mówi do nas przez kapłanów
Zapoznanie z prawdą, że Jezus przebacza nam grzechy; Uświadomienie dzieciom, że Pan Jezus oczekuje od nas nawrócenia	Kiedy i za co przepraszamy?; W Wielkim Poście zmieniamy swoje postępowanie
Ukazanie miłości Jezusa do ludzi na przykładzie wybranych stacji drogi krzyżowej	Z Jezusem na drodze krzyżowej;
Uświadomienie, że grzechem ranimy Pana Jezusa oraz, że przez wyrzeczenie się grzechu oddajemy się Jezusowi	Na chrzcie świętym wyrzekamy się grzechu
Ukazanie miłości Jezusa do grzeszników	„Ach, żałuję za me złości...”
Kształtowanie postawy wdzięczności wobec Jezusa za Jego mękę i śmierć	Panie, zmiłuj się nad nami – Wielki Piątek
Wyjaśnienie znaczenia radości płynącej ze zmartwychwstania Jezusa	Dzień Zmartwychwstania
Kształtowanie świadomości obecności Jezusa zmartwychwstałego wśród ludzi	Zmartwychwstały – obecny wśród nas
Ukazanie w zmartwychwstaniu Jezusa źródła prawdziwej radości, pokoju, miłości i szczęścia, kształtowanie postawy przeżywania prawdziwej radości ze zmartwychwstania Pana Jezusa	Jezus przynosi nam radość, pokój, miłość, szczęście
Kształtowanie postawy naśladowania Jezusa w realizowaniu przykazania miłości	Przykazanie miłości
Uświadomienie, że w Kościele spotykamy się z Jezusem zmartwychwstałym	Przygotowuję się do spotkania ze Zmartwychwstałym w Komunii Świętej
Ukazanie Maryi jako matki Jezusa	Maryja – matka Jezusa
Zapoznanie z wydarzeniem Ofiarowania Pańskiego i wyjaśnienie jego znaczenia	Ofiarowanie Pana Jezusa

	Uświadomienie, że Panu Jezusowi okazujemy cześć i miłość w Najświętszym Sakramencie	Boże Ciało
II	Uświadomienie, że Pan Jezus pragnie spotkać się z dziećmi	Pozwólcie dzieciom przychodzić do mnie
	Ukazanie roli modlitwy jako spotkania Maryi i uświadomienie potrzeby modlitwy różańcowej	Maryja prowadzi do Jezusa
	Jezusa uczy nas, że Jego Ojciec jest naszym Tatą	Jezus uczy nas mówić: „Ojcze nasz...”
	Uświadomienie, że uczestnictwo we Mszy Świętej przybliża nas do Jezusa; Uświadomienie prawdy, że Jezus powtórnie przyjdzie w chwale na końcu czasów	Na Mszy Świętej wpatrujemy się w niebo; Jezus powtórnie przyjdzie na ziemię
	Kształtowanie postawy wdzięczności za dar narodzin Jezusa w Betlejem i postawy gotowości spotkania z Nim na modlitwie	Dziękujemy Jezusowi, że narodził się w Betlejem
	Wyjaśnienie znaczenia darów złożonych Jezusowi	Objawienie Pańskie
	Ukazanie dzieciństwa Jezusa w Nazarecie	Jezus w Nazarecie
	Zapoznanie z opisem pierwszego cudu Jezusa	Cud w Kanie Galilejskiej
	Zapoznanie z powołaniem uczniów przez Jezusa	Uczniowie Jezusa
	Zapoznanie z opisem pierwszego cudu Jezusa	Jezus czyni cuda
	Ukazanie Mszy Świętej jako uczty, na którą zaprasza Jezusa	Jezus zaprasza na ucztę
	Budzenie wiary w obecność Pana Jezusa pod postacią Chleba i Wina	Jezus obecny w Eucharystii
	Ukazanie Mszy Świętej jako najpełniejsze „miejsce” obecności Jezusa Chrystusa	Wielbię Jezusa obecnego w Eucharystii
	Ukazanie Jezusa jako Dobrego Pasterza	Dobry Pasterz

	Kształtowanie nawyku modlitwy uwielbienia i adoracji Jezusa	Z Jezusem na drodze krzyżowej
	Ukazanie roli wiary i czci wobec Jezusa w Najświętszym Sakramencie	Uroczystość Ciała i Krwi Pańskiej
III	Uświadomienie, iż przyjęcie Pana Jezusa w Komunii Świętej jest jednym z najpiękniejszych wydarzeń w życiu człowieka oraz ukazanie przyjaciół Pana Jezusa	Wyjątkowy rok szkolny; Przyjaciele Jezusa
	Ukazanie niedzieli ściśle związanej ze zmartwychwstaniem Jezusa	Za chwilę spotkamy się z Panem Jezusem
	Uświadomienie obecności Jezusa w zgromadzeniu liturgicznym	Pan Jezus jest z nami; Chwalimy Pana Jezusa
	Uświadomienie obecności Jezusa w Słowie Bożym	Ewangelia co mówi Pan Jezus?
	Wyjaśnienie, że poprzez spowiedź Pan Jezus osobiście przebacza nam grzechy oraz, że sakrament pokuty może być radosnym spotkaniem z Jezusem, który na nas czeka	Jezus przez kapłanów jednoczy nas z Ojcem
	Ukazanie wymowy procesji z darami	Z Jezusem przygotowujemy dary
	Kształtowanie postawy ofiarowania razem z Jezusem swojego życia Bogu	Z Jezusem ofiarowujemy się Bogu Ojcu
	Kształtowanie wiary w prawdziwą obecność Chrystusa w Eucharystii	Jezus obecny pod postacią chleba i wina
	Wyjaśnienie, na czym polega zjednoczenie z Jezusem, Barankiem Bożym	Oto Baranek Boży; Komunia Święta najwspanialszym prezentem
	Uświadomienie, że przez kapłana Pan Jezus błogosławi nam, w sposób szczególny podczas każdej Mszy Świętej	Błogosławieństwo Chrystusa
	Kształtowanie i doskonalenie postawy osobistej modlitwy: przeproszenia, prośby i dziękczynienia	Przepraszam Cię, Panie Jezu! Proszę Cię, Panie Jezu! Dziękuję Ci, Panie Jezu!

	Zachęcenie do naśladowania miłości Karola Wojtyły do Pana Jezusa	Lolek kocha Pana Jezusa
	Wyjaśnienie, że każda z części oraz tajemnic różańca zawiera wydarzenia z życia Maryi i Jezusa	W modlitwie różańcowej spotykamy się z Jezusem i Maryją
	Kształtowanie postawy przygotowania na spotkanie z Panem Jezusem w Komunii Świętej	Mój Adwent
	Pogłębienie rozumienia świąt Bożego Narodzenia, zwrócenie uwagi, że miejscem gdzie rodzi się Jezus jest czyste serce człowieka	Betlejem w moim sercu
	Kształtowanie osobistej więzi z Panem Jezusem	Radość ze zmartwychwstania
	Zapoznanie z uroczystością Najświętszego Serca Pana Jezusa, odkrywanie bogactwa litanii do Najświętszego Serca Jezusa	Kocham Cię Panie Jezu – Najświętsze Serce Jezusa

Tabela 1.3.1b. Szkoła podstawowa klasa IV–VI⁶³

IV	Wyjaśnienie, że ludzie ochrzczeni w imię Jezusa tworzą Kościół i przynależą do Jego Rodziny	Tworzymy Kościół Chrystusowy
	Zwrócenie uwagi, że Różaniec jest „streszczeniem” Ewangelii – życia Jezusa	Przez Różaniec do przyjaźni z Jezusem
	Uświadomienie wartości spowiedzi w odzyskaniu przyjaźni z Jezusem i bliźnimi	Naprawiam zerwaną przyjaźń z Jezusem
	Odkrycie prawdy, że w Chrystusie objawia się najpełniej miłość Boga	Chrystus objawia prawdę o Bogu
	Odkrywanie prawdy o Osobach Boskich	Wierzę w Boga w Trójcy Jedyne
	Uświadomienie, że Bóg posyła nam swego Syna Jezusa Chrystusa w sakramencie pokuty	Upadam, ale podnoszę się
	Ukazanie Jezusa, jako Słowo posłane od Pana Boga	Czytając słowo Boże, staję się odbiciem Chrystusa
V	Wyjaśnienie oraz omówienie historii napisu „Jezu ufam Tobie”	Święta Siostra Faustyna uczy nas kochać Boga
	Ukazanie roku liturgicznego jako obrazu życia Jezusa	Razem z Jezusem idziemy przez życie;
	Kształtowanie umiejętności powiązania wydarzeń o narodzeniu Jezusa z prorocत्वami mesjańskimi	Prorocy o Mesjaszu
	Ukazanie narodzin Chrystusa jako spełnienie zapowiedzi prorockich	Pełnia czasu – Syn Boży darem dla człowieka
	Ukazanie historii odnalezienia Jezusa w świątyni	Tajemnice życia Jezusa
	Zapoznanie z czynami Jezusa wśród ludzi, ukazanie dzieła zbawczego Chrystusa, kształtowanie postawy wdzięczności za dar zbawienia	Czyny Jezusa dla nas i dla naszego zbawienia

⁶³ Por. *Sluchamy Pana Boga, Podręcznik metodyczny do nauki religii dla IV klasy szkoły podstawowej*, red. ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2012, s. 7 - 10; *Wierzimy w Pana Boga, Podręcznik metodyczny dla V klasy szkoły podstawowej*, red. ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2013, s. 8 - 11; *W Kościele umacniamy wiarę, Podręcznik metodyczny dla VI klasy szkoły podstawowej*, red. ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2014, s. 8 - 11.

Zapoznanie i wyjaśnienie przymiotów Chrystusa, kształtowanie postawy naśladowania Jezusa w życiu	Umiłowany, Sprawiedliwy, Posłuszny
Wyjaśnienie pojęcia Mesjasz	Mesjasz – Chrystus
Odkrywanie boskości w Jezusie z Nazaretu	Góra Przemienienia
Zapoznanie z dokumentami historycznymi mówiącymi o Jezusie z Nazaretu, odkrywanie obecności Chrystusa w codziennym życiu	Emmanuel w XXI wieku
Zapoznanie z cudownymi wydarzeniami z misji Jezusa, utrwalenie wiadomości o nauczaniu Jezusa w przypowieściach	Słowa i życie pełne mocy – o Królestwie Bożym w przypowieściach
Odkrywanie męki i śmierci Jezusa jako Ofiary Nowego Przymierza	Wywyższony Syn Boży
Ukazanie ofiary Jezusa jako Nowej Paschy	Jezus Chrystus Nową Paschą
Wyjaśnienie związku pomiędzy Barankiem Paschalnym a Ofiarą Chrystusa	Oto Baranek Boży
Odkrywanie Jezusa jako Ofiary prześlągalnej za nasze grzechy	Chrystus umarł za nasze grzechy
Odkrywanie źródła świętości w Ofierze Chrystusa	Powołanie do świętości
Zapoznanie z ewangelicznymi świadectwami Zmartwychwstania Jezusa, umocnienie wiary w zmartwychwstanie Pana Jezusa	Poranek zmartwychwstania
Ukazanie zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią i Szatanem	Chrystus pokonał śmierć
Uświadomienie obecności Jezusa w naszym życiu	W drodze do Emaus
Ukazanie Chrystusowego nauczania o Eucharystii	Eucharystia pokarmem na życie wieczne
Ukazanie prawdy o Wniebowstąpieniu Pana Jezusa, wyjaśnienie pojęcia Pan – Kyrios	Siedzi po prawicy Ojca
Zapoznanie z prawdą o powtórny przyjsiu Chrystusa w chwale	Chrystus powróci

	Ukazanie znaczenia Komunii Świętej, jako pełnego zjednoczenia z Chrystusem, kształtowanie postawy miłości wobec Jezusa Eucharystycznego	Eucharystia – moja odpowiedź
	Ukazanie wartości spotkania się z Jezusem obecnym w Piśmie Świętym	Codziennie będę się karmił Słowem Bożym
VI	Ukazanie roli hierarchii w kontynuowaniu misji Chrystusa	Kościół jest wspólnotą
	Zapoznanie z potrójną misją Chrystusa, ukazanie udziału chrześcijanina w potrójnej misji Chrystusa	Żyjemy na wzór Jezusa – Kapłana, Proroka i Króla
	Kształtowanie postawy słuchania Chrystusa	Kościół jako owczarnia
	Ukazanie Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa	Mistyczne Ciało Chrystusa
	Ukazanie sakramentów jako źródła łaski Chrystusa Zmartwychwstałego	Sakramenty – źródło łaski Chrystusa Zmartwychwstałego
	Kształtowanie postawy zjednoczenia z Ofiarą Chrystusa we Mszy Świętej	Liturgia eucharystyczna
	Wyjaśnienie znaczenia modlitwy <i>Ojcze nasz</i> , wzór modlitwy, który przekazał nam Jezus	<i>Pater noster</i> . Wspólna modlitwa

Rozkład materiału nauczania dla klas I–III gimnazjum z tematami oraz zagadnieniami, które dotyczą Jezusa Chrystusa ilustruje Tabela 1.3.2.

Tabela 1.3.2. Gimnazjum klasa I–III⁶⁴

Klasa	Cele katechizacji	Tematy
I	Kształtowanie postawy gotowości do przyjęcia Jezusa jako pełni Objawienia Bożego	Bóg się objawia
	Zachęcenie do odkrywania miejsca Chrystusa w życiu każdego z nas	Jezus i historia

⁶⁴ Por. *Spotkanie ze słowem, Podręcznik metodyczny dla I klasy gimnazjum*, red. ks. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2013, s. 7 - 10; *Aby nie ustać w drodze, Podręcznik metodyczny dla II klasy gimnazjum*, red. ks. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2013, s. 8 - 12; *W miłości Boga, Podręcznik metodyczny dla III klasy gimnazjum*, ks. T. Panuś, ks. A. Kielian, A. Berski, Kraków 2013, s. 7 - 10.

Ukazanie nauczania Jezusa w Kazaniu na Górze oraz zachęta do przyjęcia tego nauczania	Jezus Nauczyciel
Ukazanie Jezusa Chrystusa jako wypełnienie prorocत्व mesjańskich	Mesjasz przyjdzie
Ukazanie Jezusa jako prawdziwego Boga i prawdziwego człowieka, przypomnienie głównych wydarzeń związanych z narodzinami Jezusa	Godzina „0”
Ukazanie ofiary Izaaka jako zapowiedzi ofiary Chrystusa	Ojciec wszystkich wierzących
Ukazanie Józefa jako typu Chrystusa	Dwunastu synów Józefa
Odkrycie przyjaciela w Jezusie Chrystusie	Przyjaźń Dawida
Kształtowanie postawy zawierzenia swojego życia Chrystusowi	Powołani
Zapoznanie z różnorodnością cudów Jezusa	Znaki Jezusa
Ukazanie nauczania Jezusa w Kazaniu na Górze; Przygotowanie na przyjście Chrystusa w czasie świąt Bożego Narodzenia i paruzji	Oczekując Pana – Adwent
Ukazanie historycznych źródeł świętowania Bożego Narodzenia	Bóg się rodzi
Zachęcenie do odkrywania Chrystusa jako Pana i Zbawiciela	Tajemnica Odkupienia
Zapoznanie z ewangelicznymi świadectwami Zmartwychwstania Jezusa	Pan Zmartwychwstał
Ukazanie związku pomiędzy historycznymi wydarzeniami męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa a Triduum Paschalnym	Nasza Pascha – Triduum Paschalne
Przedstawienie Kościoła jako wspólnoty opartej na wierze w Chrystusa Zmartwychwstałego	Narodziny Kościoła

	Eucharystia jako relacja człowieka z Chrystusem	Łamanie chleba – budowanie więzi z Chrystusem
	Zachęcenie do powierzenia swojego życia Matce Chrystusa i szukania u niej wsparcia w chrześcijańskim życiu.	Matka Chrystusa – Matka Kościoła.
II	Uzasadnienie potrzeby osobistego poszukiwania pełnej prawdy o tajemnicy Jezusa Chrystusa	Uczę się słuchać Jezusa
	Uzasadnienie potrzeby życia z Chrystusem i walki z grzechem w swoim życiu; Krzyż jako znak Zbawienia	Krzyż Chrystusa – święto Podwyższenia Krzyża
	Jezusa w prowadzeniu moralnego życia	Obdarowani świętością
	Chrystus jako pocieszyciel grzeszników	Umocnienie w dobru
	Przybliżenie modlitwy Jezusa	Jezus błogosławi
	Odkrycie sensu królowania Jezusa w życiu człowieka	Lekarstwo na smutek
	Przybliżenie modlitwy Jezusa	Modlitwa Pańska
	Odkrycie sensu królowania Jezusa w życiu człowieka	Przyjdź Królestwo Twoje
	Jezus jako Zbawiciel obecny w naszym życiu	Potrzebuję Zbawiciela
	Wydarzenia z życia Chrystusa w roku liturgicznym	Rok w Kościele
	Wyjaśnienie pojęcia Wcielenia	Bóg przychodzi na świat
III	Kształtowanie postawy zaufania Chrystusowi.	Ze św. Jackiem naśladuję Jezusa.
	Kształtowanie postawy zawierzenia swojego życia Chrystusowi	Cierpienie w rodzinie
	Przedstawienie Chrystusa jako Tego, który zainicjował Kościół	Kościół – Boża Rodzina

	Ukazanie Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa; Ukazanie obecności Chrystusa w liturgii; Uzasadnienie prawdy, że sakramenty są skutecznym działaniem Chrystusa w Kościele	Kościół widzialny znak Chrystusa; Liturgia – spotkanie z żywym Bogiem
	Wyjaśnienie, w jaki sposób Chrystus działa w sakramentach	Sakramenty – działanie Boga w Kościele
	Wychowanie do bycia dojrzałym świadkiem Chrystusa w świecie	Dary Ducha Świętego
	Kształtowanie postawy gotowości do poświęcenia w imię Chrystusa	Święta Jadwiga i chrzest Litwy
	Kształtowanie postawy właściwego przygotowania się na spotkanie z Chrystusem	Przeżyć Adwent z prorokami
	Kształtowanie postawy trwania w oczekiwaniu na powtórne przyjście Chrystusa	Zasiadł po prawicy Ojca

Rozkład materiału nauczania dla klas I–III szkoły ponadgimnazjalnej (liceum klasy I–III, technikum klasy I–IV) z tematami oraz zagadnieniami, które dotyczą Jezusa Chrystusa prezentuje Tabela 1.3.3.

Tabela 1.3.3. Szkoła ponadgimnazjalna⁶⁵

Klasa	Cele katechizacji	Tematy
I	Ukazanie Jezusa jako postaci historycznej, kształtowanie postawy zaufania Chrystusowi	Jezus postacią historyczną
	Ukazanie Jezusa jako tego, w którym spełniły się zapowiedzi mesjańskie	Rola Jezusa Chrystusa w historii świata i człowieka

⁶⁵ Por. *Mocni miłością, Podręcznik metodyczny dla klasy I liceum i technikum*, red. ks. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2012, s. 9 - 12; *Mocni nadzieją, Podręcznik metodyczny dla klasy II liceum i technikum*, red. ks. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2013, s. 8 - 12; *Mocni wiarą, Podręcznik metodyczny dla klasy III liceum i technikum*, red. ks. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2014, s. 8 - 11.

	Ukazanie Jezusa jako prawdziwego Boga i człowieka, zaprezentowanie tytułów odnoszących się do bóstwa i człowieczeństwa Jezusa	Jezus prawdziwy Bóg, prawdziwy człowiek
	Odczytywanie zadań Kościoła zawartych w nauczaniu Chrystusa, wyjaśnienie związku Jezusa Chrystusa z założonym przez Niego Kościołem	Kościół Jezusa Chrystusa
	Pogłębienie świadomości jaką rolę w życiu człowieka mają sakramenty – zwłaszcza Chrzest Święty przez który należymy do rodziny Jezusa	Narodziny w Chrystusie
	Ukazanie z jaką troską Jezus podchodzi do każdego cierpiącego	Sens cierpienia
	Ukazanie Chrystusa jako założyciela Kościoła	Powstanie Kościoła
	Ukazanie Jezusa jako wzoru modlitwy	„Naucz nas się modlić”
	Ukazanie Adwentu jako czasu oczekiwania na Chrystusa	Adwent, czyli oczekując na przyjście Pana
	Zachęcenie do świadomego przeżywania Narodzenia Chrystusa	Boże Narodzenie – czy tylko tradycja?
	Zmartwychwstanie Chrystusa jako najważniejsze wydarzenie w historii zbawienia	Zmartwychwstanie zwycięstwem Chrystusa
	Zachęcenie do częstego adorowania Jezusa.	Święto Eucharystii, czyli Boże Ciało.
II	Kształtowanie postawy odpowiedzialności za budowanie relacji z Chrystusem i drugim człowiekiem	Człowiek nie może sam siebie zrozumieć bez Chrystusa
	Kształtowanie postawy gotowości do świadczenia o Chrystusie	Czy wiara jest prywatną sprawą człowieka?
	Ukazanie, jak Jezus zakłada Kościół	Chrystus jedynym fundamentem Kościoła
	Kształtowanie postawy troski o osobistą relację z Chrystusem	Komu mogę ufać?

	Wskazanie Chrystusa jako zwycięzcy nad złem	Dlaczego zło, jeśli Bóg istnieje?
	Kształtowanie postawy świadomego głoszenia swoim życiem Chrystusa	Wyprawy krzyżowe
	Ukazanie Adwentu jako czasu oczekiwania na Chrystusa	Adwent
	Kształtowanie postawy świadomego przeżywania narodzin Chrystusa	Boże Narodzenie
	Kształtowanie postawy świadomego przeżywania męki i śmierci Chrystusa	Wielki Post
	Ukazanie Zmartwychwstania Chrystusa – centralnej prawdy wiary i jego znaczenia dla chrześcijan	Wielkanoc
III	Kształtowanie postawy odpowiedzialności za budowanie relacji z Chrystusem	Z Chrystusem ku pięknej miłości
	Kształtowanie postawy świadomego głoszenia swoim życiem Chrystusa	Rola Kościoła w świecie współczesnym
	Wychowanie do odkrywania, że Chrystusem jest celem życia człowieka	Rok Jubileuszowy w Kościele
	Wychowanie do trwania w miłości i wierze Chrystusowej	Nauczanie papieża Benedykta XVI i Franciszka
	Zachęcenie do pogłębiania więzi z Chrystusem	Obowiązki chrześcijanina względem wiary
	Zachęcenie do spotkania z Chrystusem w Eucharystii	Boże Narodzenie
	Kształtowanie postawy świadomego przeżywania okresu przygotowującego do śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa	Wielki Post

IV techni- kum ⁶⁶	Zwrócenie uwagi na obecność Chrystusa w Najświętszym Sakramencie	Tego nie można przegapić
	Ukazanie Adwentu jako czasu przemiany własnego życia, które ma doprowadzić do prawdziwego spotkania z Chrystusem rodzącym się w Betlejem	Czas na zmiany – Adwent
	Wyjaśnienie, dlaczego Boże Narodzenie jest świętem, w czasie którego powinno się odkrywać miłość płynącą z betlejemskiego żłóbka	Na nowo odkrywam Miłość – Boże Narodzenie
	Ukazanie Świąt Wielkanocnych jako spotkania z żywym, zmartwychwstałym Chrystusem. Przybliżenie prawdy, że zmartwychwstanie Chrystusa jest gwarancją naszego zmartwychwstania.	Wielkanoc – Jezus żyje! Alleluja!.

Osoba Jezusa Chrystusa znajduje się w centrum nauczania religii w szkole podstawowej, gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej. Z powyższego zestawienia wynika, że tematów dotyczących Jezusa w cyklu nauczania szkolnego jest bardzo dużo. Należy jednak zauważyć, że w szkole ponadgimnazjalnej tematów o Jezusie Chrystusie jest najmniej. Zwłaszcza w aspekcie dorosłego, samodzielnego życia wiarą przyszłego absolwenta liceum czy technikum. Tematy i zagadnienia związane z nauczaniem o Jezusie przekazywane są uczniom przez 12 lat edukacji katechetycznej. Poruszają zagadnienia teologiczne z: chrystologii, soteriologii, eklezjologii, biblistyki, dogmatyki, historii Zbawienia, sakramentologii, moralności oraz nauki społecznej. Celem tego jest przygotowanie uczniów do świadomego samodzielnego, dojrzałego uczestnictwa w misji Chrystusa.

Pierwszy etap edukacji katechetycznej odnosi się do treści liturgicznych. Jego celem jest m.in. nauka o Jezusie (podstawowe informacje) i nabywanie motywacji do regularnego uczestnictwa w sakramentach. Ma także za zadanie rozwijać w młodych potrzebę i umiejętność różnych sposobów uczestnictwa w modlitwie. Materiał w I–III klasie zawiera tematy dotyczące problematyki sakramentów w układzie chronologii

⁶⁶ Por. *Mocni mocą Chrystusa, Podręcznik metodyczny dla klasy IV technikum*, red. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2015, s. 8 – 12.

roku liturgicznego. Główny akcent położony jest na zapoznanie ucznia z wydarzeniami liturgicznymi, w których najważniejszym elementem są sakramenty. Klasa II poświęcona jest Osobie Jezusa w aspekcie Jego Człowieczeństwa oraz historyczności. Klasa III jest bezpośrednim przygotowaniem do przyjęcia sakramentu eucharystii. Treść i harmonogram tematów w całym procesie trzech lat katechezy ma za zadanie przygotować dziecko do życia sakramentalnego zwłaszcza do sakramentu pokuty i eucharystii. Drugi etap edukacyjny obejmuje klasy IV–VI. W ramach tego etapu dzieci poznają historię zbawienia zapisaną na kartach Pisma Świętego. W IV klasie szkoły podstawowej wyjaśnia się uczniom, w jaki sposób i dlaczego Jezus jest przewodnikiem w drodze do Boga oraz dlaczego z Nim łatwiej przezwyciężać trudności, które człowiek spotyka w życiu. Uczniowie V klasy szkoły podstawowej otrzymują główne, a zarazem powszechnie znane informacje dotyczące Osoby Jezusa Chrystusa z czasu Jego życia i działalności na ziemi. W VI klasie uczniowie zapoznają się z zagadnieniami mówiącymi o obecności Chrystusa w Słowie Bożym i Sakramentach, a także udziale chrześcijanina w potrójnej misji Chrystusa. Kolejny etap edukacji religijnej to gimnazjum. Dla uczniów przygotowano cykl tematów przygotowujących ich do przyjęcia sakramentu bierzmowania, a co za tym idzie budowania relacji z Jezusem poprzez świadome korzystanie z sakramentów świętych. W liceum lub technikum, czyli na ostatnim etapie edukacji katechetycznej, uczniom w I klasie zaproponowano powtórzenie treści z życia i misji Jezusa Chrystusa w świecie oraz Kościele. W II klasie zwrócono uwagę na uczenie się podejmowania decyzji etyczno – moralnych i społecznych, zgodnych z nauką Jezusa. A w III klasie zaproszono młodych do dorosłego, dojrzałego życia z Chrystusem, a jednocześnie bycia Jego świadkiem wszędzie tam, gdzie będą żyć i wypełniać swoje życiowe powołanie.

O krzyżu Jezusa i postawie wobec niego dzieci dowiadują się w I klasie szkoły podstawowej. Czy w kolejnych latach katechezy usłyszą coś jeszcze o tym ważnym symbolu naszej wiary zależy od uczących je wtedy katechetów. Ponownie zagadnienie krzyża powróci dopiero w V klasie szkoły podstawowej w temacie: *Wąż miedziany – krzyż jest znakiem nadziei i zapowiedzią zbawienia*. O krzyżu mówi się jeszcze przy omawianiu Święta Podwyższenia Krzyża w II klasie gimnazjum. Ale czy temat ten zostanie omówiony i w jaki sposób decyduje katecheta. Od pewnego czasu z doświadczenia pracy z młodzieżą wynika, że symbol krzyża ma współcześnie raczej

małe znaczenie dla młodego człowieka. Warto postawić pytanie – czy my, katecheci wystarczająco i odpowiednio uczymy oraz świadczymy o znaku naszego zbawienia?

W V klasie dzieci poznają dużo zagadnień związanych z Osobą Jezusa. Nasuwają się jednak wątpliwości czy w tym wieku są one w stanie zrozumieć fenomen Boskości Jezusa, czy tajemnicę Jego jedności z Ojcem. Są to bardzo ważne teologiczne i dogmatyczne treści, ale też niezwykle trudne. Może warto więc ten materiał powtórzyć w liceum lub od razu przenieść na wyższy poziom kształcenia religijnego. W V i VI klasie dzieci otrzymują dużo istotnych dla wiary informacji o Jezusie Chrystusie, ale nie wraca się już do nich na kolejnych etapach nauki, np. w szkole ponadgimnazjalnej. Okazuje się, że m.in. z powodu braku utrwalenia i pogłębienia ww. zagadnień młodzi przed egzaminem dojrzałości nie posiadają podstawowej wiedzy zakresu głównych prawd wiary, bo do takich niewątpliwie należy zagadnienie Osoby Jezusa. Wielu z nich po 12 latach katechizacji idzie w dorosłe życie zaledwie z dziecięcym wyobrażeniem Boga.

Podobną analizę tematów lekcji religii przeprowadził i opisał ks. Zbigniew Bielas w publikacji *Podstawowe zadania katechezy w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce na podstawie podręczników do szkół ponadgimnazjalnych*.⁶⁷ W rozdziale szóstym zawarł on ocenę realizacji podstawowych zadań katechezy w podręcznikach, które zostały napisane do *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego* z 2001 roku⁶⁸. Autor dokonał szczegółowej charakterystyki tematów w podręcznikach dla szkoły ponadgimnazjalnej. Zauważył, że zagadnienie *Rozwijanie poznania wiary* w klasie I, II oraz III, zostało zawarte w tematach w określonej liczbie: Wierzę w Boga Ojca – 13 tematów. Osobie Jezusa Chrystusa poświęcono 8 tematów, Duchowi Świętemu tylko 2 tematy, a ogólny temat Objawienie również zostało ujęte w 2 tematach⁶⁹. Kolejnym ważnym dla wiary każdego człowieka analizowanym przez niego zagadnieniem była *Modlitwa*. Autor stwierdza, że nie ma zbyt dużo tematów katechez związanych z modlitwą. Seria krakowska – WAM pod redakcją księdza Zbigniewa Marka, pt. *Drogi świadków Chrystusa* i zawiera podręczniki do szkoły

⁶⁷ Z. Bielas, *Podstawowe zadania katechezy w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce na podstawie podręczników do szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2015.

⁶⁸ Tamże, W niniejszej pracy dla porównania wykorzystano tylko analizę dotyczącą podręczników z serii: krakowska – WAM, pod redakcją ks. Zbigniewa Marka do programu *Świadek Chrystusa* s. 118.

⁶⁹ Tamże, s. 315.

ponadgimnazjalnej przeznaczone dla klasy I – *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele*, dla klasy II – *Jestem świadkiem Chrystusa w świecie*, oraz dla klasy III – *Jestem świadkiem Chrystusa w rodzinie*⁷⁰. Podręcznik tej serii w klasie I podejmuje: 1 temat – czym jest modlitwa oraz 2 tematy dotyczące form i sposobów modlitwy oraz 1 temat – objawienia modlitwy. W klasie II tylko 2 tematy o objawieniu modlitwy, natomiast w klasie III po 1 temacie: formy i sposoby modlitwy oraz życie modlitwą, wychowanie do modlitwy. W ciągu całego cyklu 3-letniego kształcenia ponadgimnazjalnego uczeń otrzymał 10 tematów związanych z modlitwą. Na uwagę zasługuje fakt, że *Modlitwa Pańska* nie została ujęta w żadnym z tematów⁷¹. Można mieć tylko nadzieję, że katecheta, podążając za słowami Jana Pawła II z 7 czerwca 1979 r., skierowanymi do młodych: „Nie ustawajcie w modlitwie...”⁷², sam nawiązał do tej modlitwy.

Przeniesienie w roku 1990 lekcji religii z parafii do szkoły przyniosło nowe wyzwania dla katechezy oraz katechetów. Podkreślono, że dzieciom i młodzieży należy głosić tę samą Ewangelię, ale w sposób bardziej dostosowany do dzisiejszej mentalności młodych i warunków, w jakich żyją⁷³. W szkole, na lekcjach religii, możliwe jest weryfikowanie wiedzy oraz umiejętności ucznia, jednak umykać może rozpoznanie jego osobistego stosunku do liturgii, modlitwy oraz indywidualnej relacji z Jezusem. Nie jest możliwa także ocena poziomu religijnej wrażliwości oraz tego, na ile uczniowie potrafią świadomie budować doświadczenie własnej wiary⁷⁴. Każde pokolenie młodych naznaczone jest niedojrzałością społeczną i wyróżnia je buntownicze, podejście do autorytetów. To, co realne przestaje być jego punktem odniesienia do życia, bo uznawane jest za niemożliwe. Obecnie utrata kontaktu z tym, co rzeczywiste staje się wśród młodych powszechne, bo na miejsce tego wchodzi świat nierealny, wirtualny, w którym coraz bardziej żyją⁷⁵.

⁷⁰ Por. Z. Bielas, *Podstawowe zadania katechezy w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce na podstawie podręczników do szkół ponadgimnazjalnych*, dz. cyt., s. 119.

⁷¹ Tamże, s. 332.

⁷² *Leksykon wypowiedzi Jana Pawła II do Polaków*, red. Z. Wietrzak, Kraków 2006, s. 176.

⁷³ Por. P. Studnicki, *Dialog edukacyjny w nauczaniu katechetycznym - teoria a szkolna rzeczywistość*, Kraków 2010, s. 10.

⁷⁴ Por. R. Bednarczyk, *Efektywność szkolnej lekcji religii w perspektywie „filarów wiary”*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. A. Rayzacher-Majewska, R. Bednarczyk, dz. cyt., s. 39.

⁷⁵ Por. K. Misiaszek, *Koncepcja aktualnego programu nauczania religii w publicznej szkole polskiej*, [w:] *Programy nauczania religii i katechetyczne (1920–2020)*, dz. cyt., s. 429–430.

Lekcja religii zwana katechezą jest formą przekazu nauki wiary na poszczególnych etapach edukacji. Jej najważniejsze przesłanie wiąże się z problemem chrystocentryzmu. Przekazywane treści związane z Osobą Jezusa mają pomóc dzieciom i młodzieży kształtować ich dojrzałą wiarę. W niniejszym rozdziale zostały wymienione z podręczników katechetycznych tematy (wraz z celami katechetycznymi) podejmujące zagadnienia dotyczące Jezusa ze wszystkich poziomów klas. Ich analiza pozwoliła na sformułowanie ocen oraz wniosków, np. których tematów jest za dużo, a których za mało), które powinny być powtarzane na każdym etapie nauki - szkoła podstawowa, gimnazjum i szkoła ponadgimnazjalna, a które wystarczy omówić tylko raz. Rozdział drugi będzie prezentował prezentuje – przez zastane badania socjologiczne i katechetyczne – kondycję religijną współczesnej młodzieży w wybranych diecezjach na terenie Polski.

Rozdział II

Kondycja religijna polskiej młodzieży w świetle wyników zastanych badań socjologicznych

Religia jest usystematyzowanym zespołem przekonań, wierzeń i praktyk dotyczących rzeczywistości ponadnaturalnej, a także ich wpływu na świat, ludzi oraz indywidualnego człowieka. Na religijność jednostki składają się następujące składniki: wiedza, praktyki – kult, moralność religijna, samoidentyfikacja religijna, przekonania, doświadczenia religijne oraz aspekt wspólnotowo – instytucjonalny¹. Religijność jest pojęciem zbliżonym, lecz nie tożsamym, z religią. Janusz Mariański zauważa, że w socjologii religia postrzegana jest jako fakt społeczny, a religijność należy analizować i traktować podobnie, ale widząc w niej postać życia społecznego, dostępną badaniom empirycznym². Badania socjologiczne sprawiły, że w literaturze przedmiotu religijność jest różnie określana: religijność kościelna, religijność z wyboru, religijność publiczna, religijność selektywna, religijność rozproszona, religijność domyślna, religijność modelowa, religijność wynikająca z definicji itd. Jest więc ona na tyle szerokim pojęciem, że nie da się jej opisać jednym zdaniem. Ogólnie można przyjąć, że jest to konsekwencja akceptacji określonej religijnej rzeczywistości. Rodney Stark i William S. Bainbridge religijnością nazywają „ekspresję religijną człowieka”³.

W drugim rozdziale zostaną omówione badania socjologiczne, które ukazują różne aspekty religijności młodzieży w poszczególnych diecezjach, jak również na terenie całego kraju. Zostanie także przedstawiona charakterystyka uwarunkowań kulturowo-społecznych, w których żyje współczesny maturzysta.

¹ Por. S. H. Zaręba, M. Choczyński, *Od klasycznej do współczesnej myśli socjologicznej*, Warszawa 2014, s. 45.

² Por. Tamże, s. 48.

³ Por. Tamże, s. 48–49.

2. 1. Analiza opracowań socjologicznych

Temat religijności młodzieży podejmowany jest w obszarze wielu nauk. Zajmują się tym zagadnieniem teologia, socjologia, psychologia, pedagogika. Zagadnienie to jest bardzo ciekawe, ale również kontrowersyjne⁴. Problematyka religijności oraz wiary, zwłaszcza młodzieży, podejmowana jest współcześnie zarówno przez teologów, psychologów, jak i psychiatrów. Na początku niniejszego rozdziału zostaną przedstawione badania, które pokazują wiedzę religijną młodzieży z zakresu katechezy szkolnej, zaangażowanie młodych w życie sakramentalne, a także mówią o hierarchii wartości młodych.

Dorota Balcerowska-Noweta, pracownik wydziału teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, za zgodą biskupa kaliskiego, w 2002 roku przeprowadziła badania maturzystów (w liczbie 1015 respondentów) liceów ogólnokształcących, znajdujących się na terenie diecezji kaliskiej⁵. Badania te były przeprowadzone osobiście na lekcjach religii ww. szkołach. Ich wyniki ilustrują różne współczesne procesy, którym podlegają, oraz wpływy, którym ulegają, młodzi u progu dojrzałości. Wśród badanych 34% nie zna przykazania miłości, 36% nie dostrzega wpływu katechezy na poznanie tajemnicy wiary, 92% nie posiada znajomości ukonstytuowania się Rzymu jako stolicy chrześcijaństwa, 52% nie zna wydarzeń związanych z reformacją, 23% nie potrafi wskazać najważniejszego święta w życiu Kościoła, 61% nie widzi wpływu katechezy na rozumienie odpowiedzialności za Kościół, 50% uważa, że katecheza nie wpływa na przekaz wiary, natomiast 24% odpowiedziało, że katecheza nie pomaga im w rozumieniu bycia chrześcijaninem⁶. Nieco lepiej wypadła w tych badaniach wiedza dotycząca znaczenia sakramentów: 21% badanych nie potrafi wymienić sakramentów świętych, 7% nie rozumie znaczenia sakramentu chrztu, 38% nie rozumie sakramentu bierzmowania a 61% nie rozumie znaczenia sakramentu chorych⁷. Badanie w zakresie życia sakramentalnego młodych okazało się, że 42% ankietowanych nie uczestniczy systematycznie w Eucharystii, 84%

⁴ Por. D. Tułowiecki, *Bez Boga, Kościoła i zasad? Studium socjologiczne nad religijnością młodych*, Kraków 2012, s. 13.

⁵ Por. D. Balcerowska-Noweta, *Katecheza szkolna w świadomości młodzieży klas maturalnych liceów ogólnokształcących w diecezji kaliskiej studium socjologiczno – pastoralne*, Poznań 2009, s. 84.

⁶ Por. Tamże, s. 437.

⁷ Por. Tamże, s. 438.

nie korzysta systematycznie z sakramentu pokuty, 74% nie przystępuje systematycznie do komunii świętej, a 48% spośród badanych zaniedbuje codzienną modlitwę⁸. Z kolei wyniki przeprowadzonych badań z zakresu lektury Pisma Świętego są następujące: 19% ankietowanych nie potrafi wymienić ewangelistów, 24% nie potrafi wymienić przynajmniej trzech postaci Starego Testamentu, a aż 66% nie zna oraz nie rozumie określenia (Niepokalane Poczęcie)⁹. Na uwagę zasługują wyniki dotyczące hierarchii wartości ankietowanych oraz kondycja moralna respondentów. 51% ankietowanych nie dostrzega problemu w zawarciu związku z osobą, która wcześniej zawarła sakrament małżeństwa, 50% dopuszcza stosowanie aborcji, 55% aprobuje eutanazję, 87% dopuszcza stosowanie antykoncepcji, 84% nie dostrzega przeszkód we współżyciu przed zawarciem sakramentu małżeństwa, a 54% zgadza się na nieuczciwe formy zarabiania pieniędzy¹⁰. Autorka dysertacji zwraca uwagę, że dzięki przeprowadzonym przez nią badaniom zostały uwypuklone w katechezie obszary, które wymagają podjęcia działań naprawczych. Podkreśla również, że należy zwrócić szczególną uwagę na potrzebę reewangelizacji¹¹.

W 2013 roku w archidiecezji krakowskiej powstała praca pt. *Katechizacja w archidiecezji krakowskiej w latach 1990–2012, Studium katechetyczne na podstawie przeprowadzonych badań*¹² Była ona wynikiem badań prowadzonych wśród katechetów archidiecezji krakowskiej – księży, sióstr i katechetów świeckich. Ich celem miała być odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu wytyczne dokumentów katechetycznych Kościoła definiujących katechezę były wcielane w praktykę życia katechetycznego archidiecezji krakowskiej przez dwadzieścia kolejnych lat (1990–2012). Wnioski zostały zawarte m.in. w zdaniu: „bez poparcia domu rodzinnego katechizowanych bardzo trudne jest prowadzenie uczniów przez katechezę szkolną do wiary, ponieważ to rodzice winni być pierwszymi katechetami”¹³. Spostrzeżenie to bardzo ściśle łączy się z dokumentami katechetycznymi Kościoła. W pracy zauważono również, że: „na pierwszym planie należy stawiać formowanie katechetów o głębokiej wierze i dużej wiedzy, którzy byliby świadkami Chrystusa we współczesnej rzeczywistości”¹⁴.

⁸ Por. Tamże, s. 439.

⁹ Por. Tamże, s. 438–439.

¹⁰ Por. Tamże, s. 443.

¹¹ Por. Tamże, s. 451.

¹² A. Ocytko, *Katechizacja w archidiecezji krakowskiej w latach 1990–2012*, Kraków 2013.

¹³ Tamże, s. 222.

¹⁴ Tamże, s. 263.

Podobne analizy prowadziły również inne diecezje. Z badań tych wynika, że najbardziej katolicką diecezją w Polsce jest diecezja rzeszowska. Potwierdzają to wyniki socjologiczne, zarówno państwowe, jak i prywatne oraz te, które prowadziły ośrodki kościelne. Jednakże katolicyzm młodych ludzi – nastolatków, uczniów gimnazjów i liceów – wygląda już inaczej. Mimo szeroko rozwiniętego duszpasterstwa Kościoła i dominującej na Podkarpaciu kultury katolickiej młodzi ludzie z tego terenu mają tutaj słaby związek z Kościołem. Przede wszystkim odrzucają Go jako konieczny do zbawienia, twierdząc, że nie potrzebują do kontaktu z Bogiem żadnych pośredników. Ale największy rozdzźwięk istnieje między nauczaniem Kościoła katolickiego a poglądami młodych w kwestiach moralnych (np. dotyczących rozumienia seksualności, czy postawy wobec obrony ludzkiego życia). Sytuacja ta – jak zauważono – jest niepokojąca, ponieważ większość tak myślącej i deklarującej młodzieży przez kilkanaście lat uczestniczyła w szkolnych lekcjach religii, dwukrotnie analizowała tzw. depozyt wiary katolickiej, tj. prawdy wiary, przykazania, zasady moralne, sakramenty, liturgikę oraz modlitwę. Chcąc znaleźć odpowiedź na pytanie: dlaczego młodzież po kilkuset godzinach katechezy, zamiast pogłębić swoją wiarę, spycha ją na margines swojego życia lub całkowicie odrzuca, Kościół w diecezji rzeszowskiej pod koniec 2014 roku przeprowadził ww. ankietę. Zapytano w niej o problemy, jakie nurtują młodych w kwestii światopoglądu, religii, Kościoła itp. Odpowiedzi wykazały, że: młodzież potrzebuje szczerych rozmów na tematy dotyczące istnienia Boga, sensu życia, wiarygodności chrześcijaństwa i Kościoła, prawdziwości zmartwychwstania Chrystusa, oraz zagadnień dotyczących moralności¹⁵.

Kolejną diecezją, w której przeprowadzono badania dotyczące katechezy, była diecezja tarnowska. Miało to miejsce w roku 2018. Ich celem było poznanie obrazu Boga, jaki posiadają maturzyści tej diecezji. Analizy wskazały, że ww. maturzyści mieli pozytywny i integralny obraz Boga. Młodzież deklarowała, że Bóg jest większy od człowieka, jest Stworzycielem nieba i ziemi, który kocha ludzi bez względu na ich czyny. Jednak – jak zauważono – maturzyści mieli trudności w opisanu Boga¹⁶. Budowanie relacji z Bogiem było dla nich ważnym elementem życia. A modlitwa, podczas której doświadczają – jak podkreślali – Jego obecności, jest środkiem do

¹⁵ Por. P. Mąkosa, *Co dalej z katechezą młodzieży?* „Informator Katechetyczny, Rzeszowska Biblioteka Katechetyczna”, Rzeszów 2015, nr 15, s. 6–9.

¹⁶ Por. A. Jasnos, *Mój Bóg. Obraz Boga u współczesnej młodzieży. Studium katechetyczne*, Lublin 2020, s. 344.

budowania tej relacji. Akcentowali, że wiara w istnienie Boga daje poczucie bezpieczeństwa oraz jest oparciem w codziennym życiu. Z przeprowadzonego badania wynika, że religijność tych abiturientów nie była budowana na emocjach, lecz na autorytecie instytucjonalnym i tradycji Kościoła. Obraz Boga u większości badanych kształtowany był m.in. przez lekcje religii oraz przekaz i świadectwo rodziców. Wpływ środowiska rodzinnego oraz podejmowane praktyki religijne świadczyły o dojrzałym obrazie Boga u maturzystów diecezji tarnowskiej. Zauważono przy tym, że lekcje religii miały duży wpływ na kształtowanie przedmiotowego i podmiotowego obrazu Boga¹⁷.

Podobne prace dotyczące katechizacji powstały także w innych diecezjach. Dla przykładu: w diecezji zamojsko-lubaczowskiej (pt. *Katechizacja w diecezji zamojsko-lubaczowskiej w latach 1992–2012*)¹⁸, a także diecezji rzeszowskiej (pt. *Stan katechizacji w diecezji rzeszowskiej w latach 1992–2000. Studium teoretyczno-empiryczne na podstawie badań własnych wybranych grup katechetów*)¹⁹ oraz diecezji siedleckiej (pt. *Katechizacja szkolna w diecezji siedleckiej w latach 1990–2005. Studium katechetyczne na podstawie badań wybranych grup katechetów*)²⁰. Powyższe prace uwzględniają podobne ramy czasowe badań, jest to m.in. efekt wprowadzenia lekcji religii do szkoły w 1990 roku, co przyniosło analizy, które powstały po 10 lub więcej latach katechezy w szkole.

Po dwudziestu latach obecności katechezy w szkole, dnia 17.04.2010 roku, odbyło się w Opolu sympozjum katechetyczne pt. *Współczesna katecheza: kryzys i nadzieja*²¹. Jednym z wielu prelegentów był ksiądz Waldemar Janiga, który przy temacie *Katecheza szkolna: kryzys i nadzieje*, przywołuje dane ogólnopolskie dotyczące frekwencji na lekcji religii. Według nich w roku szkolnym 2004/2005 na katechezę uczęszczało w szkołach podstawowych 94,75%, w gimnazjach 97,18%, w liceach ogólnokształcących 93,07% uczniów. W podsumowaniu swojego wystąpienia prelegent zwrócił uwagę, że 20 lat katechezy w szkole przyczyniło się do niepowtarzalnego dorobku, jakim są: dopracowane dokumenty organizacyjne i programowe, podręczniki, wykształceni i zaangażowani katecheci, urozmaicone metody i środki dydaktyczne.

¹⁷ Por. Tamże, s. 347.

¹⁸ A. Ocytko, *Katechizacja w archidiecezji krakowskiej w latach 1990–2012*, dz. cyt., s. 330.

¹⁹ Tamże, s. 320.

²⁰ Tamże, s. 326.

²¹ Por. R. Chałupniak, *Wprowadzenie*, [w:] *Współczesna katecheza: kryzysy i nadzieja*, red. R. Chałupniak, Opole 2010, s. 5.

Podkreślił, że nie wolno tego zaprzepaścić, ale wskazał także braki, niedociągnięcia oraz trudności, o których należy rozmawiać i podejmować działania naprawcze²².

Refleksję nad zagadnieniem religijności a postawami moralnymi polskiej młodzieży podjął także ksiądz prof. Jan Dziedzic – kierownik Katedry Psychologii Pastoralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. W swoim artykule w piśmie *Polonia Sacra* poddaje analizie oraz omówieniu badania socjologiczne, które pokazują wzrost relatywizmu moralnego oraz podważanie niezmiennych zasad moralnych przez młodych. Autor przywołuje „Badania Katedry Socjologii Religii KUL w latach 2002–2006 wśród szkół ponadgimnazjalnych (Radom, Włocławek, Łomża, Ostrów Mazowiecki) dotyczące rangi ważności poszczególnych przykazań Bożych wykazały, że (...) młodzież uznaje przykazania „moralne” (IV, V, VII) i jedno „religijne” (I). (...) w grupie ludzi młodych, można dostrzec duży odsetek respondentów niestosujących się do nauczania Kościoła. (...) Badania wśród młodzieży w wieku od 17 do 19 lat, przeprowadzone w Krakowie w kwietniu 2016 roku w grupie 156 respondentów ze szkół technicznych, wykazały duże poparcie między innymi dla współżycia seksualnego przed ślubem (tak – 84,4%, nie – 16,6%), stosowanie środków antykoncepcyjnych (tak – 75,8%, nie – 24,2%), (...) eutanazji (tak – 57,6%, nie – 42,4%), (...) aprobata rozwodów (tak – 52,7%, nie – 47,3%). Niskie poparcie młodzież szkół technicznych deklaruje dla małżeństw homoseksualnych (tak – 15,2%, nie – 84,3%) oraz dla zdrady małżeńskiej (tak – 5,2%, nie – 94,8%)”²³.

W tym omówieniu zrelacjonowane zostaną również badania ukazujące obraz religijności młodzieży ponadgimnazjalnej na terenie całej Polski.

Religijność młodzieży w szkołach ponadgimnazjalnych ilustruje poniższa tabela.

²² Por. W. Janiga, *Katecheza szkolna: kryzysy i nadzieja*, [w:] *Współczesna katecheza: kryzysy i nadzieja*, red. R. Chałupniak, Opole 2010, s. 90, 115.

²³ J. Dziedzic, *Religijność a postawy moralne polskiej młodzieży*, „Polonia Sacra”, Kraków 2016, nr 4, s. 74–76.

Tabela 2.1.1.²⁴

	Liceum publiczne	Technikum	Szkoła zawodowa	Liceum prywatne
Wierzący praktykujący regularnie	48%	41%	32%	39%
Wierzący praktykujący nieregularnie	21%	32%	26%	10%
Wierzący niepraktykujący	5%	9%	19%	8%
Niewierzący praktykujący	16%	11%	11%	12%
Niewierzący niepraktykujący	11%	8%	12%	31%

Z tabeli 2.1.1. wynika, że najwyższy wynik – 48% respondentów – wierzących i praktykujących regularnie – stanowi młodzież liceum publicznego, wśród wierzących i praktykujących nieregularnie najwyższy wynik – 32% respondentów – stanowi młodzież techników, a wśród wierzących i niepraktykujących najwyższy wynik – 19% respondentów - młodzież szkoły zawodowej. Pośród niewierzących i praktykujących najwyższy wynik – 16% respondentów – to młodzież liceów publicznych, natomiast wśród niewierzących i niepraktykujących najwyższy wynik – 31% stanowi młodzież liceów prywatnych.

Kolejna tabela obrazuje, religijność młodzieży ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych na przestrzeni lat 2008–2013.

Tabela 2.1.2.²⁵

Kategoria religijności	2008 r.	2010 r.	2013 r.
Wierzący praktykujący regularnie	46%	41%	40%
Wierzący praktykujący nieregularnie	28%	26%	23%
Wierzący niepraktykujący	7%	9%	10%
Niewierzący	19%	23%	27%
Ogółem	100%	100%	100%

²⁴ Por. K. Bulowski, S. Nowotny, W. Sadłoń, *Statystyczny obraz religijności społeczeństwa polskiego i szkolnej edukacji religijnej*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. A. Rayzacher-Majewska, R. Bednarczyk, Warszawa 2016, s. 190.

²⁵ Por. Tamże, s. 181.

Należy podkreślić, że o ile wartości dotyczące postawy „praktykujących regularnie” oraz „praktykujących nieregularnie” utrzymują się na podobnym poziomie, to w grupie „niepraktykujących” oraz „niewierzących” odsetek rośnie.

Z kolei według badań IBRiS, opublikowanych 15 listopada 2020 r. przez „Rzeczpospolitą”, w grupie wiekowej 18–29 lat pozytywny stosunek do Kościoła zadeklarowało 9% badanych, 47% miało stosunek negatywny, a 44% neutralny²⁶.

Na uwagę zasługują także wyniki badań dotyczące przeżyć religijnych. Należą do nich *badania empiryczne nad uwarunkowaniami psychologicznymi przeżycia religijnego*, z roku 2016. Ich autor interpretuje psychologicznie wyniki analiz dotyczących udziału wartości i cech osobowości w przeżyciu religijnym młodzieży w następujący sposób: „(...) im większa odwaga, wyrozumiałość, pomysłowość, wewnętrzny spokój oraz większa dążność do zbawienia, a także im mniejsza przyjemność życia, tym większe przeżycie obecności Boga. (...) W niniejszych badaniach na podkreślenie zasługuje znaczenie takich wartości jak logiczne myślenie, zdrowie oraz zdolności. Ich obecność sugeruje, że w zaistnieniu przeżycia obecności Boga i Jego nieobecności ważną rolę odgrywa porządek logicznego myślenia, operacji poznawczych, oraz jego sprawność psychiczno- fizyczna”²⁷.

Ksiądz Piotr Waligóra, autor opracowania *Obraz współczesnego rodzica na podstawie badań wiernych archidiecezji krakowskiej* na podstawie badań przeprowadzonych wśród wiernych archidiecezji krakowskiej podaje własną statystykę dotyczącą modlitwy rodzinnej. Według niej 47% spośród badanych rodziców modli się codziennie ze swoimi dziećmi. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że są to rodzice należący do wspólnoty Domowego Kościoła. W całym badaniu 93% rodziców określiło siebie jako osoby wierzące i praktykujące, natomiast 7% jako osoby niewierzące. Autor zauważa, że prawie 50% rodziców określających siebie jako wierzący i praktykujący nie praktykuje w ogóle takiej modlitwy. Powody, jakie podają na wytłumaczenie tego, są następujące: nie mają zwyczaju wspólnej modlitwy, bo dzieci już nie chcą lub nie mają czasu. Często mówią, że wiele godzin spędzają przed telewizorem i później

²⁶ Por. Krzyżak, *Sondaż: Kościół w błyskawicznym tempie traci wiernych*, „Rzeczpospolita”, Wydarzenia, na: <https://www.rp.pl/kosciol/art422501-sondaz-kosciol-w-blyskawicznym-tempie-traci-wiernych> [dostęp: 24. 03. 2022].

²⁷ S. Głaz, *Psychologiczne predyktory przeżycia religijnego młodzieży*, Kraków 2016, s. 199, 212.

brakuje im czasu²⁸. Trudności na jakie napotyka współczesny rodzic są wyzwaniem dla teologii rodziny, a zwłaszcza wspólnot należących do Kościoła. Jak pisała niegdyś prof. Wanda Półtawska, bliska przyjaciółka i współpracowniczka Jana Pawła II, trzeba nieustannie troszczyć się o to, „by rodzina była Bogiem silna”²⁹.

W 30. rocznicę powrotu lekcji religii do szkoły, podczas 386 Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski (28–29 sierpnia 2020 r.), biskupi podjęli temat dotyczący katechezy w szkole, jej nauczania, przygotowania oraz formacji katechetów. Biskup Marek Mendyk, który od 2010 roku przez 10 lat był przewodniczącym Komisji Wychowania Katolickiego KEP – stwierdził, że patrzy z nadzieją na nauczanie religii w przyszłości, gdyż zrobiono rachunek sumienia i nazwano to, co zaniedbano, co Kościół zgubił lub stracił, które obszary należy na nowo zagospodarować, co trzeba naprawić lub ulepszyć, a także co udało się zrobić – osiągnąć przez 30 lat lekcji religii w szkole³⁰.

Tygodnik *Niedziela*, w dziale *Życie Kościoła*, opisuje kondycję religijną dorosłych oraz młodzieży. Zauważa, że – jak podaje CBOS, od 1992–2022 roku odsetek dorosłych określających się jako wierzący z 94% spadł do 84% natomiast praktykujących regularnie (raz w tygodniu) z 70% do 42%. Wśród młodych w wieku od 18–24 roku życia wynik ten jest najgorszy³¹. I w dalszej części artykułu autor formułuje swoją diagnozę sytuacji współczesnej młodzieży: „Co do młodych, czuję ich niewiarę, lecz podejrzewam, że nie tylko w tym względzie różnią się od swoich rodziców i dziadków. Co do miast, zwykle w badaniach jako przyczyny kryzysu religijności wymienia się zły wizerunek wspólnoty religijnej czy rzekoma pazerność księży. Rzadko wspomina się o toksycznym – w tym przypadku dla wiary, choć pewnie dla paru innych rzeczy także – wpływie wielkomiejskiego otoczenia. Jak się okazuje, to odgrywa całkiem spora rolę”³².

²⁸ Por. P. Waligóra, *Obraz współczesnego rodzica na podstawie badań wiernych archidiecezji krakowskiej*, [w:] *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych*, red. P. Mąkosa, Lublin 2019, s. 204–205.

²⁹ W. Półtawska, *By rodzina była Bogiem silna...*, Kraków 1995, s. 3.

³⁰ Por. A. Berski, ks. A. Kielian, *Bóg jest wśród nas, Program nauczania religii rzymskokatolickiej w klasach V–VIII szkoły podstawowej*, Kraków 2021, s. 7.

³¹ Por. T. Musiał, *Przyspieszyła, Życie Kościoła*, [w:] „Niedziela”, 2022, nr 29, s. 24.

³² Tamże, s. 24.

Józef Baniak w swoim studium socjologicznym *Desakralizacja kultu religijnego i świąt religijnych w Polsce* pośród wielu omawianych badań i zjawisk, prowadzi analizę jaką jest wiedza gimnazjalistów o sakramencie i obrzędach bierzmowania. W powyższej publikacji analizuje wyniki przeprowadzonych w Kaliszu badań na grupie gimnazjalistów. Zapytał w nim badaną młodzież jak rozumie, postrzega i interpretuje istotę i cel bierzmowania. Analiza wyników wykazała, że wiedza odnośnie do tego sakramentu jest płytka i słaba. niespełna 1/3 badanych miała wiedzę kompletną, co do istoty sakramentu, 1/4 wykazało taką wiedzę odnośnie do celu bierzmowania, natomiast 1/5 formowała odpowiedzi, które świadczą o częściowej wiedzy co do istoty sakramentu. A i 1/2 badanych nie potrafiła właściwie, czyli zgodnie z nauczaniem Kościoła, wyjaśnić celu i znaczenia bierzmowania oraz poprawnie go zdefiniować. W badaniu tym płeć nie miała wpływu na jakość i treść odpowiedzi. Formułując wnioski autor stawia pytanie, jaką rolę w procesie przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania odegrali katecheci oraz realizowane przez nich w szkole katechezy. J. Baniak zadał takie pytanie również gimnazjalistom: „Rola katechetów w przygotowaniu młodzieży do bierzmowania”. Ich odpowiedzi były zróżnicowane: 1/3 określiła rolę katechetów jako główną i znaczącą – bez ich pomocy, zaangażowania i osobistego przykładu nie zrozumieliby istoty i celu bierzmowania. Jednakże 1/4 napisała w ankiecie, że katecheci nie odegrali, żądanej roli w przygotowaniu młodzieży do bierzmowania. Twierdzili, że pomoc katechety była im zbędna, gdyż i tak przyjęliby ten sakrament. Co piąty badany gimnazjalista uważał, że rola katechety jest jedynie pomocnicza i drugorzędna³³.

Jak zauważa arcybiskup Wojciech Polak czas pandemii koronawirusa, ale także postępujący relatywizm moralny, sekularyzacja oraz tzw. afery w Kościele stały się przyczyną znacznego spadku praktyk religijnych. W jednym z wywiadów powiedział „Kiedy spoglądamy na wyniki badań ISKK musimy mieć na uwadze, że ten rok jest trudny do analizy. Na ten spadek wpłynęło wiele czynników, na czele z potężnym uderzeniem w życie wspólnotowe Kościoła, jakim były obostrzenia sanitarne spowodowane pandemią koronawirusa. Natomiast myślę, że bardziej niż dane ISKK niepokojące są badania CBOS-u, z których wynika, iż w najmłodszej grupie badanych spadek praktyk religijnych sięga 30%. To są liczby wręcz dewastujące. Pokazują, że

³³ Por. J. Baniak, *Desakralizacja kultu religijnego i świąt religijnych w Polsce*, Kraków 2007, s. 271–273.

w młodym pokoleniu następuje bardzo mocne przewartościowanie. To domaga się poznania przyczyn tego procesu i znalezienia adekwatnej odpowiedzi duszpasterskiej i sposobu, jak głosić tym ludziom kerygmat³⁴.

2. 2. Uwarunkowania kulturowo-społeczne

Młodzież poddana badaniu określana jest w literaturze *Pokoleniem Z*. Tworzą je osoby urodzone w latach 1995–2010. Jest to okres technologii komunikacyjnych, elektronicznych gadżetów oraz wzrostu znaczenia Internetu, dlatego młodych tego pokolenia często określa się również mianem *Cyfrowych tubylców*. Nie znają oni świata bez dostępu do Sieci. Świat realny i wirtualny to dla nich ta sama rzeczywistość. Funkcjonowanie ze stałym dostępem do Internetu uważają za niezbędne do życia. Także swój rozwój uzależniają od świata wirtualnego. Są nieustannie w globalnej sieci: w domu, szkole, w czasie podróży, podczas nauki, rozmowy, pracy, odpoczynku. Mają stały dostęp do informacji mniej lub bardziej prawdziwych czy wiarygodnych, co doprowadziło do tego, że informacja i wiedza stały się tak powszechne, że straciły swoją wartość. Tak rozumiana wiedza nie wymaga żadnego wysiłku, gdyż Internet pozwala na szybkie znalezienie odpowiedzi niemal na każde pytanie za pomocą zaledwie jednego kliknięcia, a na ich weryfikację nie chcą tracić czasu (Internet jest dla nich często jedynym źródłem „prawdy” o świecie i człowieku). Nieodłącznym elementem ich codziennego życia jest smartfon – zawsze w ręku, co w konsekwencji wiąże się z nową, aczkolwiek pozorną umiejętnością wykonywania wielu czynności naraz w tym samym czasie rozmawiania, jedzenia, przeglądania wiadomości, słuchania muzyki, komunikowania się z innymi za pomocą smartfonu i oglądania telewizji. Jednocześnie ten sam młody człowiek ma trudności z koncentracją, zapamiętywaniem, nauką, co podkreślają nauczyciele, psycholodzy, socjolodzy, rodzice³⁵.

Współczesna polska młodzież żyje w okresie szczególnym, jest świadkiem, jednocześnie uczestnikiem wielu szybko zachodzących zmian o charakterze kulturowo – społecznym i politycznym. Przynależność do Unii Europejskiej wymusza różne

³⁴ "Dewastujące" statystyki. Młodzi Polacy masowo odwracają się od Kościoła [wywiad], na: <https://forsal.pl/lifestyle/psychologia/artykuly/8325151>, dewastujace-statystyki-mlodzi-polacy-masowo-odwracaja-sie-od-kosciola-wywiad.html, [dostęp: 30. 03. 2022].

³⁵ Por. A. Janos, *Źródła wiedzy religijnej współczesnej młodzieży*, red. P. Mąkosa, *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych*, Lublin 2019, s. 21–22.

czasem bardzo radykalne działania w zakresie polityki, prawa, nauki, kultury itp. A to przynosi ze sobą przemiany w obszarach dotychczasowego ujęcia społeczeństwa, instytucji rodzin i jednostek. Szeroko rozumiana globalizacja oraz ekspansja tzw. popkultury niosą ze sobą głębokie przemiany kulturowo-cywilizacyjne. W efekcie tego procesu obowiązujące dotąd odniesienia kulturowe jak np. mitologia grecka, opowieści biblijne czy kanon literacki przestały spełniać funkcję: uniwersalną i kształtującą. Znaczenie i siła związanych z nimi obrazów, symboli tj. np.: Hiob, Odyseja, Jakub i Ezaw, Dawid i Goliat, Orfeusz i Eurydyka zaczynają słabnąć, a nawet tracić swoją rolę w procesie dydaktyczno – wychowawczym. W miejsce tych figur kulturalnych weszły opowieści i postacie związane z szeroko rozumianymi mediami, filmem, muzyką, tj. np.: *Gwiezdne Wojny*, *Star Trek*, *Matrix*, *Madonna*, *Harry Potter*, *Pulp Fiction*, hip-hop, MTV, gry komputerowe i seriale, reality-show oraz tzw. formaty (programy telewizyjne identyczne na całym świecie, w których zmienia się tylko lokalny koloryt). Wszystko to kształtuje dzisiaj wyobraźnię, uczuciowość oraz umysłowość młodych, staje się pryzmatem, przez który doświadczają oni rzeczywistości i ją oceniają³⁶.

Te trudne czasy są czynnikiem znacząco wpływającym na określenie współczesnej młodzieży jako trudna, (choć nie musi to oznaczać, że młodzież jest zła). Nieustanny pośpiech, stopień wrażliwości oraz podporządkowanie wszystkiego własnym oczekiwaniom, a do tego wirtualni rodzice – rzadko prawdziwe obecni i internetowi przyjaciele stanowią podstawowe środowisko życia młodego człowieka. Ale nadal wiadomo, że nic nie jest w stanie zastąpić młodemu człowiekowi spotkania z drugim człowiekiem, wypełnić pustkę jego nieobecności. Ksiądz profesor Józef Tischner pisał, że spotkanie dwóch wolności jest początkiem wszystkiego, co ważne między ludźmi³⁷.

Do ważnych czynników wychowawczych należy również kontekst społeczno – kulturalny. Modny dziś postmodernizm związany jest z pluralizmem, rozumianym jako zaprzeczanie uniwersalnej ideologii czy normom. Manifestuje się sceptycyzmem,

³⁶ Por. B. Dobroczyński, *O edukacji i wychowaniu w czasach globalizacji i popkultury*, [w:] *Między domem a ulicą, wokół problemów wychowania w dobie globalizacji i kultury masowej*, red. A. Augustyński, A. Bukowski, Kraków 2005, s. 26–27.

³⁷ Por. J. Tischner, *Filozofia dramatu*, Kraków 1998, s. 7–11.

rozczarowaniem oraz wielością przekonań³⁸. Pluralizm jest w naturalny sposób obecny w takich grupach jak: naród, państwo, organizacje, związki, stowarzyszenia oraz zbiorowości religijne. Jego konsekwencją jest indywidualizm, który wpływa na dokonywanie wyborów, zwłaszcza przez młodych. Obecnie przyjmują one jednak często formę skrajną. Młodzi usiłują na własną rękę określać swe preferencje życiowe, ale też do nich dostosowywać swoje normy moralne. Wpływ postmodernistycznej kultury nie dotyczy tylko kwestii moralnych, ale również ludzkiego życia, jego sensu i ostatecznego przeznaczenia. Początek XXI wieku charakteryzuje się dużymi zmianami dotyczącymi młodych, którzy, dopiero idą ku dorosłości. Brak im konkretnego pomysłu na życie oraz poruszają się głównie w obszarze wartości materialnych. Skutkiem takiego dualizmu jest poczucie zagubienia oraz komercja. Ks. prof. Paweł Mąkosa z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego mówi o trzech znakach czasu, które dotyczą także katechezy.

Pierwszy z nich to brak doświadczenia religijnego oraz ignorancja religijna – jeśli religia jest ważna dla młodych ludzi, to coraz częściej jest subiektywizowana i indywidualna, a to odbiega od nauczania Kościoła.

Drugi znak czasu to zmiana kulturowa – racjonalizm, materializm, pluralizm, indywidualizm. Katechizmowe prawdy mówiące o celu ludzkiego życia, jakim jest chwała Boża i zbawienie nie mają dla młodych żadnego znaczenia. Wydaje się im, że są nudne i nieistotne.

Trzeci, który wymienia to sekularyzacja, która powoduje, że młodzież coraz rzadziej przyjmuje oraz utożsamia się z wiarą katolicką, prawdami czy zasadami moralnymi wypływającymi z Objawienia i głoszonymi przez Kościół. Tworzą oni swoje systemy wierzeń i wartości odległe od instytucji religijnych³⁹.

Praktykujący rodzice starają się wychować swoje dzieci na ludzi wierzących, co często rodzi bunt młodych z powodu poczucia odbierania im wolności przez rodziców. Dzieci i młodzież, buntując się przeciwko swoim rodzicom, niekiedy automatycznie

³⁸ Por. E. Walewander, *Postmodernizm a pedagogika chrześcijańska*, „Memoranda”, 2010, nr 2, s. 156–157.

³⁹ Por. P. Wajs, *Rezygnacja z katechezy szkolnej jako przejaw laicyzacji społeczeństwa*. Studia i prace badawcze, „Społeczeństwo”, 2020, nr 4, s. 91–92.

przenoszą ten bunt na Boga oraz praktyki religijne, w których z ww. powodu uczestniczą tylko zewnętrznie.

Wśród maturzystów, przy podejmowanych decyzjach, wzrasta niezależność emocjonalna oraz autonomia. Młodzież sama chce decydować o swoim losie i samodzielnie podejmować decyzje, zwłaszcza w sferze moralnej i religijnej⁴⁰. Wielu z nich w życiu religijnym uczestniczy tylko z przyzwyczajenia lub dla "świętego spokoju" często po osiągnięciu samodzielności i odejściu z domu prowadzi to do porzucenia religii⁴¹. I właśnie dlatego we współczesnym świecie, który nie jest przychylny rodzinie chrześcijańskiej, rodzina, a zwłaszcza rodzice, powinni być dla swoich dzieci pierwszymi osobami, które będą przekazywać – przy pomocy słowa i przykładu – wiarę w Boga (KKK 1656). Dom rodzinny jest miejscem, w którym dzieci pierwszy raz słyszą modlitwę oraz poznają wiarę. Dla małych dzieci codzienna wspólna modlitwa jest świadectwem żywej wiary i dlatego rodzinny dom może być nazwany Kościołem domowym, w którym dziecko uczy się wiary i życia miłości braterskiej, przebaczenia, wytrwałości, pracowitości, ufności Bogu itd.

Słowa papieża Jana Pawła II w wymowny sposób opisują kondycję młodego pokolenia wypowiedziane na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 słowa: „Istnieje pewna tendencja do pesymistycznego patrzenia na młodych ze względu na wszystkie ich problemy i słabości, z jakimi zmagają się we współczesnym społeczeństwie. Jubileusz Młodych był dla nas niejako «zaskoczeniem», bo pokazał nam obraz młodzieży, która wyraża głęboką tęsknotę za autentycznymi – mimo możliwych dwuznaczności – wartościami, mającymi swą pełnię w Chrystusie” (NMI 9).

Jednocześnie na zakończenie, można stwierdzić, biorąc pod uwagę najnowsze badania i analizy ich wyników, że młodzież, wkraczająca w dorosłe życie, coraz częściej nie potrzebuje autorytetów, a Kościół traktuje jako zbędną, rodzinną tradycję, relikw przeszłości lub niepotrzebną do bycia szczęśliwym wspólnotę. W kolejnym rozdziale zostanie omówiona problematyka, metoda i narzędzia przeprowadzonych badań własnych. Dokonana zostanie także charakterystyka grupy badawczej.

⁴⁰ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 70.

⁴¹ Por. E. Blumenthal, *Odwaga bycia niedoskonałym*, Kraków 2002, s. 26.

Rozdział III

Metodologia badań własnych – obraz Jezusa u młodzieży w wybranych szkołach archidiecezji krakowskiej na podstawie badań maturzystów

Wiele nauk zajmuje się zagadnieniami religijnymi, są to np. teologia, socjologia, pedagogika, psychologia czy antropologia. Problematyka religijna wymaga ujęcia z różnych perspektyw, bo jest równie fascynująca, jak skomplikowana, trudna zarówno do analizy, jak i opisu. Bardzo łatwo bowiem wpaść w pułapkę uproszczeń, stereotypów, redukcjonizmu czy subiektywizmu.

Omawiane w niniejszej pracy badania ukazują obraz Jezusa Chrystusa, jaki posiadają maturzyści archidiecezji krakowskiej. W rozdziale tym będzie przedstawiony i omówiony cel oraz problematyka przeprowadzonych badań własnych. Zaprezentowana zostanie ankieta *Mój obraz Jezusa*, która stanowiła własne narzędzie pozyskania materiału empirycznego.

W kolejnych paragrafach omówione będą: czas, sposób, metoda przeprowadzonych badań oraz charakterystyka grupy badawczej. Nakreślony zostanie także przebieg i organizacja badań. Przy charakterystyce terenu badań uwaga zostanie skupiona na strukturze archidiecezji.

3. 1. Przedmiot, cel i problematyka badań

W niniejszej pracy poddany zostanie analizie i opisowi obraz Jezusa, jaki powstał w wyniku procesu edukacji religijnej, wychowania oraz uwarunkowań społeczno – kulturowych, (12 lat katechezy) u maturzysty archidiecezji krakowskiej. W tym kontekście postawione będzie pytanie: w jakim stopniu *Podstawa programowa*, *Programy nauczania*, a w konsekwencji podręczniki do nauki religii, przyczyniły się do kształtowania właściwego obrazu Jezusa, (uwzględniając kolejno: wiedzę, praktyki

religijne, osobistą relację oraz wiarę w Jezusa). Czy lekcje religii wpływają i w jakim stopniu, na poziom wiedzy dotyczący Osoby Jezusa oraz czy oddziałują na relację młodego człowieka z Jezusem? Na podstawie przeprowadzonych analiz podjęto próbę sformułowania wniosków, które mogą być pomocne w katechetycznej oraz duszpasterskiej pracy z młodzieżą. Dodatkowo będą stanowić materiał służący udoskonalaniu form i metod pracy z młodzieżą oraz treści katechetycznych w programach lekcji religii we współczesnej (zreformowanej) szkole ponadpodstawowej

3. 2. Metody prowadzonych badań, techniki i narzędzia badawcze

Do opracowania bazy twierdzeń posłużono się metodą sondażu diagnostycznego¹. Materiał zebrany drogą kwestionariusza ankiety² (autorski kwestionariusz) wykorzystywany został tutaj do celów analiz i opracowań z zakresu katechetyki i ma inny cel niż w tradycyjnych badaniach socjologicznych. Ankieta powstała w czasie seminarium naukowego w Katedrze Katechetyki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jan Pawła II w Krakowie. W fazie wstępnej dokonano tzw. badań pilotażowych. Przeprowadzone je w listopadzie 2019 roku wśród maturzystów VIII Liceum Ogólnokształcącego w Krakowie. Objęto nimi uczniów wybranych losowo i była to grupa 60 osób (3 klasy maturalne). Uczestnicy badania wypełniali ankietę. Ich odpowiedzi stały się materiałem, który pozwolił uściślić pytania do właściwej ankiety – w taki sposób, by były zrozumiałe, przejrzyste, ułożone w logicznej ciągłości. Podczas spotkań seminarium naukowego ankieta ta poddana została weryfikacji: każdy z jego uczestników oceniał ją oraz formułował swoje uwagi.

¹ „**Badania sondażowe:** utożsamiane z typowymi badaniami ilościowymi, polegają na doborze próby respondentów z populacji i rozdaniu im przez badacza standaryzowanych kwestionariuszy (ankiet) do wypełnienia. Badania sondażowe mogą być zastosowane do celów opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych. Są one stosowane głównie w takich projektach badawczych, w których jednostkami analizy są poszczególni ludzie (pojedyncze osoby służą jako respondenci), co nie przeszkadza analizować w ten sposób grup czy kategorii. Badania te są także najlepszą metodą do zbierania danych z populacji, której rozmiary są zbyt duże, aby można było obserwować ją bezpośrednio. (...) Sondaże są także najbardziej odpowiednią metodą do analizy postaw i poglądów opinii publicznej”. S. H. Zaręba, M. Choczyński, *Od klasycznej do współczesnej myśli socjologicznej*, Warszawa 2014, s. 96.

² **Ankieta** „daje wiedzę obszerną, lecz nie pogłębioną, informuje, nie wyjaśnia. Informuje o zjawisku rozległym lub o dużych grupach. W ankiecie większość pytań jest zamknięta, (...)”. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2010, s. 160.

Ankieta ma charakter anonimowy, jej kwestionariusz liczy 5 stron. Została zaopatrzona w krótki wstęp, przypominający o anonimowości, oraz prośbę o szczerość przy udzielaniu odpowiedzi. Składa się z 3 części oraz kwestionariusza osobowego, tzw. metryczki. Każda część ankiety składa się z pytań otwartych, przy których należało udzielić pisemnej odpowiedzi oraz pytań zamkniętych, w których należało wybrać odpowiedź. Natomiast kwestionariusz – metryka zawiera pytania charakteryzujące maturzystów pod względem religijnym i demograficznym.

Do pierwszej części należą pytania związane z przedmiotowym obrazem Jezusa w zakresie dogmatycznym, uwzględniając treści przekazane na lekcji religii, oraz w wyniku praktyk religijnych – uczestnictwo w liturgii (słuchanie homilii i kazań). Pierwsza część zawiera pytania otwarte (*Trójca Święta to..., Jezus Chrystus to..., Po śmierci człowieka będzie...*), przy których należało udzielić pisemnej odpowiedzi oraz pytania zamknięte, do których należało wybrać odpowiedź: *zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie*.

Treść pytań zamkniętych w części pierwszej brzmi następująco:

1. *Ciało Jezusa podlegało prawom fizyki tak jak ciało każdego człowieka.*
2. *Jezus był obecny przy stworzeniu świata.*
3. *Bóg Ojciec istniał przed Jezusem Chrystusem.*
4. *Jezus Chrystus nie był i nie jest w stanie czynić cudów.*
5. *Jezus Chrystus nie jest Bogiem.*
6. *Bóg nie ma wpływu na to, co się dzieje w świecie.*
7. *Bóg ciągle żałuje, że stworzył człowieka.*
8. *Nasze istnienie jest efektem przypadku.*
9. *Duch Święty jest tym samym Bogiem, co Jezus Chrystus.*
10. *Istnieją rzeczy niezmiennie.*
11. *Bóg chce ukarać lub potępić człowieka za zło, które czyni.*
12. *Jezus Chrystus istnieje od zawsze.*
13. *Jezus Chrystus jest człowiekiem.*
14. *Bóg jest tylko jedną osobą.*

15. *Bóg chce się spotkać z człowiekiem.*
16. *Jezus Chrystus nigdy nie odczuwał głodu lub pragnienia.*
17. *Jezus Chrystus odczuwał ból.*
18. *Określenia Jezus, Syn Boży, Druga Osoba Boska i Chrystus oznaczają to samo.*

Druga część ujmuje obraz Jezusa jako wizerunek relacyjny. Jest on kształtowany przez osobiste doświadczenia, uczucia oraz emocje. Na kształtowanie się tego obrazu ma wpływ indywidualna modlitwa oraz osobista relacja z Jezusem. Druga część zawiera pytania otwarte (*Bóg jest dla mnie..., Wiara jest mi potrzebna..., Kościół jest mi potrzebny...*), przy których należało udzielić pisemnej odpowiedzi oraz pytania zamknięte, do których należało wybrać odpowiedź: *zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie.*

Treść pytań zamkniętych w części drugiej brzmi następująco:

1. *Proszę Jezusa, by pomógł mi nie popełniać tych samych błędów.*
2. *Jezus nigdy nie jest zadowolony z moich decyzji.*
3. *Prośbienie Jezusa o pomoc nie odnosi skutku, bo On nie chce pomóc.*
4. *Mogę rozmawiać z Jezusem bardzo osobiście i szczerze.*
5. *Często mam koszmary, że Jezus skazuje mnie na piekło.*
6. *Jezus nie ma mi za złe, jeśli nie zmieniam się / nie rozwijam się.*
7. *Jezus się mną opiekuje.*
8. *Przy podejmowaniu ważnych decyzji zawsze myślę o mojej więzi z Jezusem.*
9. *Sądzę, że Jezus kocha nawet niewierzących.*
10. *Nie czuję bliskości Jezusa, nawet podczas modlitwy.*
11. *Bez Jezusa moje życie nie traci sensu.*
12. *Czasami czuję, że Jezus tuli mnie w ramionach.*
13. *Ufam Jezusowi bezgranicznie.*
14. *Ze swoimi problemami muszę radzić sobie sam/a, bo Jezus mi nie pomaga.*
15. *Powinienem/-am być lepszym człowiekiem, by mieć pewność miłości Jezusa.*
16. *Żyłbym/-abym tak samo, nawet jeśli nie wierzyłbym/-abym w Jezusa.*
17. *Nie ma znaczenia, czy się modlę do Jezusa, czy nie.*

18. Czasem myślę o Jezusie, kiedy zasypiam.
19. Jezus jest moim przewodnikiem w życiu.
20. Jezus jest bardziej obserwatorem mojego życia niż jego uczestnikiem.
21. Kiedy postępuję źle, Jezus odwraca się ode mnie.

Trzecia część uwzględnia podmiotowy obraz Jezusa – związany z indywidualnym Jego postrzeganiem przez człowieka. Jest on kształtowany przez relacje międzyosobowe, zwłaszcza z rodzicami oraz ich świadectwo wiary, określany jest także na podstawie osobistych obserwacji i doświadczeń. Pytania otwarte w trzeciej części to: (*Dlaczego uczęszczasz na katechazę?*, *Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do Kościoła?*, *Co najbardziej zbliża Cię do Jezusa?*), przy których należało udzielić pisemnej odpowiedzi oraz pytania zamknięte, do których należało wybrać odpowiedź: *zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie*.

Treść pytań zamkniętych w części trzeciej brzmi następująco:

1. *Moja wiara zmienia się szczególnie poprzez spotkania we wspólnotach.*
2. *Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu.*
3. *Modlitwa jest ważnym elementem życia mojej rodziny.*
4. *Sakrament bierzmowania nic nie zmienił w moim życiu.*
5. *Uważam, że kazania na mszy świętej są nudne i niepotrzebne.*
6. *Msza Święta i spowiedź są ważnymi wydarzeniami mojego życia.*
7. *Lubię być obecny/-a podczas udzielania sakramentów innym (chrzest, ślub, itp.).*
8. *Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie.*
9. *Chętnie modlę się z innymi osobami w kościele.*
10. *Moi krewni (rodzice, dziadkowie, itp.) nauczyli mnie modlitwy.*
11. *Modlitwa na początku katechezy szkolnej jest dla mnie ważna.*
12. *W mojej rodzinie nigdy nie rozmawiamy o Jezusie.*

3. 3. Przebieg i organizacja badań

Badania rozpoczęto w lutym 2020 roku, wybuch pandemii COVID-19 spowodował jednak przerwę w badaniach, ponieważ lockdown i obostrzenia sanitarne skutkowały brakiem dostępu do ankietowanych. Stopniowe luzowanie obostrzeń pozwoliło powrócić do badań we wrześniu oraz październiku 2020 roku. Należy przy tym podkreślić, że pandemia COVID-19 wymusiła uczestnictwo w badaniu dwóch grup wiekowych (poddani badaniu maturzyści z rocznika 2019/2020 stanowili 180 osób, pandemia spowodowała, że uczniowie wrócili stacjonarnie do szkoły tylko na matury i ta sytuacja przyczyniła się do prowadzenia dalszych badań jesienią, na kolejnej grupie maturzystów z rocznika 2020/2021). Pierwsza grupa badanych to maturzyści 2019/2020. Kolejna grupa badanych to maturzyści 2020/2021. Badania zakończono w styczniu 2021 roku. Na ogólną liczbę 504 ankiet, zakwalifikowano do analizy 481 kwestionariuszy, ponieważ były wypełnione w 100%. W 23 ankietach odnotowano braki, zdecydowano więc, że ilość w pełni uzupełnionych ankiet jest wystarczająca do badania, w związku z tym ankiety z brakami odrzucono, gdyż zostały uzupełnione bez metryki.

Teren badań obejmuje archidiecezję krakowską, która usytuowana jest w województwie małopolskim. Do analizy wybrano 20 szkół ponadgimnazjalnych w liczbie 13 liceów ogólnokształcących (w tym 1 liceum katolickie) oraz 7 techników. Do badania wyodrębniono szkoły z następujących miast (tak, by badanie było jak najbardziej przekrojowe): I Liceum Ogólnokształcące w Krakowie, IV Liceum Ogólnokształcące w Krakowie, XI Liceum Ogólnokształcące w Krakowie, XXV Liceum Ogólnokształcące w Krakowie, XLII Liceum Ogólnokształcące w Krakowie, Publiczne Liceum Ogólnokształcące Zgromadzenia Sióstr Augustianek im. św. Rity w Krakowie, Technikum Łączności Nr 14 w ZS Łączności w Krakowie, Zespół Szkół Mechanicznych Nr 1 w Krakowie, Zespół Szkół Elektrycznych Nr 1 w Krakowie, Zespół Szkół Ogólnokształcących (liceum) w Myślenicach, I Liceum Ogólnokształcące w Nowym Targu, II Liceum Ogólnokształcące w Nowym Targu, Zespół Szkół Hotelarsko-Turystycznych w Zakopanem, I Liceum Ogólnokształcące w Wadowicach, Zespół Szkół i Placówek Oświatowych (liceum, technikum) w Kalwarii Zebrzydowskiej, Liceum Ogólnokształcące w Suchej Beskidzkiej, Wielozawodowy

Zespół Szkół (technikum) w Zatorze, Liceum Ogólnokształcące w Chrzanowie, Zespół Szkół (technikum) w Libiążu.

Właściwemu badaniu zostali poddani uczniowie ostatniej klasy szkół ponadgimnazjalnych. Wszystkie osoby były pełnoletnie, więc udział w badaniu nie wymagał zgody rodziców. Zgodnie z założeniami metodologicznymi, maturzyści zostali zapoznani z celami oraz charakterem prowadzonych badań, i poinformowani o anonimowości ankiety. Wszyscy respondenci zostali poproszeni o udzielenie szczerych i rzetelnych odpowiedzi. Czas na wypełnienie ankiety wynosił 45 minut. Badanie miało formę ankiety audytoryjnej, tzn. rozdawanej w grupie osób – uczniom w klasie i wypełnianej samodzielnie przez uczniów – w czasie lekcji – pod nadzorem nauczyciela religii.

Badania miały charakter doboru grupowego (losowanie wielostopniowe) lecz ze względu na wspomnianą pandemię COVID-19 w czasie ich przeprowadzania wystąpiły liczne trudności m.in. organizacyjne, co spowodowało, że w wielu przypadkach badania te miały też charakter incydentalny. Ograniczenie terenu badań (jedna diecezja) podyktowane było tematem pracy oraz względami praktycznymi (bliskość, dostępność).

Próba dobrana do badań została oparta na wyborze celowo-losowym. Kierowano się wielkością miast, szkół – liczbą uczniów, ważne było także zbadanie młodzieży z jak największego obszaru archidiecezji krakowskiej. Założono również, że młodzież z miejscowości graniczącymi z Krakowem wybiera szkoły średnie w mieście Kraków. Brano także pod uwagę katechetów, którzy uczą w danej szkole, bo dążono do tego, by badana młodzież miała kontakt z jak największą różnorodnością nauczycieli religii (ksiądz, siostra zakonna, katecheta/ka świecki/a).

3. 4. Charakterystyka grupy badawczej

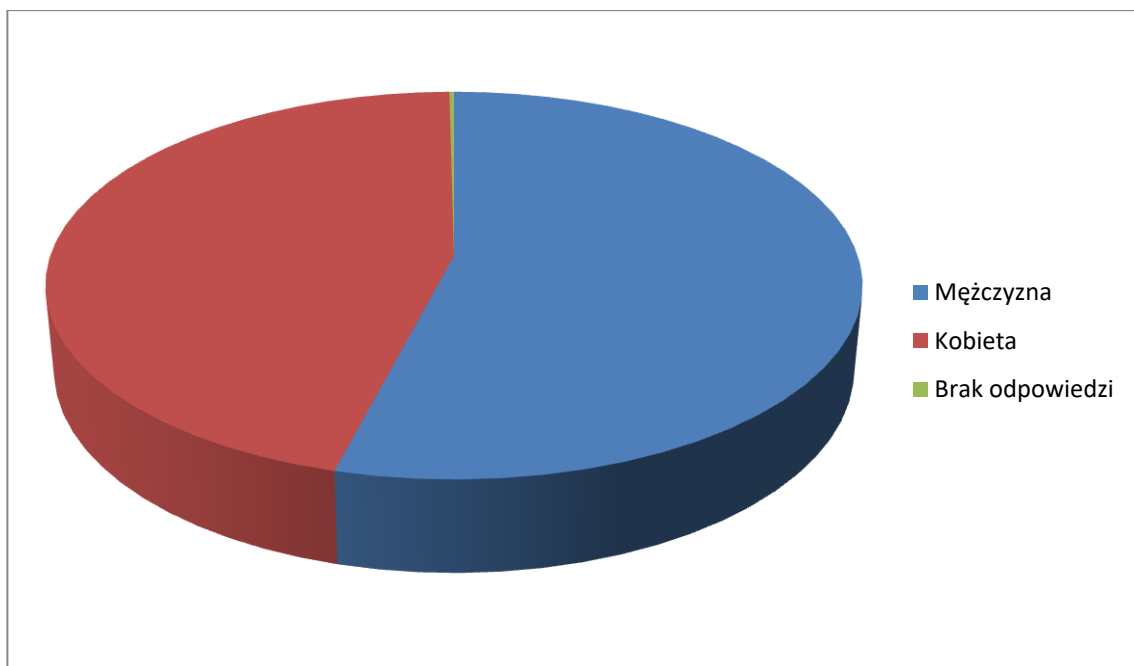
Treścią niniejszego paragrafu będzie prezentacja cech demograficznych oraz relacji społecznych badanych maturzystów. Odpowiedzi na pytania dotyczące ww. zakresu zagadnień znajdują się w kwestionariuszu osobowym zwanym metryką, która odnosi się do charakterystyki ankietowanych. W omawianym badaniu znajduje się ona

na 4 i 5 stronie ankiety. Składa się z 16 pytań takich jak: *Płeć* – pytanie 1, *Stale miejsce zamieszkania* – pytanie 2, *Typ szkoły* – pytanie 3, *Czy twoi rodzice żyją w sakramentalnym związku małżeńskim?* – pytanie 4, *Jakie jest wykształcenie Twoich rodziców?* – pytanie 5, *Rodzeństwo – liczba* – pytanie 6, *Jak układają się Twoje stosunki w rodzinie z ojcem/matką/opiekunem* – pytanie 7, *Z jakim wyznaniem utożsamiasz się obecnie?* – pytanie 8, *Z którym z poniższych twierdzeń byłbyś/byłabyś skłonny(a) się zgodzić?* – pytanie 9, *Kto Cię uczył lekcji religii?* – pytanie 10, *Czy przez cały okres edukacji uczestniczyłeś/-aś w lekcji religii?* – pytanie 11, *Przynależność do organizacji, wspólnoty i ruchów religijnych* – pytanie 12, *Jak często uczęszczasz na Mszę Świętą?* – pytanie 13, *Jak często korzystasz ze sakramentu pokuty?* – pytanie 14, *Jak często modlisz się?* – pytanie 15, *Jak widzisz swoją przyszłość życiową?* – pytanie 16. Pytania ułożone są w formie wyboru proponowanej odpowiedzi, w tym pytanie nr 10, w którym należy napisać odpowiedź, kto (ksiądz, siostra zakonna, katecheta/ka świecki/a) uczył ankietowanego religii na danym etapie edukacji. Odpowiedzi dostarczają informacji demograficznych dotyczących sytuacji rodzinnej, mieszkaniowej, a także częstotliwości korzystania z sakramentów (pokuty i pojednania oraz eucharystii), przez badanych, co zostanie szczegółowo przedstawione i omówione w kolejnych rozdziałach.

Tabela 3.4.1. Płeć maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Mężczyzna	260	54,05
Kobieta	220	45,74
Brak odpowiedzi	1	0,21
Ogółem	481	100,00

Respondenci stanowili grupę 481 osób, z czego 260 to mężczyźni, a 220 kobiety. Poniższy wykres przedstawia strukturę badanych maturzystów. Jeden z maturzystów nie udzielił odpowiedzi dotyczącej wyboru płci.

Wykres 3.4.1. Płeć maturzystów badanych w ankiecie³

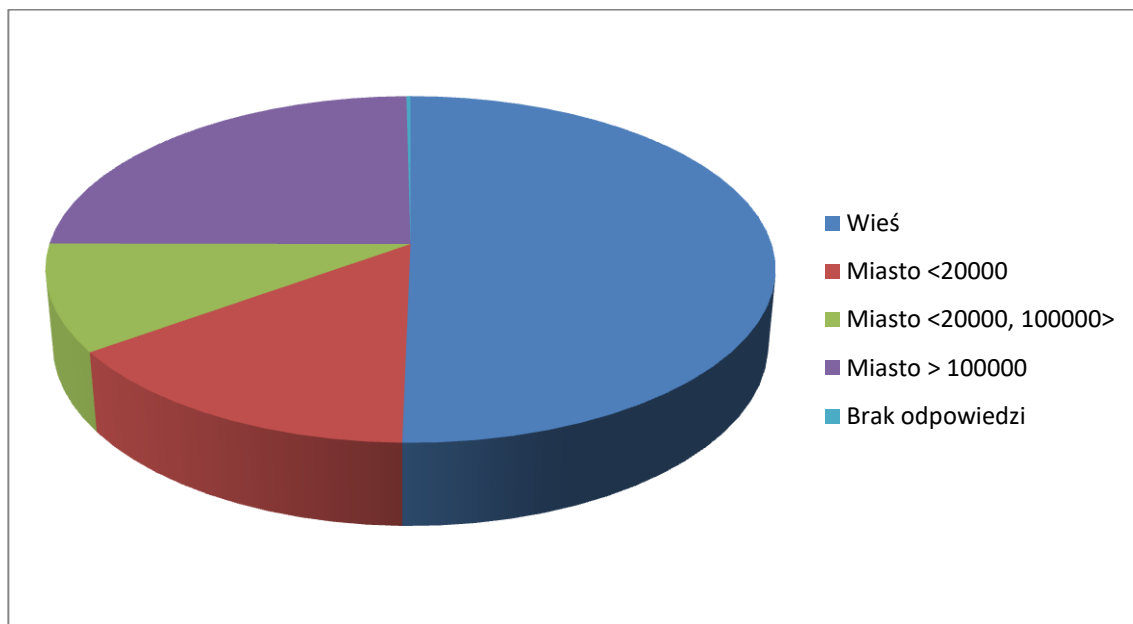
Tabela 3.4.2. Miejsce zamieszkania maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Wieś	242	50,31
Miasto < 20k	71	14,76
Miasto > 20k	48	9,99
Miasto > 100k	119	24,74
Brak odpowiedzi	1	0,21
Ogółem	481	100,00

Powyższe statystyki odnoszą się do miejsca zamieszkania ankietowanych. Dla połowy badanych maturzystów archidiecezji krakowskie miejscem zamieszkania jest wieś (242 osoby – 50,31%), kolejno w mieście do 20 tys. mieszkańców mieszka 71 osób – 14,76%, w mieście powyżej 20 tys. mieszka 48 osób, czyli 9,99%, natomiast w mieście powyżej 100 tys. mieszka 119 osób, co stanowi 24,74% (jest to więc połowa

³ Źródło: badania własne.

z osób, które deklarowały zamieszkanie na wsi). Jeden z maturzystów nie udzielił odpowiedzi na pytanie dotyczące miejsca zamieszkania.

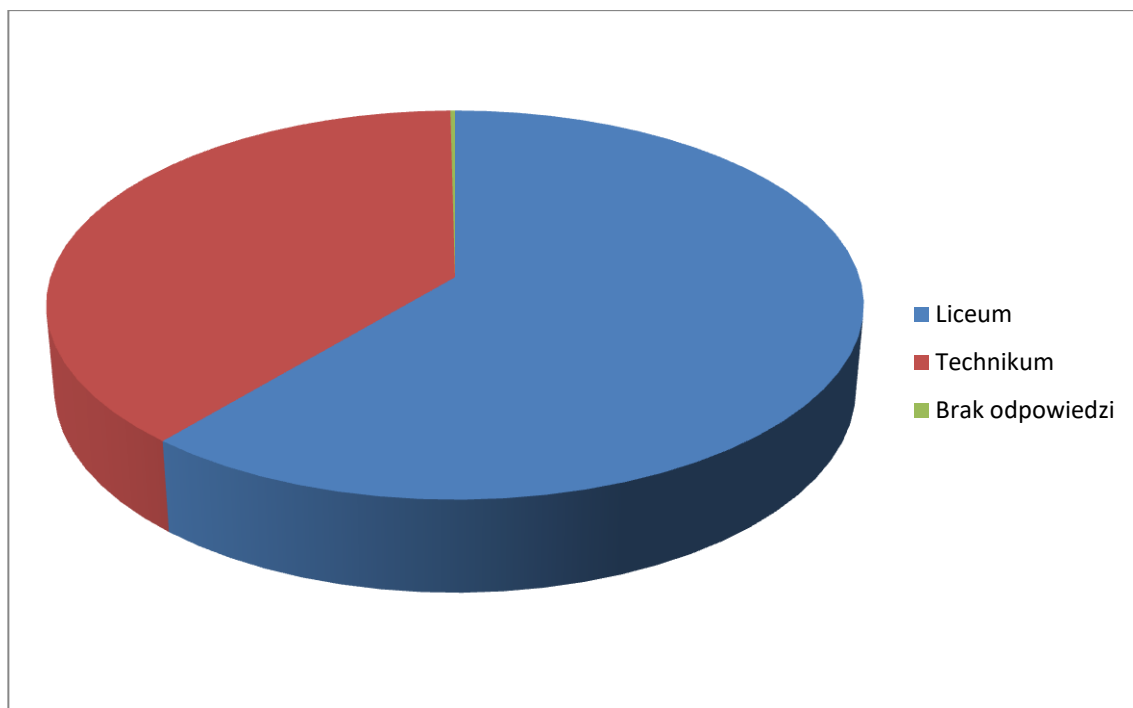
Wykres 3.4.2. Miejsce zamieszkania maturzystów badanych w ankiecie ⁴

Tabela 3.4.3. Miejsce nauki (typ szkoły) maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Liceum	294	61,12
Technikum	186	38,67
Brak odpowiedzi	1	0,21
Ogółem	481	100,00

W 13 liceach przebadano 294 maturzystów, natomiast w 7 technikach 186 maturzystów. Licea stanowią większość w badaniu, lecz jest to podyktowane tym, że w niektórych miastach są tylko zespoły szkół średnich, a katecheta, który pracował w takiej szkole z klasami maturalnymi miał kontakt tylko w liceum.

⁴ Źródło: badania własne.

Wykres 3.4.3. Miejsce nauki (typ szkoły) maturzystów badanych w ankiecie⁵

Istotnymi informacjami charakteryzującymi badanych są dane dotyczące domu rodzinnego – rodziny, w której żyją. Poniższe statystyki prezentują środowisko rodzinne, w którym wychowuje się badany maturzysta.

Tabela 3.4.4. Relacje z ojcem, matką, opiekunem maturzystów badanych w ankiecie

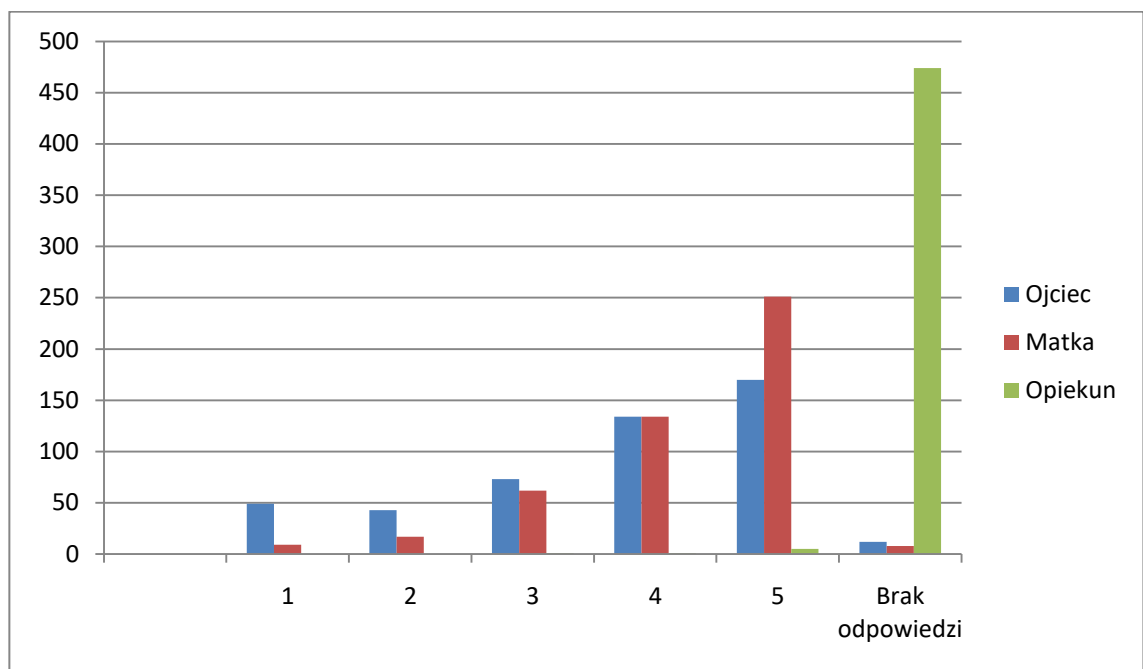
Ocena ankietowanych	Ojciec		Matka		Opiekun	
	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent
1*	49	10,19	9	1,87	0	0,00
2	43	8,94	17	3,53	0	0,00
3	73	15,18	62	12,89	1	0,21
4	134	27,86	134	27,86	1	0,21
5	170	35,34	251	52,18	5	1,04

⁵ Źródło: badania własne.

Brak odpowiedzi	12	2,49	8	1,66	474	98,54
Ogółem	481	100,00	481	100,00	481	100,00

*Relacje z ojcem, matką, opiekunem: wynik na skali od 1 do 5 (przy wartościach, które wynoszą: 1 – zła, 2 – słaba, 3 – poprawna, 4 – dobra, 5 – bardzo dobra).

Badani ocenili swoje relacje z najbliższą rodziną, przyporządkowując im odpowiednią wartość (1 – zła, 2 – słaba, 3 – poprawna, 4 – dobra, 5 – bardzo dobra). Respondenci, którzy wybrali odpowiedź nr 5, dotyczącą relacji z matką, to 52,18%. Jako dobrą relację zarówno z ojcem, jak i matką wykazało: matka – 27,86% , ojciec – 27,86%. Mała liczba osób oceniła swoje relacje z opiekunem: to zaledwie 7 osób, w tym pięć osób określiło swoją relację z opiekunem jako bardzo dobre, jedna jako dobre oraz jedna jako poprawne, natomiast 474 osoby to respondenci, którzy wybrali odpowiedzi dotyczące matki lub ojca.

Ojciec – kolor niebieski, Matka – kolor czerwony, Opiekun – kolor zielony.

Relacje z ojcem, matką i opiekunem: wynik na skali od 1 do 5 (przy wartościach, które wynoszą: 1 – zła, 2 – słaba, 3 – poprawna, 4 – dobra, 5 – bardzo dobra).

Wykres 3.4.4. Relacje z ojcem, matką, opiekunem maturzystów badanych w ankiecie⁶

⁶ Źródło: badania własne.

Wykres pokazuje, że respondenci najlepszy kontakt mają z matką: (447 osób - 92,93%) określiło te relacje jako bardzo dobre, dobre i poprawne. Gorszy wynik dotyczy relacji z ojcem: (377 osób – 78,38%) oceniło je jako bardzo dobre, dobre oraz poprawne. Zwraca uwagę wskazywana zła lub słaba relacja z ojcem – (92 osoby – 19,13%). Najniższa wartość (49 osób – 10,19%) związana jest ze złą relacją. A (43 osoby - 8,94%) to słaba relacja – obie dotyczą ojca. Relacje z matką jako złą wskazało zaledwie (9 osób – 1,87%), natomiast jako słabą (17 osób - 3,53%).

Wyniki te pomogą, przy formułowaniu wniosków, rozeznąć, w jaki sposób lepsze relacje z matką niż z ojcem mogły wpływać (lub nie) na treść odpowiedzi badanych ww. ankiecie.

Tabela 3.4.5. Liczba rodzeństwa maturzystów badanych w ankiecie

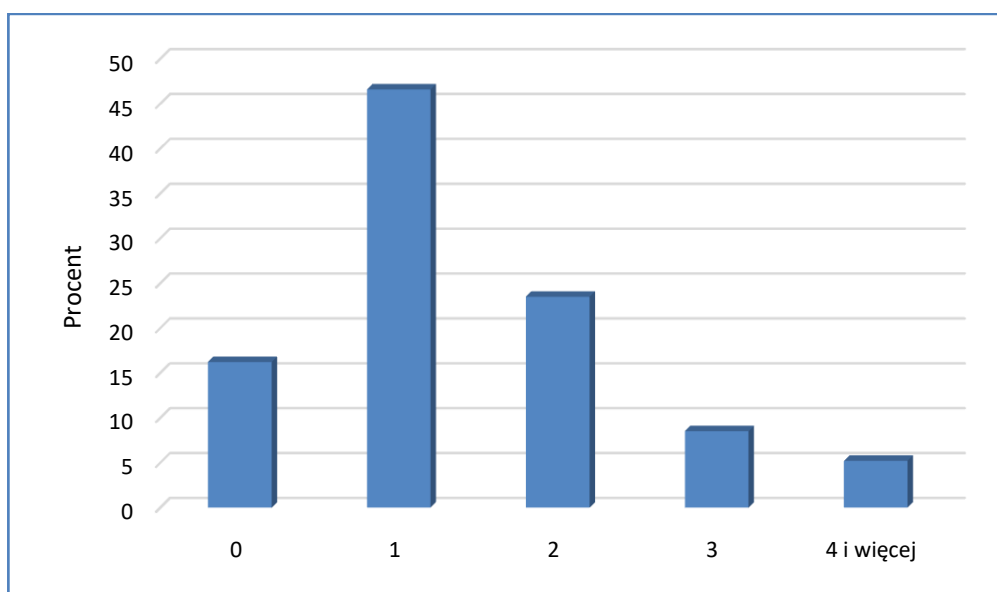
Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
0*	78	16,22
1	224	46,57
2	113	23,49
3	41	8,52
4	21	4,37
5	2	0,42
7	1	0,21
11	1	0,21
Ogółem	481	100,00

*0, 1, 2, 3...oznaczają kolejno odpowiednio liczbę rodzeństwa.

Statystyki związane z liczbą rodzeństwa ukazuje powyższa tabela, z której wynika, że największa liczba (224 osób – 46,57%) wskazała jako liczbę swojego rodzeństwa jedną osobę. Dwoje rodzeństwa wskazało 113 badanych (tj. 23,49%), troje

– 41 ankietowanych (tj. 8,52%). Należy też zauważyć, że aż 78 badanych (czyli 16,22%) zadeklarowało, że nie ma rodzeństwa. 45 osób pochodzi z rodzin wielodzietnych (4 i więcej, tj. 5,21%).

Na młodego człowieka ważny wpływ ma jego rodzina – więc także wykształcenie rodziców. Decyduje ono często o statusie społecznym rodziny, kształtuje jej sytuację ekonomiczną, społeczną, jak również kulturową.

*0, 1, 2, 3...oznaczają kolejno odpowiednio liczbę rodzeństwa.

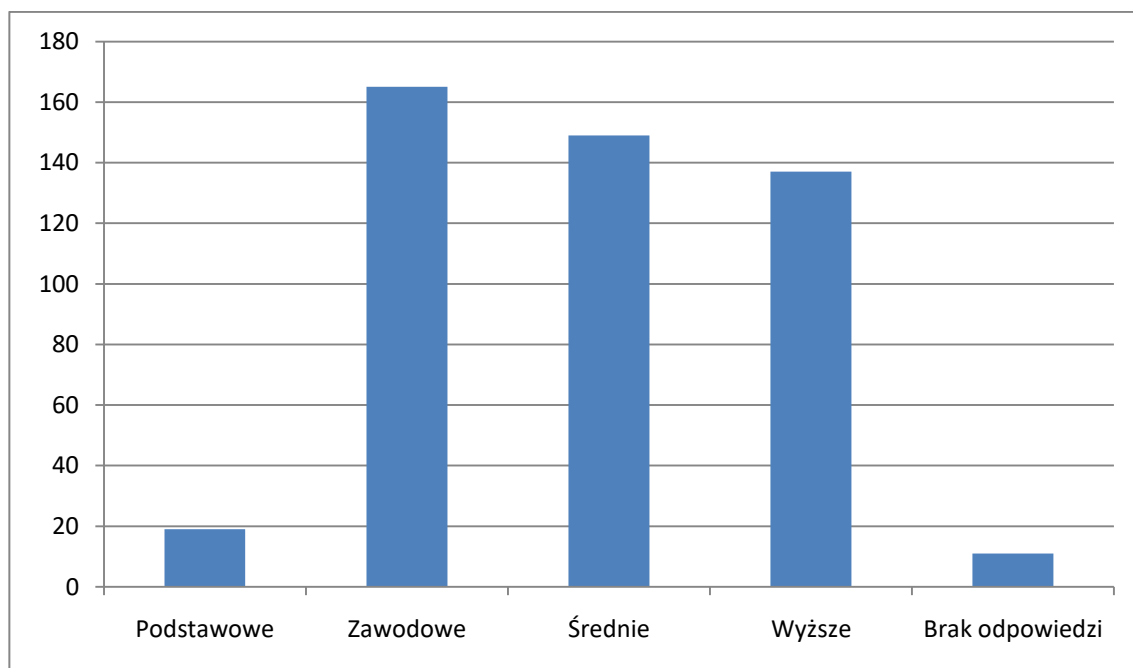
Wykres 3.4.5. Liczba rodzeństwa maturzystów badanych w ankiecie⁷

Poniższe tabele prezentują wykształcenie ojca (tabela 3.4.6.), wykształcenie matki (tabela 3.4.7.) oraz wykształcenie opiekuna (tabela 3.4.8.).

⁷ Źródło: badania własne.

Tabela 3.4.6. Wykształcenie ojca maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Podstawowe	19	3,95
Zawodowe	165	34,40
Średnie	149	30,98
Wyższe	137	28,48
Brak odpowiedzi	11	2,29
Ogółem	481	100,00

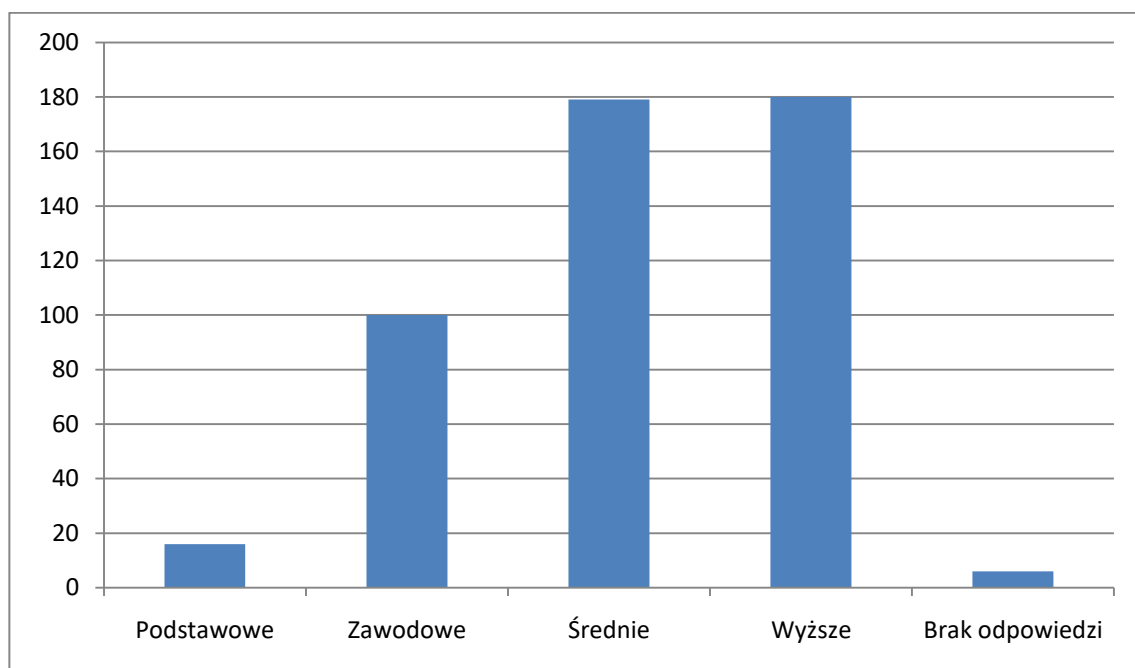

Wykres 3.4.6. Wykształcenie ojca maturzystów badanych w ankiecie ⁸

⁸ Źródło: badania własne.

Tabela 3.4.7. Wykształcenie matki maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Podstawowe	16	3,33
Zawodowe	100	20,79
Średnie	179	37,21
Wyższe	180	37,42
Brak odpowiedzi	6	1,25
Ogółem	481	100,00

Wykres 3.4.7. Wykształcenie matki maturzystów badanych w ankiecie⁹

⁹ Źródło: badania własne.

Tabela 3.4.8. Wykształcenie opiekuna maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Podstawowe	1	0,21
Zawodowe	1	0,21
Średnie	3	0,62
Wyższe	2	0,42
Brak odpowiedzi	474	98,54
Ogółem	481	100,00

Wykres 3.4.8. Wykształcenie matki maturzystów badanych w ankiecie¹⁰

Z uzyskanych danych statystycznych wynika, że w rodzinach badanych maturzystów matki są lepiej wykształcone od ojców:

- wykształcenie wyższe: matka – 180 osób, ojciec – 137 osób;
- wykształcenie średnie: matka – 179 osób, ojciec – 165 osób;

¹⁰ Źródło: badania własne.

- zawodowe: matka – 100 osób, ojciec – 165 osób;
- podstawowe: matka – 16 osób, ojciec – 19 osób;

Najliczniejszą grupę stanowią matki z wykształceniem wyższym oraz średnim. Natomiast przy wykształceniu zawodowym oraz podstawowym grupę liczniejszą stanowią ojcowie.

Dla charakterystyki badanej grupy ważny jest także proces zdobywania przez jej członków szeroko rozumianych wiadomości religijnych, które w 12-letnim etapie edukacji mogły być przekazywane przez katechetów/teki świeckich/kie, siostry zakonne, księży. Uzyskane w tym zakresie dane empiryczne ilustrują trzy tabele 3.4.9. (a, b, c). Wynika z nich, że na każdym etapie edukacji katechetycznej dzieci oraz młodzież byli uczeni przez różne typy katechetów – największy jednak procent stanowią księża diecezjalni (szkoła podstawowa 29,94%, gimnazjum 46,15%, szkoła ponadgimnazjalna 42,41%) oraz katecheci/teki świeccy/kie (szkoła podstawowa 27,23%, gimnazjum 33,89%, szkoła ponadgimnazjalna 20,79%).

Tabela 3.4.9. Nauczyciel religii, na poszczególnych etapach edukacji szkolnej maturzystów badanych w ankiecie

a) Nauczyciel religii w szkole podstawowej

	Liczba	Procent
Katecheta	131	27,23
Ksiądz	144	29,94
Ksiądz, Katecheta	83	17,26
Ksiądz, Siostra zakonna	38	7,90
Ksiądz, Siostra zakonna, Katecheta	9	1,87
Siostra zakonna	68	14,14
Siostra zakonna, Katecheta	8	1,66
Ogółem	481	100,00

b) Nauczyciel religii w gimnazjum

	Liczba	Procent
Katecheta/tka	163	33,89
Ksiądz	222	46,15
Ksiądz, Katecheta	45	9,36
Ksiądz, Siostra zakonna	9	1,87
Ksiądz, Siostra zakonna, Katecheta/tka	1	0,21
Siostra zakonna	33	6,86
Siostra zakonna, Katecheta/tka	7	1,46
Nikt	1	0,21
Ogółem	481	100,00

c) Nauczyciel religii w szkole ponadgimnazjalnej

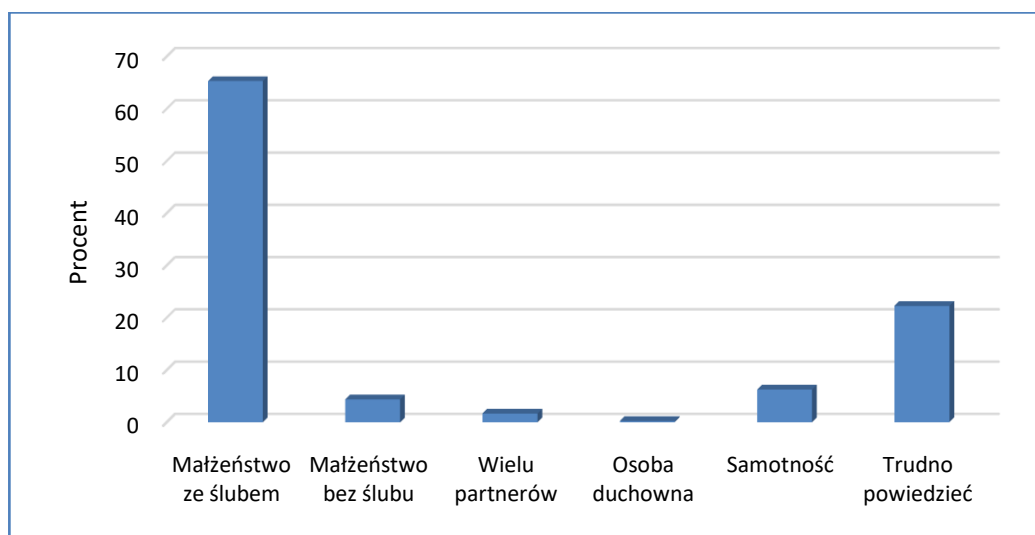
	Liczba	Procent
Katecheta/tka	100	20,79
Ksiądz	204	42,41
Ksiądz, Katecheta/tka	122	25,36
Ksiądz, Siostra zakonna	4	0,83
Siostra zakonna	37	7,69
Siostra zakonna, Katecheta/tka	14	2,91
Ogółem	481	100,00

Ostatnim w ankiecie (metryka) zagadnieniem charakteryzującym maturzystę archidiecezji krakowskiej jest jego deklaracja dotycząca przyszłości – tego, w jaki sposób postrzega swoją przyszłość, np. żyjąc z drugim człowiekiem, w związku małżeńskim lub bez zobowiązań wobec partnera, samotnie czy wybierając stan duchowny.

Tabela 3.4.10. Deklaracja dotycząca przyszłości maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Małżeństwo ze ślubem	314	65,28
Małżeństwo bez ślubu	21	4,37
Wielu partnerów	8	1,66
Osoba duchowna	1	0,21
Samotność	30	6,24
Trudno powiedzieć	107	22,25
Ogółem	481	100,00

Wynik dotyczący deklaracji związanych z przyszłością jest zaskakująco pozytywny. Zdecydowana większość, bo aż 65,28% wybrała odpowiedź „małżeństwo ze ślubem”. 22,25% ankietowanych nie zna jeszcze odpowiedzi na pytanie, dotyczące swojej przyszłości. 6,24% młodych ludzi chce żyć samotnie. O małżeństwie bez ślubu myśli w klasie maturalnej jedynie 4,37% ankietowanych. 1,66% (tj. 8 osób) badanych, chce mieć w przyszłości wielu partnerów. Znamienne jest natomiast to, że 0,21% (tj. 1 osoba) wybrała jako odpowiedź dotyczącą swojej przyszłości – osoba duchowna.

Wykres 3.4.9. Deklaracja dotycząca przyszłości maturzystów badanych w ankiecie¹¹

¹¹ Źródło: badania własne.

3. 5. Teren badań – charakterystyka archidiecezji krakowskiej jako terenu badawczego

Na archidiecezję krakowską składa się 45 dekanatów. W niniejszej pracy omawiane są wyniki badania, któremu poddano szkoły znajdujące się w następujących dekanatach: Chrzanów, Libiąż, Kraków, Zator, Wadowice, Kalwaria Zebrzydowska, Sucha Beskidzka, Myślenice, Nowy Targ, Zakopane.

Rysunek 3.5.1. Mapa dekanatów archidiecezji krakowskiej w roku 2015 (stan ten jest aktualny również w 2022)¹²

¹² ArchidiecezjaKrakowska- Genepedia, na: http://genepedia.pl/index.php?title=Kategoria:Archidiecezja_Krakowska [dostęp: 09. 03.2022].

W niniejszym paragrafie przedstawione zostaną krótko historia archidiecezji, która kształtowała kolejne pokolenia jej mieszkańców oraz charakterystyka niektórych współczesnych aspektów jej życia społecznego i religijnego.

W roku 1000 na Zjeździe Gnieźnieńskim cesarz Otton III przekazał księciu Bolesławowi Chrobremu patronat nad Kościołem na terenach pozostających pod jego władaniem, a legaci papiescy doprowadzili do wykonania bullę papieża Sylwestra II, mocą której zorganizowana została polska prowincja kościelna. W jej skład weszły Gniezno, Kraków, Wrocław i Kołobrzeg. Terytorium biskupstwa krakowskiego stanowiły ziemia krakowska, sandomierska i lubelska, a więc niemal cała Małopolska, oraz dwa dekanaty śląskie (Bytom i Pszczyna). Powołanie biskupstwa krakowskiego i jego pierwszego biskupa oraz określenie granic dało początek pracy misyjnej. Pierwszymi misjonarzami byli, obok ww. biskupa, benedyktyni. Za czasów Bolesława Śmiałego osiedli w Tyńcu. Śmierć św. Stanisława i wypędzenie króla zahamowały rozwój tego zakonu. Dalszy jego rozwój nastąpił na początku XII w. W tym też wieku na terytorium diecezji krakowskiej pojawili się cystersi. Zakon ten przyniósł kulturę rolną, ogrodnictwo, sadownictwo, rzemiosło, a to bardzo zbliżyło zakonników do ludności miejscowej i ułatwiało duszpasterstwo. Do końca XI wieku jedyną parafią w diecezji krakowskiej była katedra na Wawelu. Ale już w I połowie wieku XII rozpoczął się podział miast na liczniejsze parafie. Z kolei Sobór Trydencki zobowiązywał biskupów do zakładania seminariów duchownych. Miały one formować kadry duchownych, by przez ich posługę prowadzić do rekatolicyzacji ziemi krakowskiej i odrodzenia religijnego na tym terenie. Pierwsze seminarium w diecezji krakowskiej założył w 1602 r. na Wawelu bp Bernard Maciejowski. Rok 1772 przyniósł nieszczęście zaborów. Dla diecezji krakowskiej oznaczało to kres jej wielkości. Ten najsmutniejszy okres w dziejach biskupstwa krakowskiego, sprawił, że stało się ono wikariatem apostolskim. W 1879 r. cesarz Franciszek Józef mianował ks. Albina Dunajewskiego biskupem krakowskim. Okres posługi biskupiej kard. A. Dunajewskiego określany jest jako czas restauracji diecezji krakowskiej. Seminarium wypełniło się alumnami, Wydział Teologiczny odzyskał dawną świetność, rozkwitło życie zakonne. W 1911 r. tron biskupów krakowskich objął książę-biskup Adam Stefan Sapieha, rozpoczynając najdłuższy w dziejach diecezji, bo prawie 40-letni, pontyfikat. Wkrótce jednak wybuchła I wojna światowa. W styczniu 1915 r. bp Sapieha założył Krakowski Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny

(KBK) o zasięgu ogólnopolskim, zaangażował się także w pomoc oraz opiekę nad wysiedlonymi z Krakowa na Morawy. W czasie II wojny światowej diecezję przecięła granica między Generalną Gubernią a Rzeszą. Na terenie włączonym do Rzeszy hitlerowcy wzniesli obóz koncentracyjny w Auschwitz. W nim poniósł męczeńską śmierć m.in. św. o. Maksymilian Kolbe i św. Edyta Stein. Abp Sapieha wszystkie swe siły i cały moralny autorytet poświęcił ratowaniu mieszkańców swojej archidiecezji. Po jego śmierci archidiecezją zarządzał wypędzony ze Lwowa abp Eugeniusz Baziak. Z kolei po jego śmierci arcybiskupem metropolitą krakowskim został ks. bp Karol Wojtyła. Dnia 16.10.1978 r. ks. kardynał Karol Wojtyła został wybrany papieżem i przyjął imię Jan Paweł II. Jego następcą w archidiecezji został ks. kard. Franciszek Macharski. W 1992 r. w ramach nowej organizacji diecezji w Polsce archidiecezja krakowska utraciła dekanaty: bielski, dwa żywieckie, andrychowski, kęcki i oświęcimski na rzecz nowo utworzonej diecezji bielsko-żywieckiej. Z kolei nowo utworzonej diecezji sosnowieckiej oddano dekanat Jaworzno. W grudniu 1999 r. archidiecezja krakowska liczyła 398 parafii i ok. 1 600 tysięcy wiernych. W roku 2005 arcybiskupem metropolitą krakowskim, po ks. kard. F. Macharskim, który osiągnął wiek emerytalny, został ks. kardynał Stanisław Dziwisz, długoletni osobisty sekretarz papieża Jana Pawła II. W 2006 r. podejmował on w Krakowie papieża Benedykta XVI, a w roku 2016 papieża Franciszka, który przybył tutaj na 31 Światowe Dni Młodzieży. 28 stycznia 2017 r., po tym, jak wiek emerytalny osiągnął kard. S. Dziwisz, ingres do katedry na Wawelu odbył obecny arcybiskup metropolita krakowski Marek Jędraszewski¹³.

Archidiecezja krakowska wyróżnia się także dużą liczbą związanych z nią świętych i błogosławionych np. św. Stanisław biskup i męczennik, św. Jacek Odrowąż, św. Kinga, św. Jadwiga – król Polski, św. Jan Kanty, św. Stanisław Kazimierczyk, św. Kazimierz Królewicz, św. Szymon z Lipnicy, św. Józef Sebastian Pelczar, św. brat Albert, św. Rafał Kalinowski, św. s. Faustyna Kowalska, św. Jan Paweł II, św. Maksymilian Maria Kolbe, św. Urszula Ledóchowska, św. Józef Bilczewski, św. Zygmunt Szczęsny Feliński¹⁴, bł. Izajasz Boner, bł. Michał Giedroyc, bł. Salome Piastówna, bł. Wincenty Kadłubek, bł. Hanna Chrzanowska, bł. Matka Zofia

¹³ Por. J. Urban, *Historia Archidiecezji*, na: <https://diecezja.pl/historia-archidiecezji/> [dostęp: 10.10.2022].

¹⁴ Por. E. Staniek, *Kraków Miasto wielu świętych*, Kraków 2014, s. 236–237.

z Maciejowskich Czeska, bł. matka Bernardyna Jabłońska, bł. Angela Truszkowska, bł. Aniela Salawa¹⁵, sł. Boży ks. Piotr Skarga, sł. Boży Jan Tyranowski, sł. Boży bp Jan Pietraszko¹⁶. Krakowskim ulicami chodziło wielu, którzy mogą być dla współczesnego człowieka inspiracją w codzienności, a nawet autorytetem w życiu duchowym. Sylwetki świętych to nie tylko lokalny duchowy kapitał, ale także okazja do refleksji nad swoim powołaniem do świętości¹⁷. Osobiste spotkanie z krakowskimi świętymi jest odkrywaniem duchowego bogactwa archidiecezji krakowskiej¹⁸.

Archidiecezja krakowska, podobnie jak dwie inne archidiecezje w Polsce, ma jedną z największych liczbę katechetów – 1451 (archidiecezja lubelska ok. 1500, archidiecezja katowicka ok. 1400)¹⁹. Poniższa tabela prezentuje szczegółową liczbę nauczycieli religii w archidiecezji krakowskiej.

Tabela 3.5.1. Liczba nauczycieli religii w archidiecezji krakowskiej w roku szkolnym 2020/2021²⁰

Nauczyciel religii	Księża diecezjalni	Zakonnicy	Alumni/diakonii	Siostry zakonne	Świeccy	Razem
Liczba nauczycieli	395	97	13	219	M: 182 K: 545 = 727	1451

W roku szkolnym 2021/2022 w archidiecezji krakowskiej katechezę w szkole ponadpodstawowej organizowano w: 80 – liceach, 60 – technikach oraz szkołach branżowych I i II stopnia.

¹⁵ Por. J. Urban, *Współczesne formy kultu krakowskich świętych i błogosławionych przełomu XIX i XX stulecia*, [w:] *Cracovia sacra - krakowscy święci i błogosławieni XIX i XX wieku*, red. J. Marecki, K. Panuś, Kraków 2004, s. 249.

¹⁶ Por. Tamże, s. 238.

¹⁷ Por. J. Placha, *Wstęp*, [w:] Z. Podlejski, *Szli święci przez Kraków*, Kraków 2013, s. 6.

¹⁸ Por. E. Staniek, *Kraków Miasto wielu świętych*, dz. cyt. s. 175.

¹⁹ Por. *Farská a školská katechéza v spásnom diele človeka. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. P. Tirpák, M. Tkáč, A. Kielian, Prešov 2021, s. 42.

²⁰ Tamże, s. 43.

Tabela 3.5.2. Liczba szkół (od szkoły podstawowej do szkół ponadpodstawowych) objętych katechezą w archidiecezji krakowskiej na przestrzeni ostatnich trzech lat²¹

Rok szkolny 2019/2020	Rok szkolny 2020/2021	Rok szkolny 2021/2022
929	967	974

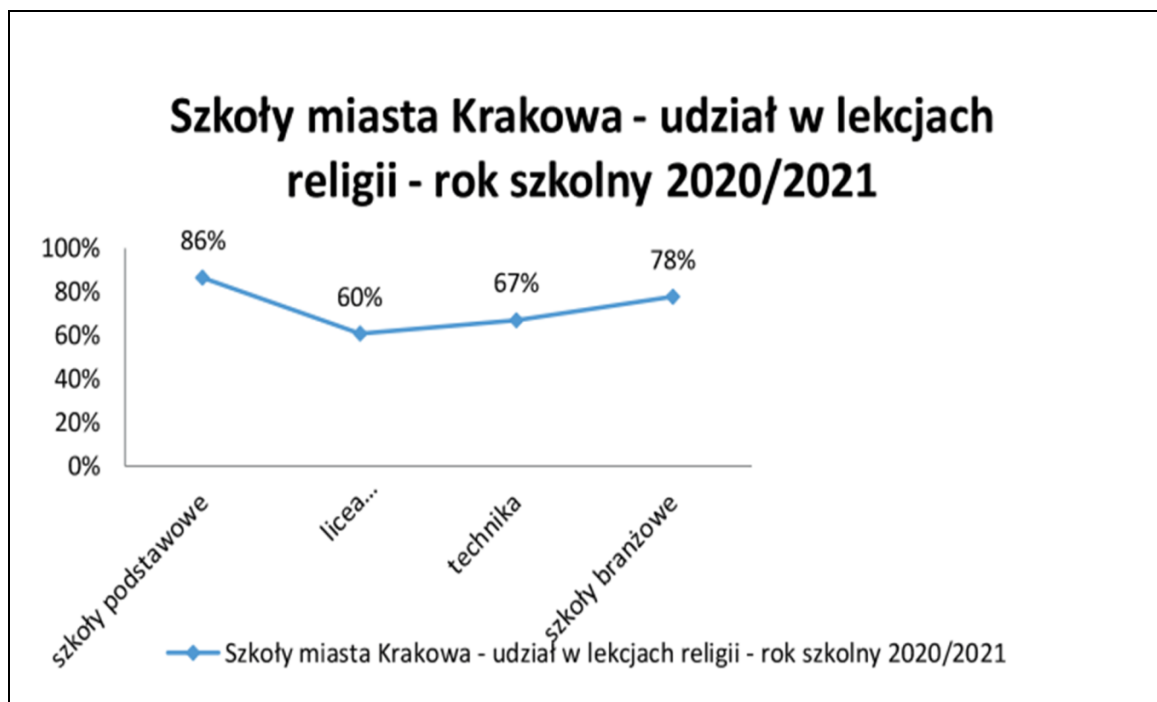
Tabela 3.5.3. Liczba uczniów uczestniczących w katechezie w archidiecezji krakowskiej na przestrzeni ostatnich trzech lat²²

Rok szkolny 2019/2020	Rok szkolny 2020/2021	Rok szkolny 2021/2022
61025	54756	54240

Badania przeprowadzone w roku szkolnym 2020/2021, dotyczące szkół miasta Krakowa na tle szkół archidiecezji krakowskiej (w związku ze wzrostem liczby uczniów rezygnujących z udziału w lekcjach religii), pokazały znaczny spadek liczby uczestniczących w katechezie w liceach. Obserwowanym powodem tego procesu w szkołach ponadpodstawowych była m.in. zmiana organizacji nauczania, tzn. katecheza najczęściej były umieszczane w podziale godzin na pierwszych lub ostatnich lekcjach (w blokach dwugodzinnych). A to sprzyjało absencji, jednak nie było jedynym czynnikiem zmieniającym liczbę katechizowanych w szkołach średnich. Podobną do ww. tendencję zauważono również w całej archidiecezji.

²¹ Por. Sprawozdanie Wydziału Katechetycznego w Krakowie dla Konferencji Episkopatu Polski do Komisji Wydziału KEP z dnia 11. 04.2022, źródło: Archiwum Wydziału Katechetycznego Kraków.

²² Tamże,

Wykres 3.5.1. Miasto Kraków – udział uczniów w lekcjach religii w roku szkolnym 2020/2021²³

Na terenie Archidiecezji działają różne wspólnoty dla młodzieży. Do najważniejszych należą: Ruch Światło – Życie, Ruch Apostolstwa Młodzieży, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, Służba Liturgiczna oraz Duszpasterstwa Akademickie dla studentów²⁴. Badania socjologiczne i sondażowe wykazują jednak na małe zaangażowanie młodych w życie wspólnotowe, choć aktywność młodych ludzi w różnych organizacjach, ruchach społecznych czy religijnych jest jedną z ich cech społecznych. W okresie dorastania obserwuje się nawet niekiedy silny wybuch religijności, poszukiwanie wartości duchowych, poświęcanie wolnego czasu na praktyki religijne. Wspólnoty oraz organizacje religijne pozwalają na samodoskonalenie²⁵. Maturzyści archidiecezji krakowskiej wyraźnie zaprzeczają takiemu twierdzeniu, co potwierdzają uzyskane w badaniu dane empiryczne. Tabela 3.5.5. oraz Wykres 3.5.2. prezentują udział badanych maturzystów we wspólnotach archidiecezji krakowskiej.

²³ Por. *Farská a školská katechéza v spásnom diele človeka. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. P. Tirpák, M. Tkáč, A. Kielian, dz. cyt., s. 39.

²⁴ Por. Archidiecezja Krakowska, *Duszpasterstwo Młodzieży Archidiecezji Krakowskiej*, na: <https://mlodzi.diecezja.pl/> [dostęp: 14.10. 2022].

²⁵ Por. I. Obuchowska, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996, s. 92.

Tabela 3.5.5. Zaangażowanie w różne wspólnoty maturzystów badanych w ankiecie

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Duże zaangażowanie	41	8,6
Małe zaangażowanie	42	8,8
Brak zaangażowania	394	82,6
Ogółem	477	100,0

Wśród ogółu przebadanej młodzieży przynależność do wspólnot, ruchów i organizacji religijnych deklaruje 16,14%, z czego największy procent wśród wymienionych przez młodzież stanowią kolejno: Liturgiczna Służba Ołtarza, grupa apostołska, Dzieło Nowego Tysiąclecia, Ruch Światło–Życie, Jafa, Alpha. Na uwagę zasługuje grupa deklarujących brak zaangażowania w jakikolwiek ruch religijny, jest to aż 82,6% badanych.

Wykres 3.5.2. Zaangażowanie w różne wspólnoty maturzystów badanych w ankiecie

Przez 20 lat życie sakramentalne dzieci i młodzieży archidiecezji krakowskiej kształtowało się pod wpływem różnych czynników. W liczbie przystępujących do sakramentów: Komunii Świętej oraz Bierzmowania widać znaczną tendencję spadkową. Poniższa statystyka ilustruje – w liczbach – wyraźny spadek przyjmowanych

sakramentów. Jest to zapewne podyktowane m.in. wzrastającą laicyzacją społeczeństwa²⁶, ale też niżem demograficznym. Należy jednak zaznaczyć, że liczba dzieci przyjmujących Komunię Świętą nie pokrywa się z liczbą młodzieży przystępującej do sakramentu bierzmowania (do tego sakramentu w danym roku przystępują – dodatkowo – osoby, które nie przyjęły go w odpowiednim wieku i etapie katechizacji; źródła owego „spóźnienia” są bardzo różne, np. choroba, kryzys wiary, lenistwo itd.).

Liczba przystępujących do Pierwszej Komunii Świętej

2000 r. – 23557

2010 r. – 16649

2020 r. – 16323

Liczba przystępujących do sakramentu bierzmowania

2000 r. – 30714

2010 r. – 19839

2020 r. – 11430²⁷.

Pierwsza Komunia Święta jest praktyką sakramentalną, która rozpoczyna aktywne życie religijne młodego człowieka. Kościół przywiązuje do niej ogromną wagę. Z różnych badań wynika jednak, że znaczny odsetek dzieci i młodzieży „rozwódzi się” z religią na długie lata właśnie po przystąpieniu do pierwszej komunii, przede wszystkim przestając praktykować. Niektóre osoby „przypominają” sobie o religii i Kościele w związku z chęcią zawarcia sakramentalnego związku małżeńskiego, a inni w momencie „odchodzenia” ze świata żywych²⁸. Natomiast podczas sakramentu bierzmowania Duch Święty pomaga człowiekowi rozwijać świadomą i dojrzałą wiarę – podjąć za nią odpowiedzialność oraz za praktyki religijne

²⁶ **Laicyzacja** – procesy przemian kulturowo-społecznych, w wyniku których różne dziedziny życia społecznego stopniowo stają się niezależne od instytucji kościelnej i religijnej; rozluźnienie więzi między członkami wspólnot wyznaniowych oraz między nimi a ich przywódcami; proces zmniejszania się i zaniku wpływu wartości religijnych na życie indywidualne i społeczne; wprowadzenie świeckiego ustawodawstwa, oświaty i wychowania; traktowania religii jako strefy prywatnej, niemającej wpływu i znaczenia społecznego. Por. J. Mariański, *Laicyzacja*, [w:] Krzyszkowski-Lozay, *Encyklopedia katolicka*, tom X, KUL, Lublin 2004, s. 383–384.

²⁷ Archidiecezja Krakowska, Dane z Notariatu Kancelarii Kurii w Krakowie otrzymane na prośbę autora badań dnia 22.04.2022.

²⁸ Por. J. Baniak, *Desakralizacja kultu religijnego i świąt religijnych w Polsce. Studium socjologiczne*, Kraków 2007, s. 219.

i trwałą więź ze wspólnotą Kościoła. W czasie wieloletniej katechezy młodzież przygotowuje się do świadomego, rozumnego i odpowiedzialnego przystąpienia do tego sakramentu²⁹. Jednak wpływ tego na dojrzałe już życie religijne dorastającej młodzieży okazuje się znikomy. Paradoksalnie przyjęcie tego sakramentu dość często wiąże się z zakończeniem praktyk religijnych.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że udzielone w badaniach *Mój obraz Jezusa* odpowiedzi (przez 481 respondentów archidiecezji krakowskiej z 20 szkół średnich z maturą – 13 liceów ogólnokształcących i 7 techników) dają obraz maturzysty – który po 12 latach nauki religii – zakończył edukację katechetyczną. Przeprowadzona ankieta dostarczyła danych empirycznych, które w kwestionariuszu osobowym, tzw. metryczka określiła pod względem demograficznym i religijnym. Pod względem zamieszkania badani podzieleni są równo: 242 badanych mieszka na wsi, a 238 w mniejszych lub większych miastach. Ich relacje z rodzicami określić można jako pozytywne. Wyniki pokazują, że kontakt z matką maturzysty mają lepszy niż z ojcem. A jeżeli chodzi o złe lub słabe relacje z rodzicami, to ojciec oceniany jest znacznie gorzej niż matka. Liczba rodzeństwa – jedną osobą – wskazało ponad 46% badanych. Rodzice ww. maturzystów w większości mają wykształcenie wyższe lub średnie, przy czym odpowiednio większa liczba dotyczy matek. Zaskakujące informacje związane są z wyborem przyszłości, przez ankietowanych – zdecydowana większość wskazała małżeństwo ze ślubem (być może badani wybrali taką odpowiedź spośród proponowanych, gdyż w pytaniu ankiety nie było sprecyzowane czy określenie dotyczy ślubu sakramentalnego czy cywilnego). Niewielka liczba badanych jest zaangażowana we wspólnoty, ruchy i organizacje religijne. Z grupy respondentów po 12 latach edukacji religijnej, nie wszyscy utożsamiają się z wyznaniem Kościoła Katolickiego. Jednocześnie krótka charakterystyka historii archidiecezji krakowskiej oraz dane statystyczne z obszaru katechetyki ukazują niezwykle bogactwo duchowe archidiecezji, a przez to nieocenione możliwości różnorodnego jej wpływu na wychowanie i edukację młodych w całym cyklu kształcenia katechetycznego.

W czwartym rozdziale pracy zostaną przedstawione wyniki ilościowe i jakościowe opracowanych badań oraz czynniki warunkujące obraz Jezusa, jaki posiada

²⁹ Tamże, s. 235.

maturzysta archidiecezji krakowskiej ze względu na 3 kategorie: obraz Jezusa w zakresie dogmatycznym, obraz Jezusa jako wizerunek relacyjny i podmiotowy obraz Jezusa – związany z indywidualnym Jego postrzeganiem przez człowieka.

Rozdział IV

Analiza ilościowa i jakościowa wyników badań maturzystów archidiecezji krakowskiej

W niniejszym rozdziale zostanie przedstawiona analiza wyników badań przeprowadzonych wśród maturzystów archidiecezji krakowskiej. Na ich podstawie dokonano charakterystyki młodzieży maturalnej w aspekcie obrazu Jezusa Chrystusa, jaki ona posiada, na ostatnim etapie edukacji religijnej – po całym procesie katechezy. Przeprowadzono analizę jakościową zebranego materiału w postaci opisu badanej zbiorowości. Wzięto pod uwagę *Podstawę programową katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* z roku 2001 oraz 2010 i *Program nauczania religii* z roku 2001 oraz 2010, uwzględniając wynikające z nich treści oraz cele katechetyczne. Szczególnie: prawdy, w które wierzy Kościół (związane z obrazem Jezusa) stosunek młodych do Osoby Jezusa, któremu odpowiada relacyjny obraz Jezusa, wpływ środowiska oraz różnorodne uwarunkowania, które wpłynęły na obraz Jezusa.

Już sam sposób przygotowania badań wskazuje, że przy analizie najważniejsze nie jest to ile jest danych, ale jakie one są. W trakcie zbierania danych za pomocą ankiety następuje przekształcenie ich w materiał badawczy¹. Badanie ilościowe pozwoliło dane poddające się pomiarowi zbadać oraz poszukać między nimi zależności przyczynowo – skutkowych, jednakże przedmiotem badania naukowego mogą być tylko fakty². Natomiast podejście jakościowe wymusza na badaczu rezygnację z hipotez i zakłada bezzałożeniowość w poznaniu interesujących zjawisk³. Metoda jakościowa jest opisem, często zawiera cytaty, aby przybliżyć czytelnikowi analizowaną i opisywaną sytuację, wskazać szczególne wypowiedzi⁴. Charakterystyka danego zjawiska jest zasadna, nawet jeśli odbiega od wzorców lub normy. Pytania otwarte zawarte w ankiecie badawczej pozwoliły ankietowanym na swobodę wypowiedzi oraz

¹ Por. M. K. Zwierżdżyński, *Konstruowanie znaczeń religii w szkole*, Kraków 2014, s. 123.

² Por. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2010, s. 268.

³ Tamże, s. 279.

⁴ Tamże, s. 284.

użycie języka sobie właściwego. W tej pracy analizowane są dane jakościowe, a ich interpretacja nie sprowadza się wyłącznie do prezentacji jakiegoś fragmentu rzeczywistości, lecz także do zrozumienia go oraz wyciągnięcia wniosków: dlaczego maturzysta kończący cały cykl katechizacji posiada taki, a nie inny obraz Jezusa. Za pomocą danych liczbowych opisywana jest badana zbiorowość. Założenia niniejszej pracy prowadzą do szukania, obliczania i poznawania pewnych wielkości dostarczających informacji o istnieniu innych cech jakościowych lub zależności. Badając rzeczywistość społeczną, należy posługiwać się narzędziami elastycznymi, które można zmienić lub przekształcić, by można było dostrzec nieprzewidziane wcześniej aspekty. Te dwie drogi badawcze: ilościową i jakościową można traktować komplementarnie lub przeciwstawnie. W niniejszej pracy traktowane są komplementarnie⁵. Dla przejrzystości, przy odczytywaniu danych, w nawiasie, został umieszczony numer, który odpowiada umiejscowieniu tego pytania w kwestionariuszu ankiety.

4. 1. Związek obrazu Jezusa z treścią i formą nauczania lekcji religii w szkole ponadgimnazjalnej

Zdefiniowanie religii nie jest łatwe, m.in. z następujących powodów: jej długotrwałości, historycznej zmienności oraz różnorodność form⁶. Według Katechizmu Kościoła Katolickiego istnieje tylko jedna prawdziwa religia. W związku z tym Kościół uznaje, że pozostałe religie szukają Boga wśród cielesnych odniesień, co często prowadzi do znalezienia Boga bliskiego, ale nieznanego (KKK 843). Natomiast obojętność religijna może być przejawem zapomnienia lub odrzucenia łączności człowieka z Bogiem (KKK 29). Relacja, jaka zachodzi między człowiekiem a Bogiem, ma znaczący wpływ na postrzeganie religii oraz na życie religijne. Tabela 4.1.1 obrazuje, jak maturzyści archidiecezji krakowskiej postrzegają religię w ogólnym rozumieniu tego pojęcia.

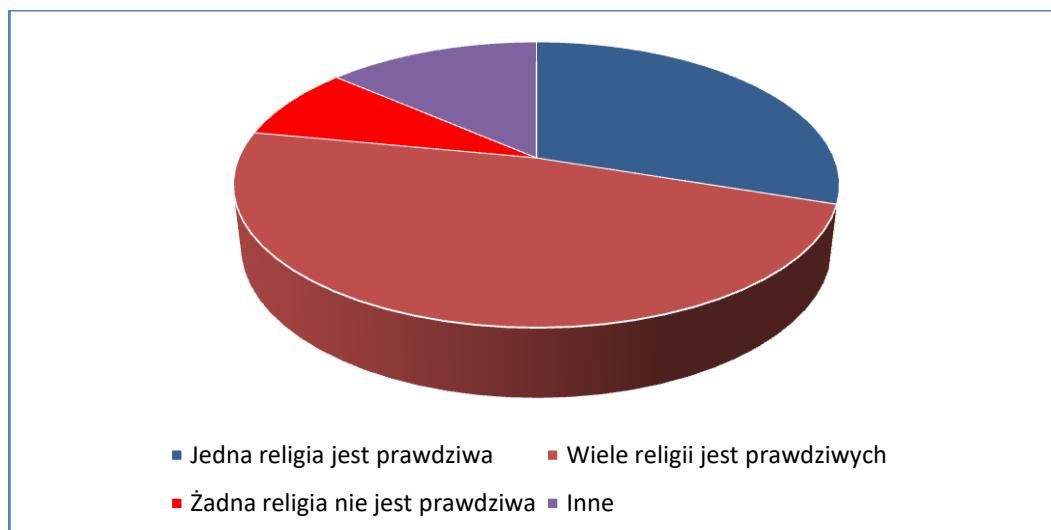
⁵ Tamże, s. 268.

⁶ Por. Z. Poniatowski, *Religia*, [w:] *Mały słownik religioznawczy*, red. Z. Poniatowski, Warszawa 1969, s. 372.

Tabela 4.1.1. Ogólna wiedza o religii maturzystów badanych w ankiecie

Twierdzenia w ankiecie	Liczba	Procent
Istnieje tylko jedna prawdziwa religia	144	30,13
Nie ma jednej prawdziwej religii, ale coś prawdziwego można znaleźć w różnych religiach świata	229	47,91
Żadna religia nie ma właściwie nic prawdziwego do zaoferowania współczesnemu człowiekowi	40	8,37
Z żadnym z tych twierdzeń nie mogę się zgodzić	65	13,60
Ogółem	478	100,00

Maturzyści archidiecezji krakowskiej w ankiecie, w części zamkniętej ankiety zostali poproszeni o wybranie jednego z twierdzeń, z którym się zgadzają. Twierdzenia dotyczyły ogólnego tematu religii, w którą wierzą młodzi ludzie: „istnieje tylko jedna prawdziwa religia; nie ma jednej prawdziwej religii, ale coś prawdziwego można znaleźć w różnych religiach świata; żadna religia nie ma właściwie nic prawdziwego do zaoferowania współczesnemu człowiekowi; z żadnym z tych twierdzeń nie mogę się zgodzić”. Ze wskazań ankietowanych wynika, że zaledwie 30% uczniów kończących edukację religijną wie, że istnieje jedna prawdziwa religia. Niepokojący jest wynik 47,91% wybranych odpowiedzi, mówiący, że badani młodzi uważają, że nie ma jednej prawdziwej religii. W sumie 21,97% uczniów uważa, że żadna religia nie zawiera prawdy lub nie zgadza się z ww. w ankiecie twierdzeniami. Trzy osoby nie wybrały żadnej odpowiedzi.

Wykres 4.1.1. Ogólna wiedza o religii maturzystów badanych w ankiecie⁷

Wiara oraz tajemnica istnienia człowieka to dwa fundamentalne zagadnienia, które towarzyszą każdemu w procesie kształtowania się jego życia religijnego. Respondenci zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na następujące dwa zamknięte twierdzenia (Tabela 4.1.2 oraz Tabela 4.1.3).

Tabela 4.1.2. Nasze istnienie jest efektem przypadku

(8) Nasze istnienie jest efektem przypadku	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	4,8%	5,8%	20,7%	68,7%

W całej zbiorowości badanych 89,4% maturzystów udzieliło odpowiedzi odnośnie istnienia człowieka, uważając, że nasze istnienie to nie przypadek. Jednak 10,6% uważa, że to przypadek. Można więc stwierdzić, że badani w pewnej większości wierzą w kogoś lub coś, od kogo bądź czegoś uzależniony jest los człowieka i świata. Ten wynik badania może być argumentem za tym, że są to osoby otwarte na transcendencję, jak również przeciwne ateizmowi.

⁷ Źródło: badania własne.

Tabela 4.1.3. Istnieją rzeczy niezmiennie

(10) Istnieją rzeczy niezmiennie	Zdecydowanie tak 40,9%	Raczej tak 37,6%	Raczej nie 12,9%	Zdecydowanie nie 8,9%
----------------------------------	---------------------------	---------------------	---------------------	--------------------------

78,5% badanych ankietą uważa, że istnieją rzeczy niezmiennie, natomiast 21,9% respondentów zaprzecza temu twierdzeniu. Zatem dla ponad 20% maturzystów archidiecezji krakowskiej, nie ma nic stałego w życiu – wszystko ulega zmianie.

Wiara jest najpiękniejszym sposobem doświadczenia Boga, które stopniowo i definitywnie nas przemienia⁸. Wierzyć to przyjmować jako prawdę to wszystko – co Bóg objawia nam o sobie, o nas samych i o otaczającym nas świecie a czego nasz rozum do końca nie ogarnia⁹. Wiara chrześcijańska opiera się na przekonaniu, że „Syn stał się ciałem, czyli prawdziwym człowiekiem”¹⁰. W życiu chrześcijanina wiara jest jednym z najważniejszych elementów życia duchowego, tylko dzięki jej światłu, człowiek jest w stanie zobaczyć piękno widzialnego Kościoła w jego urzędach, posługach, funkcjach i stanach¹¹. Jest darem od Boga, a człowiek zawsze może w sposób wolny na to wezwanie odpowiedzieć. Wiara jest nie tylko uznaniem jakichś prawd objawionych przez Boga oraz akceptacją osoby Boga, jest przede wszystkim aktem powierzenia swojego życia Bogu. Wiara to spotkanie z Osobą Boga, a nie jakąś ideą. Rozwój wiary zakorzeniony jest w środowisko współczesnej kultury, jak również w dorobek nowoczesnej nauki. Chrześcijanin żyjący w świecie pokonuje problemy, a wiedza, którą posiada temperament i kompetencje pomagają mu oświecać życie wiarą¹². Niejednokrotnie wypaczona wiara spowodowana jest postrzeganiem jej jako zakazów i nakazów ograniczających wolność człowieka czy niemoralnych sytuacji, o których ludzie często słyszą. Upadek autorytetów wewnątrz Kościoła nie sprzyja poznawaniu oraz budowaniu przyjacielskich relacji z Chrystusem¹³. Jezus nikogo nie zmusza, ale zaprasza i zachęca do życia z Nim. Odpowiedzią człowieka na to zaproszenie jest wiara, która jest przyjęciem Jego słowa, powierzeniem Mu swojego

⁸ Por. R. Sarah, *Bóg albo nic. Rozmowa o wierze*, Warszawa 2016, s. 288.

⁹ Por. Benedykt XVI, *Dlaczego wierzę? Przesłanie pontyfikatu 2005–2013*, Kraków 2013, s. 61.

¹⁰ J. Królikowski, *Syn Boży i nasz Zbawiciel*, Kraków 2015, s. 14.

¹¹ Por. A. Napiórkowski, *Współczesny Kościół i ponowoczesny świat*, Kraków 2015, s. 120.

¹² Por. J. Bagrowicz, *Uwarunkowania skuteczności katechezy. Studium pastoralno-katechetyczne woparciu o dorobek Josepha Colombo*, Włocławek 1993, s. 83.

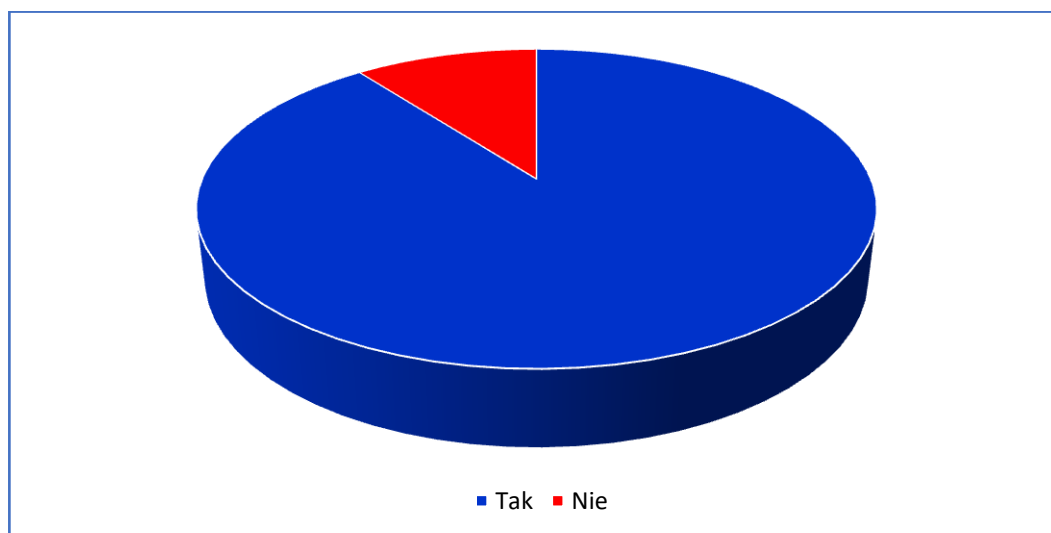
¹³ Por. M. Ostrowski, *Młodzież w oczach papieża na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*, [w:] *Młodzi i Kościół*, „Polonia Sacra” 2016, nr 4, s. 9–12.

życia w całkowitej wolności¹⁴. Dane empiryczne w Tabeli 4.1.4. ukazują czy młodemu człowiekowi potrzebna jest dziś wiara.

Tabela 4.1.4. Czy wiara jest mi potrzebna?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Tak	431	89,60
Nie	50	10,40
Ogółem	481	100,00

Dużą potrzebę wiary wśród badanych maturzystów potwierdzają wyniki: prawie 90% z nich deklaruje potrzebę wiary w życiu, ale 10,4% badanych nie widzi takiej potrzeby. Wydaje się, że przekaz wiary rozpoczęty na Chrzcie Świątym, następnie podtrzymywany i pogłębiany przez Kościół i katechezę spełnił swoje zadanie. Osoby odpowiedzialne za wychowanie dzieci oraz młodzieży – rodzice, duszpasterze, katecheci oraz każdy ochrzczony będący świadkiem swojej wiary, odegrali w życiu badanych ważną rolę, w procesie przekazywania wiary, której ważność widoczna jest w wynikach tego badania.

Wykres 4.1.2. Czy wiara jest mi potrzebna?¹⁵

¹⁴ Por. J. Królikowski, *Syn Boży i nasz Zbawiciel*, dz. cyt., s. 67.

Wyznanie to zbiór twierdzeń – dogmatów danej religii, jest to także publiczne stwierdzenie przynależności do danej doktryny. W chrześcijaństwie jest to też nazwa głównych wyznań: prawosławne, rzymsko-katolickie, luteriańskie, kalwińskie, anglikańskie¹⁵. Respondenci badania są uczniami lekcji religii należącymi do wyznania Kościoła rzymsko-katolickiego. W ankiecie (metryka) zostali poproszeni o napisanie, z jakim wyznaniem się utożsamiają. Tabela 4.1.5., ilustruje dane empiryczne związane z ich odpowiedzią.

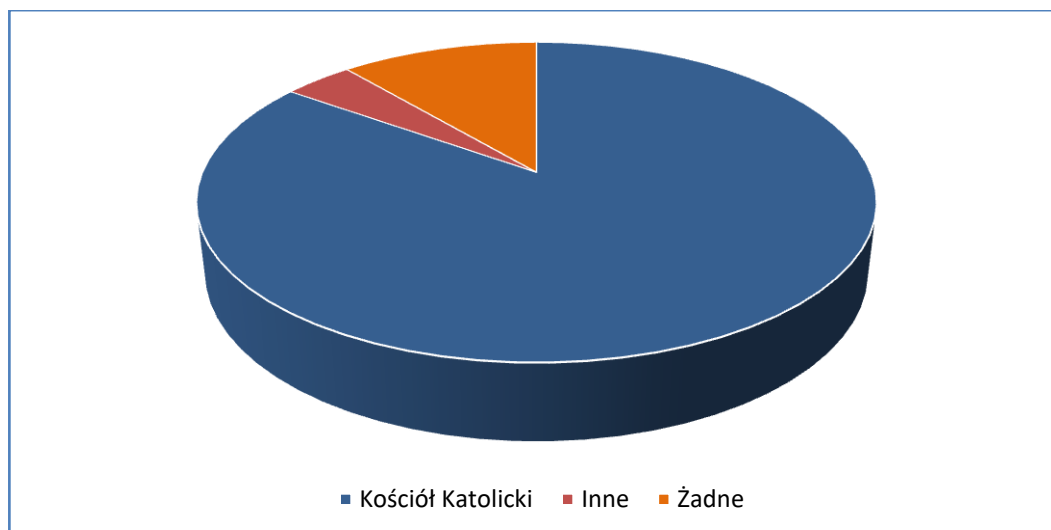
Tabela 4.1.5. Z jakim wyznaniem utożsamia się maturzysta badany w ankiecie?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Wyznanie Kościoła Katolickiego	408	84,82
Inne wyznanie	19	3,95
Żadne	54	11,23
Ogółem	481	100,00

Zarówno tabela 4.1.5., jak i wykres 4.1.3. wskazują, że uczestniczący w lekcjach religii (84,82% respondentów) utożsamiają się z wyznaniem rzymsko-katolickim. Natomiast aż 15,18% respondentów utożsamia się z innym lub żadnym wyznaniem. Należy przy tym podkreślić, że przy odpowiedzi „inne” młodzież często pisała: „wierzę w siebie”, „we wszystko tylko nie Kościół Katolicki” itp.

¹⁵ Źródło: badania własne.

¹⁶ Por. H. Chyliński, *Wyznanie*, [w:] *Mały słownik religioznawczy*, red. Z. Poniatowski, Warszawa 1969, s. 466.

Wykres 4.1.3. Z jakim wyznaniem utożsamia się maturzysta badany w ankiecie?¹⁷

Eschatologia jest nauką teologiczną, która odnosi się do rzeczywistości ostatecznych. Nie znamy dnia ani godziny swojej śmierci, ale Kościół poucza, pomimo że jest to chwila ta nie jest znana, iż zawsze trzeba być na nią przygotowanym. Czas końca świata i sądu ostatecznego też nie jest znany¹⁸. Opisany w ewangelii spór saduceuszy z Jezusem (Mt 22, 23–33) pokazuje, do jakiego stopnia idea zmartwychwstania wykracza poza panujące pojęcia w narodzie wybranym. O naszej wieczności rozstrzyga czas, który jest nam dany na ziemi. Na końcu czasów czeka nas zmartwychwstanie, Jezus wyjaśnia to w sposób następujący: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, to choćby umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?” (J 11, 25–26). Lekcja religii w swoim programie nauczania podejmuje zagadnienia teologiczne z zakresu eschatologii. Zgodnie z *Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* wymagania na etapie szkoły ponadgimnazjalnej dotyczące eschatologii są następujące: katechizowany „wyjaśnia wiarę chrześcijan w Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa i jej związek z powszechnym zmartwychwstaniem umarłych, (...) uzasadnia, jaki jest związek rzeczy ostatecznych człowieka z wypełnieniem powołania chrześcijańskiego”¹⁹. Uczeń powinien usłyszeć na lekcji religii, że śmierć jest przejściem do życia wiecznego oraz otrzymać wyjaśnienie

¹⁷ Źródło: badania własne.

¹⁸ W. Łydka, *Eschatologia*, [w:] *Słownik Teologiczny*, red. A. Zuberbiera, Katowice 1998, s. 152–153.

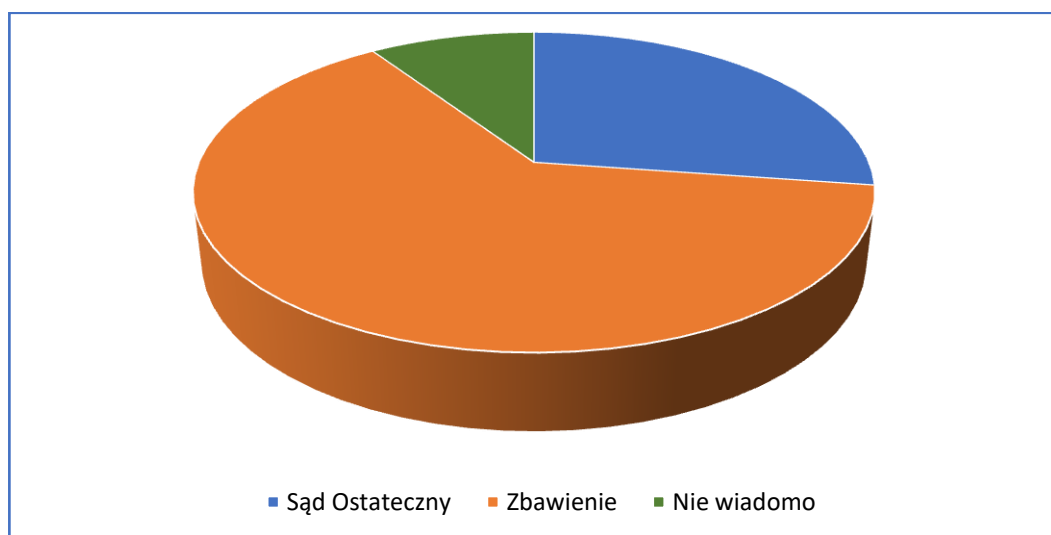
¹⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 74.

podstawowych pojęć, tj. sąd szczegółowy, sąd ostateczny, niebo, czyściec, piekło oraz paruzja²⁰. Tabela 4.1.6. zawiera dane o odpowiedziach jakich udzielili respondenci na zawarte w ankiecie pytanie otwarte – co będzie po śmierci człowieka.

Tabela, 4.1.6. Po śmierci człowieka będzie:

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Sąd Ostateczny	131	27,29
Zbawienie	304	63,33
Nie wiadomo	45	9,38
Ogółem	480	100,00

Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na powyższe pytanie. 90% poprawnych odpowiedzi dotyczących eschatologii pokazuje, że zagadnienia związane z wiedzą tej dziedziny zostały przez młodzież właściwie przyswojone i utrwalone. Prawie 10% udzieliło odpowiedzi „nie wiadomo”, co będzie po śmierci człowieka – dane te wskazują, że ci badani posiadają świadomość życia wiecznego, tzn., że życie ziemskie nie jest kresem, ale ich wiara bądź wiedza nie dostarczają im odpowiedzi.

Wykres 4.1.4. Po śmierci człowieka będzie:²¹

²⁰ Por. Tamże, s. 74.

²¹ Źródło: badania własne.

Na obraz Jezusa wpływ ma wiara oraz wiedza, jaką posiada każdy z nas, dotycząca Osób Trójcy Świętej. Pierwszą z Osób wymienianą w *Credo* jest Osoba Boga Ojca – Stworzyciela wszystkich ludzi.

Bóg w wierze chrześcijańskiej jest dla człowieka tajemnicą, wykraczającą poza granice skończonego bytu²². Za pomocą rozumu naturalnego może on poznać Boga z Jego dzieł (KKK 50). Bo drogą prowadzącą do Boga jest stworzenie: świat materialny i osoba ludzka (KKK 31). Bóg przez Słowo stwarza i zachowuje wszystko. Przez rzeczy stworzone daje ludziom świadectwo o sobie (KKK 54). Wielokrotnie przemawiał przez proroków, natomiast w czasach ostatecznych przemówił do nas przez swojego Syna (Heb 1, 1–2). Bóg jest pierwszą przyczyną i ostatecznym celem wszystkiego. (KKK 34). Nasza cywilizacja techniki oraz dobrobytu opiera się na założeniach, że wszystko można wytworzyć. Świat żyje dziś tak, jakby Bóg był niepotrzebny, gdyż współczesny człowiek uważa, że dobrze radzi sobie sam²³. Kim jest Bóg dla maturzysty archidiecezji krakowskiej ilustrują dane z Tabela 4.1.7.

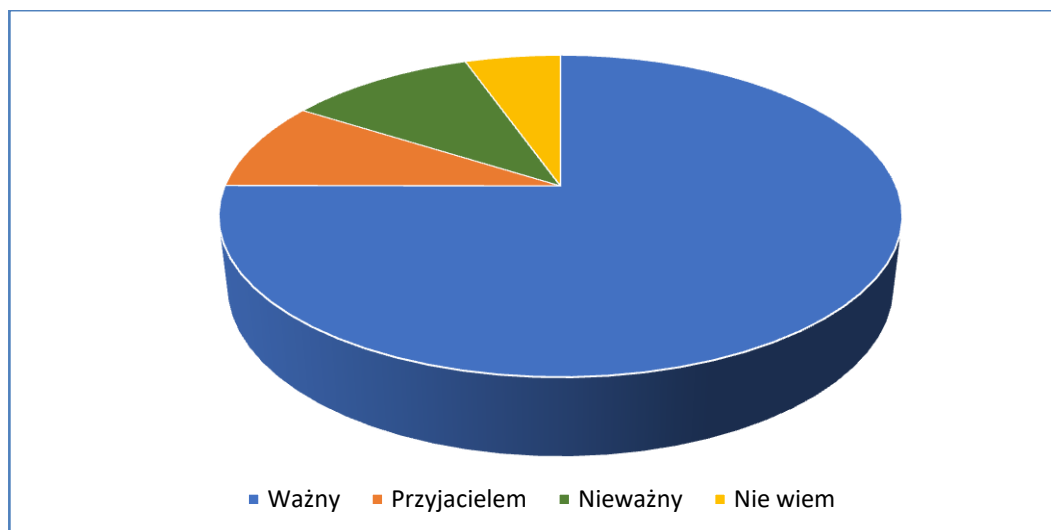
Tabela 4.1.7. Bóg jest dla mnie?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Ważny	361	75,05
Przyjacielem	43	8,94
Nieważny	51	10,60
Nie wiem	26	5,41
Ogółem	481	100,00

Ponad 80% respondentów napisało w ankiecie, że Bóg jest dla nich ważną Osobą. Na uwagę zasługują badani w liczbie ponad 15%, którzy wskazali, że Bóg jest nieważny lub nie wiedzą, kim jest dla nich. Jest to istotne, tym bardziej że odpowiedzi udzielały osoby, które przez 12 lat uczestniczyły w katechezie.

²² Por, G. Muller, *Wiara w Boga we współczesnym świecie*, Lublin 2020, s. 238.

²³ Por. P. Seewald, *Bóg i świat*, Kraków 2005, s. 23.

Wykres 4.1.5. Bóg jest dla mnie?²⁴

Twierdzenia w Tabeli 4.1.8. miały na celu zweryfikować wiedzę ankietowanych dotyczącą Osoby Boga w zakresie prawd wiary, w które wierzy Kościół Katolicki. Zamierzonym celem było wskazanie błędnych twierdzeń. Pierwsze z nich brzmi: „Bóg jest tylko jedną osobą” – prawdy wiary zaprzeczają temu ponieważ. „Nie wyznajemy trzech bogów, ale jednego Boga w trzech Osobach: „Trójcę współistotną”. Osoby Boskie nie dzielą między siebie jedynej Boskości, ale każda z nich jest całym Bogiem: „Ojciec jest tym samym, co Syn, Syn tym samym, co Ojciec, Duch Święty tym samym, co Ojciec i Syn, to znaczy jednym Bogiem co do natury”. „Każda z trzech Osób jest tą rzeczywistością, to znaczy substancją, istotą lub naturą Bożą” (KKK 253). W poprawnym języku teologicznym używamy następującej formuły: wyznajemy jedyność Boga i jedność osób Bożych²⁵. Jedność osób Bożych jest najdoskonalsza, ponieważ jest to jedność natury, każda z nich posiada niepodzielną jedną i tę samą naturę Bożą (KKK 253- 255). Drugie błędne twierdzenie brzmi: „Bóg Ojciec istniał przed Jezusem Chrystusem”.

²⁴ Źródło: badania własne.

²⁵ Por. J. D. Szczurek, *Bóg w encyklice Deus caritas est*, [w:] *Tajemnica miłości. Refleksje nad encykliką Deus caritas est Ojca Świętego Benedykta XVI*, red. A. Świerczek, Kraków 2006, s. 37.

Tabela 4.1.8. Bóg jest tylko jedną osobą oraz Bóg Ojciec istniał przed Jezusem Chrystusem

(14) Bóg jest tylko jedną osobą	Zdecydowanie tak 15,2%	Raczej tak 11,0%	Raczej nie 23,5%	Zdecydowanie nie 50,2%
(3) Bóg Ojciec istniał przed Jezusem Chrystusem	Zdecydowanie tak 56,5%	Raczej tak 18,8%	Raczej nie 11,3%	Zdecydowanie nie 13,5%

W pierwszej części tabeli uczniowie w większości 73,7% udzielili poprawnej odpowiedzi, zaprzeczając błędnemu twierdzeniu, że Bóg nie jest jedną osobą. Lecz poprawne twierdzenie brzmi: Bóg jest jeden w trzech Osobach. Pozostała część badanych, tj. 26,2% nie ma wiedzy na temat pochodzenia, istnienia Osoby Boga. Druga część tabeli poważnie zastanawia, gdyż maturzyści w zdecydowanej większości udzielili błędnej odpowiedzi – 75,3% uważa, że Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe, że Bóg istniał przed Jezusem. Analiza wyników na podstawie odpowiedzi zamieszczonych w Tabeli 4.1.8. wskazuje, że Osoba Boga Ojca, w ujęciu teologicznym, nie jest młodzieży znana.

Cała rzeczywistość, w której żyjemy, pochodzi od Boga. Chrześcijanie, pomimo wszystkich nieporozumień oraz problemów związanych z otaczającym ich światem, nie przestają wierzyć w dobroć i miłość Boga do ludzi. Tak samo jak inni ludzie pogrążeni są w dramatycznej złożoności dziejów, ale pozostają utwierdzeni w przekonaniu, że Bóg jest Ojcem i kocha ludzi, nawet jeżeli w danym momencie życia, nie rozumiemy Jego milczenia (DCO 38).

Tabela 4.1.9. Bóg nie ma wpływu na to, co dzieje się w świecie

(6) Bóg nie ma wpływu na to, co dzieje się w świecie	Zdecydowanie tak 6,7%	Raczej tak 9,6%	Raczej nie 24,1%	Zdecydowanie nie 59,7%
--	--------------------------	--------------------	---------------------	---------------------------

Większość ankietowanych – 83,8% słusznie zaprzeczyło twierdzeniu z Tabeli 4.1.9., uważając, że Stwórca ma wpływ na to, co dzieje się w świecie stworzonym przez Niego, jednakże 16,3% badanych zgodziło się z tym błędnym założeniem.

Miłość Boga do stworzenia jest żywa i ciągle nowa. Za każdym razem skupia w jedno cały świat, przeszłość oraz teraźniejszość. Każda chwila wydarza się tylko raz, nigdy wcześniej jej nie było i nigdy się już nie powtórzy²⁶. Aby człowiek mógł spotkać się z Bogiem, a przed tym w Niego uwierzył, powinien odrzucić Jego fałszywy obraz oraz wykonać wysiłek zrozumienia, że Bóg jest większy niż to wszystko, co udało mu się o Nim pojąć²⁷.

Tabela 4.1.10. Bóg ciągle żałuje, że stworzył człowieka

(7) Bóg ciągle żałuje, że stworzył człowieka	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	2,7%	2,5%	19,3%	75,5%

Tabela 4.1.10 pozytywnie ilustruje, że młody człowiek, żyjący w większej lub mniejszej przyjaźni z Bogiem w zdecydowanej większości 94,8% badanych – może intuicyjnie, ale jednak dobrze odczytuje prawdę, że Bóg nigdy nie żałował, że stworzył człowieka, bo ukochał go miłością odwieczną (Jr 31, 3).

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* w następujący sposób wyjaśnia ludziom na całym świecie prawdę o Bogu, który nie chce śmierci grzesznika, lecz by się nawrócił i żył (Ez 18, 21–28): „Bóg daje ludziom poprzez rzeczy stworzone trwałe świadectwo o sobie (por. Rzym 1, 19–20); a chcąc otworzyć drogę do zbawienia nadziemskiego, objawił ponadto siebie samemu pierwszym rodzicom zaraz na początku. Po ich zaś upadku wzbudził w nich nadzieję zbawienia przez przyrzeczenie odkupienia (por. Rodź 3, 15); i bez przerwy troszczył się o rodzaj ludzki, aby wszystkim, którzy przez wytrwanie w dobrym szukają zbawienia, dać żywot wieczny” (KO 3).

²⁶ Por. S. Wszolek, *Pytając o Boga*, Tarnów 1999, s. 160.

²⁷ Por. M. Hołda, *Głos ukrytego Boga*, Kraków 2019, s. 171.

Tabela 4.1.11. Bóg chce ukarać lub potępić człowieka za zło, które czyni

(11) Bóg chce ukarać lub potępić człowieka za zło, które czyni	Zdecydowanie tak 8,8%	Raczej tak 20,6%	Raczej nie 33,8%	Zdecydowanie nie 36,8%
--	--------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

Prawie 30% badanych zgadza się ze stwierdzeniem, że Bóg chce potępić człowieka za zło, które on czyni. Niniejszy wynik ankiety jest ważną informacją dla wszystkich, którzy mają wpływ na kształtowanie wiary młodych ludzi, przede wszystkim: kaznodziejów i katechetów. Sugeruje, że przymiot Boga, jakim jest miłosierdzie, jest im obcy albo nie rozumieją znaczenia tego przymiotu. Należy przy tym zauważyć, że przedmiotowy obraz Boga zależy od posiadanej wiedzy na Jego temat. Jak wynika z analizy wyników, prawie 30% respondentów takiej wiedzy nie posiada.

Odczucie, że Bóg chce się spotkać z człowiekiem, jest istotnym elementem budowania relacji z Nim. Na podstawie Bożego Objawienia wiemy, że Stwórca bardziej chce się z nami spotkać niż my z Nim²⁸.

Tabela 4.1.12. Bóg chce się spotkać z człowiekiem

(15) Bóg chce się spotkać z człowiekiem	Zdecydowanie tak 61,0%	Raczej tak 26,5%	Raczej nie 7,9%	Zdecydowanie nie 4,6%
---	---------------------------	---------------------	--------------------	--------------------------

Wyniki badania odnośnie do postrzegania Osoby Boga są następujące: 87,5% badanych jest przekonana, że Bóg chce się spotkać z człowiekiem, odmiennego zdania jest 12,5% osób. Można więc postawić pytanie, czy wynika to z braku wiary w Boga, czy raczej z fałszowanego obrazu Boga, jaki posiadają maturzyści.

²⁸ Por. E. Staniek, *Mini katechizm dorosłych*, Kraków 2019, s. 25.

Kolejną Osobą, która prowadzi człowieka do prawdziwego obrazu Jezusa, jest Duch Święty, który jest ściśle związany z trynitarnym pojęciem Boga. Trzecia Osoba Trójcy Świętej tworzy komunie z Ojcem i Synem w stałej relacji wzajemnego obdarowywania się.²⁹ Moment Zesłania Ducha Świętego w Wieczerniku Jerozolimskim jest miejscem, z którego wyszedł Kościół. W wieczerniku narodził się Lud Boży jako wspólnota, w której działa Duch Święty³⁰. Centrum wiary i życia chrześcijańskiego stanowi Trójca Święta, bo Bóg pozwolił się poznać jako Ojciec, Syn i Duch Święty. Należy więc wierzyć nie w kogoś innego jak tylko w Boga: Ojca, Syna i Ducha Świętego (KKK 178). To przez Ducha Świętego Zmartwychwstały Chrystus chce w nas zamieszkać³¹. Duch Święty sprawia, że żyjemy w obecności Boga, słuchamy Jego Słowa, wolni od niepokoju i strachu, czyniąc nas córkami i synami Boga.³² Uzyskane wyniki badań mówią o wiedzy młodych w tym zakresie oraz wskazują, które stwierdzenia lub prawdy wiary głoszone przez Kościół Katolicki maturzysty archidiecezji krakowskiej uznaje za prawdziwe i w nie wierzy.

Tabela 4.1.13. Znajomość pojęcia Trójcy Świętej

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Zna pojęcie Trójcy Świętej	462	96,05
Nie zna pojęcia Trójcy Świętej	19	3,95
Ogółem	481	100,00

Na pytanie otwarte, dotyczące znajomości pojęcia katechizmowego Trójcy Świętej, ankietowani w zdecydowanej większości (96,05% osób) odpowiedzieli poprawnie. Z tabeli 4.1.13. oraz wykresu 4.1.6. wynika, że pojęcie Trójcy Świętej nie jest obce badanym maturzystom. Odpowiedzi, jakich udzielali respondenci, były

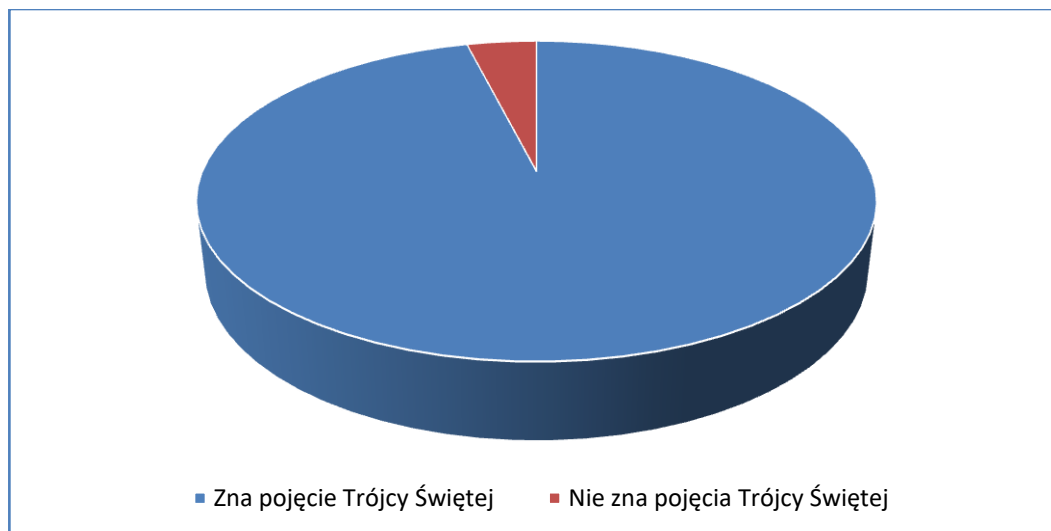
²⁹ Por. Benedykt XVI, *Otwierajcie serca na dary Ducha Świętego*. 19 lipca. *Czuwanie młodzieży na hipodromie w Randwick*. „L' Osservatore Romano” 2008, nr 9, s. 27.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny*, [w:] *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie*, Jan Paweł II, Kraków 2012, s. 27.

³¹ Por. Brat Roger, *Dzisiaj muszę się zatrzymać w twoim domu*, [w:] Matka Teresa, Brat Roger, *Modlitwa źródło współczującej miłości*, tłum. D. Kuchta, Poznań 2009, s. 27.

³² Por. Benedykt XVI, *Dlaczego wierzę? Przesłanie pontyfikatu 2005–2013*, Kraków 2013, s. 74, 75.

następujące: „Bóg Ojciec, Syn Boży, Duch Święty; Trzy Osoby Boskie; Bóg, Jezus Chrystus, Duch Święty; Jeden Bóg w 3 hipostazach; Bóg; Duch Święty, Syn Boży, Bóg Wszechmogący”.

Wykres 4.1.6. Znajomość pojęcia Trójcy Świętej³³

Ankietowani, udzielając odpowiedzi dotyczących Trójcy Świętej, jednocześnie pokazują, jaka jest ich wiedza o każdej z Osób Trójcy Świętej. Odnośnie do Osoby Ducha Świętego *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* proponuje następujące treści: Kościół i Duch Święty, znaczenie darów Ducha Świętego, grzech przeciwko Duchowi Świętemu, Zesłanie Ducha Świętego a odnowa świata, Zesłanie Ducha Świętego jako dar Jezusa dla uczniów, wierzę w Ducha Świętego, Duch Święty w sakramencie chrztu, bierzmowania, eucharystii, w życiu chrześcijanina³⁴. Znajomość fenomenu Trójcy Świętej weryfikowana w badaniach była także w ankiecie pytaniem zamkniętym (uczniowie zaznaczyli odpowiedzi) Tabela 4.1.6.

³³ Źródło: badania własne.

³⁴ Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010, s. 50, 56, 59, 95, 115, 116, 120, 126, 134, 143.

Tabela 4.1.14. Duch Święty jest tym samym Bogiem, co Jezus Chrystus

(9) Duch Święty jest tym samym Bogiem, co Jezus Chrystus	Zdecydowanie tak 35,8%	Raczej tak 21,8%	Raczej nie 26,4%	Zdecydowanie nie 16,0%
--	---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

Wiara chrześcijańska zakłada istnienie Trójosobowego Boga. Według danych 57,6% respondentów uważa, że Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe, że Duch Święty jest tym samym Bogiem, co Jezus Chrystus. Natomiast 36,4% maturzystów nie zgodziło się z tym twierdzeniem. Należy zauważyć, że wymienione powyżej tematy, dotyczące Osoby Ducha Świętego w 12-letnim cyklu kształcenia katechetycznego są znacząca w stosunku do innych zagadnień oraz treści przekazywanych na lekcjach religii (na każdym poziomie nauczania temat ten jest powtarzany, lub wprowadzane są kolejne treści dotyczące Ducha Świętego) jednocześnie uzyskany wynik badania 36,4%, budzi niepokój odnośnie do efektywności nauczania lub obojętności uczniów na treści przekazywane podczas lekcji religii.

Obraz Jezusa Chrystusa kształtuje się dzięki wiedzy, która przekazywana jest w rodzinie, wypowiedane podczas Eucharystii *Credo* zawierające istotę wiary, przez udział w lekcjach religii oraz podczas przygotowania do przyjęcia sakramentów. Obraz Jezusa, jaki ukształtował w sobie w tym procesie młody człowiek, oddziałuje na całe jego życie religijne jako już dorosłego człowieka. W nauczaniu Kościoła i Tradycji Jezus Chrystus określony jest za pomocą odpowiednich tytułów, jednym z nich jest *Syn* lub *Syn Boży*. Tytuł *Syn* zawiera w sobie pełnię, głębie, jak i prostotę prawdy o Jezusie Chrystusie. Określenie to jest adekwatne i wystarczające do wyrażania innych tytułów. Jest także kluczem do interpretacji całej chrystologii oraz chrześcijaństwa³⁵. Jezus jest doskonałym człowiekiem, w którym zawiera się obraz Boga niewidzialnego. Natura Jego nie ulega zniszczeniu. Przez swoje wcielenie zjednoczył się z każdym człowiekiem. Pracował, myślał umysłem, działał wolą, kochał sercem, urodzony z Maryi Dziewicy, stał się prawdziwie człowiekiem, we wszystkim do nas podobny

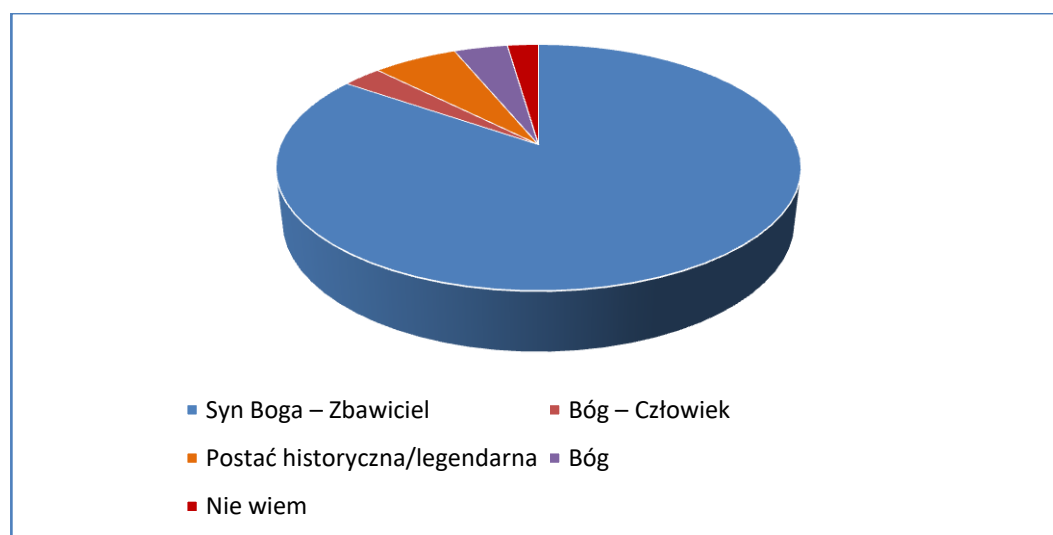
³⁵ Por. J. Szymik, *Syn, sens, hilasterion. Idee przewodnie chrystologicznej trylogii Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, [w:] *Jezus z Nazaretu. Poszukiwania chrystologiczne drogą wyznaczoną przez Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, red. J. Królikowski, P. Łabuda, A. Michalik, Tarnów 2016, s. 47.

oprócz grzechu (KDK 22). Ankietowani w otwartym pytaniu zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi, za pomocą kilku słów, kim jest Jezus Chrystus?.

Tabela 4.1.15. Kim jest Jezus Chrystus?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Syn Boga – Zbawiciel	407	84,62
Bóg – Człowiek	14	2,91
Postać historyczna/legendarna	30	6,24
Bóg	19	3,95
Nie wiem	11	2,29
Ogółem	481	100,00

Prawie 85% respondentów napisało, że Kościół wierzy w Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego – Zbawiciela. Natomiast 6,24% (tj. 30 osób) udzieliło odpowiedzi, że Jezus, jest postacią historyczną/legendarną. 2,29% (tj. 11 osób) nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie i wybrało odpowiedź „Nie wiem”.

Wykres 4.1.7. Kim jest Jezus Chrystus?³⁶

³⁶ Źródło: badania własne.

W części ankiety z pytaniami zamkniętymi ankietowani maturzyści zostali poproszeni o wybranie, które stwierdzenie dotyczące prawd wiary związanych z Osobą Jezusa Chrystusa, według nich, Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe – Tabela 4.1.16.

Tabela 4.1.16. Prawdy, które Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe

Twierdzenia w ankiecie	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
(1) Ciało Jezusa podlegało prawom fizyki, tak jak ciało każdego człowieka	37,5%	33,5%	11,3%	17,7%
(2) Jezus był obecny przy stworzeniu świata	23,3%	16,6%	24,5%	35,6%
(4) Jezus Chrystus nie był i nie jest w stanie czynić cudów	4,6%	3,1%	14,4%	77,9%
(5) Jezus Chrystus nie jest Bogiem	11,7%	11,3%	18,6%	58,5%
(12) Jezus Chrystus istnieje od zawsze	28,1%	19,8%	30,6%	21,6%
(13) Jezus Chrystus jest człowiekiem	42,2%	33,5%	13,5%	10,8%
(16) Jezus Chrystus nigdy nie odczuwał głodu lub pragnienia	6,2%	5,4%	25,6%	62,8%
(17) Jezus Chrystus odczuwał ból	79,8%	13,7%	2,5%	4,0%
(18) Określenia Jezus, Syn Boży, Druga Osoba Boska i Chrystus oznaczają to samo	60,3%	24,5%	8,9%	6,2%

Wśród uzyskanych danych empirycznych na uwagę zasługuje wybór dwóch twierdzeń: „Jezus był obecny przy stworzeniu świata” oraz „Jezus Chrystus istnieje od zawsze”. Odpowiednio: ponad 60% ankietowanych przy pierwszym twierdzeniu wybrało błędną odpowiedź oraz ponad 50% ankietowanych, przy drugim twierdzeniu wybrało błędną odpowiedź. W związku z tym warto postawić pytanie, czy program nauczania religii, a także podręczniki w niewystarczający dla zrozumienia przez młodych istoty Jezusa Chrystusa, sposób ukazują Jego Osobę? Czy też w procesie

edukacji katechetycznej nie jest ten temat właściwie realizowany. A może Osoba Jezusa nie interesuje współczesnego młodego człowieka. Prawie 30% nie zgadza się z faktem, że Jezus jest w pełni człowiekiem, jednakże aż ponad 70% maturzystów uznaje naukę Kościoła Katolickiego w tym zakresie. Kolejne dwa sformułowania: „Jezus Chrystus nigdy nie odczuwał głodu lub pragnienia” oraz „Jezus Chrystus odczuwał głód” wybrało odpowiednio: prawie 90% oraz ponad 93% respondentów. Są to wybory zgodne z nauczaniem Kościoła Katolickiego. Następne twierdzenie poddane analizie brzmiało „Jezus Chrystus jest człowiekiem” – i tutaj ponad 75% badanych zaznaczyło odpowiedź zgodną z przekazem wiary. Ostatnie trzy twierdzenia opisują Jezusa w obszarze Jego Boskiej natury. „Określenia Jezus, Syn Boży, Druga Osoba Boska i Chrystus oznaczają to samo” – ponad 84% respondentów wskazało odpowiedź poprawną, „Jezus Chrystus nie był i nie jest w stanie czynić cudów” – prawie 100%, bo aż 92,3% uznaje naukę Kościoła odnośnie do konkretnych cudów przez Jezusa Chrystusa. Według danych 77,1% uważa, że „Jezus Chrystus nie jest Bogiem”, natomiast aż 23% nie zgadza się z tą prawdą. Ta rozbieżność procentowa wynikać może z braku umiejętności odpowiadania na twierdzenia z podwójnym przeczeniem (co zaobserwowano przy analizie danych z całej ankiety).

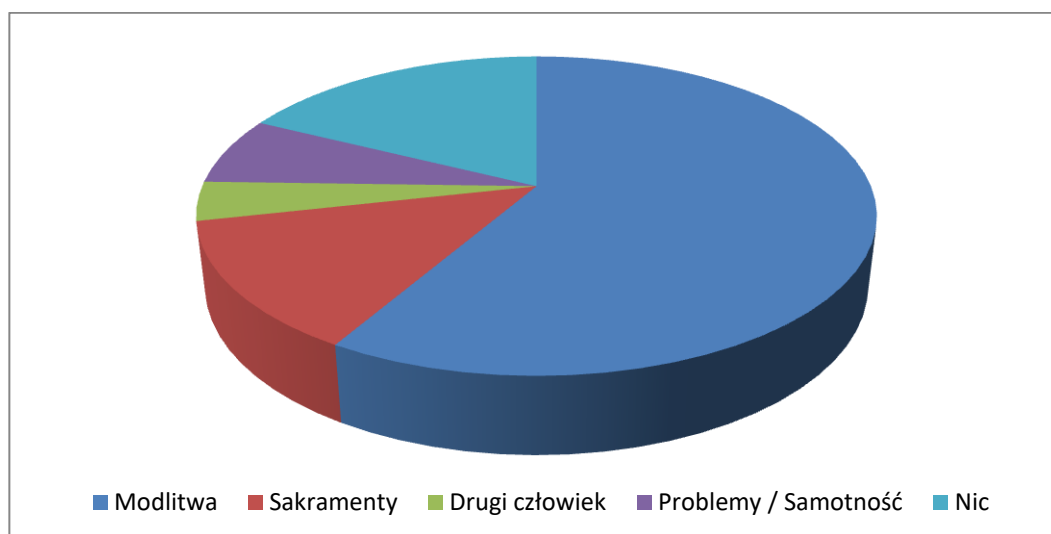
Jezus Chrystus jest najbardziej znaną Osobą na świecie. Jednakże od samej wiedzy o Jezusie, ważniejsza jest relacja z Nim, która budowana jest na wiedzy, ale także na wierze w Syna Bożego. Maturzyści odpowiadali na otwarte pytanie z ankiety: Co najbardziej zbliża Cię do Jezusa?. Należy ono do tzw. pytań osobistych, ponieważ dotyczy wnętrza człowieka – jego przeżyć, doświadczeń, relacji, jaką buduje on z Jezusem.

Tabela 4.1.17. Co najbardziej zbliża Cię do Jezusa?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Modlitwa	281	58,42
Sakramenty	63	13,10
Drugi człowiek	19	3,95
Problemy / Samotność	33	6,86
Nic	85	17,67
Ogółem	481	100,00

Wśród objętych badaniem maturzystów 58,42% osób napisało, że tym, co zbliża ich do Jezusa, jest modlitwa. Nie jest to jednak jednoznaczne z tym, czy te osoby modlą się. Prawie 18% napisało, że nic nie zbliża ich do Jezusa, natomiast tylko 13%, że sakramenty są dla nich pomocą w spotkaniu z Jezusem. Życie sakramentalne może być szczególnym wyrazem modlitwy człowieka – łącząc zatem odpowiedzi badanych, tj. 58,42% oraz 13%, daje wynik ponad 70% młodzieży, która uważa, że w czasie modlitwy spotyka Jezusa. Odpowiedź, że to „Drugi człowiek” pomaga ankietowanym spotkać Jezusa w życiu, udzieliło tylko 3,95%. Ten wynik informuje, że młodzież nie widzi wokół siebie świadków wiary. Warto w tym miejscu zapytać o jakość świadectwa wiary rodziców, katechetów i ogółu wiernych należących do Kościoła.

Dla człowieka, zwłaszcza młodego, otrzymanie wsparcia ze strony innych oraz wysłuchanie jego zwierzeń jest bardzo ważne. Badani maturzyści w liczbie 6,86% napisali, że to samotność lub problemy najbardziej zbliżają ich do Jezusa.

Wykres 4.1.5. Co najbardziej zbliża Cię do Jezusa?³⁷

³⁷ Źródło: badania własne.

4. 2. Czynniki warunkujące obraz Jezusa wśród maturzystów

Czynniki to komponenty, powodujące przyczynę, zaistnienie, ukierunkowanie i podtrzymywanie³⁸ danego zjawiska. W niniejszym badaniu jest to obraz Jezusa. Oddziaływanie świata zewnętrznego na człowieka wywołuje często przenoszenie na Boga cech, które są charakterystyczne dla ludzi. Środowiska katechizacji, tj.: rodzina, szkoła – lekcja religii, stowarzyszenia, ruchy religijne, duszpasterstwa parafialne mają taki sam cel. To pogłębienie wiary, ugruntowanie jej oraz doprowadzenie katechizowanego do poznania Boga i relacji z Nim przez całe życie. Te doświadczenia, ze środowiska rodzinnego, relacji międzyosobowych, liturgii, są często przenoszone przez człowieka na Osobę Jezusa. Jednak sytuacje, których doświadcza on w ciągu swojego życia, mogą i często wpływają na zmianę przekonań czy wierzeń wyniesionych z domu. A osobiste doświadczenia rodzinne niejednokrotnie są fundamentem wiary człowieka oraz warunkują podmiotowy obraz Jezusa.

Jednym ze środowisk kształtujących wiarę człowieka i jego wiedzę religijną jest szkoła, w której ma miejsce 12-letni proces katechizacji. Lekcje religii są czynnikiem, który w znaczący sposób wpływa na obraz Jezusa ludzi młodych. Stopień tego wpływu ukazują dane w Tabeli 4.2.1.

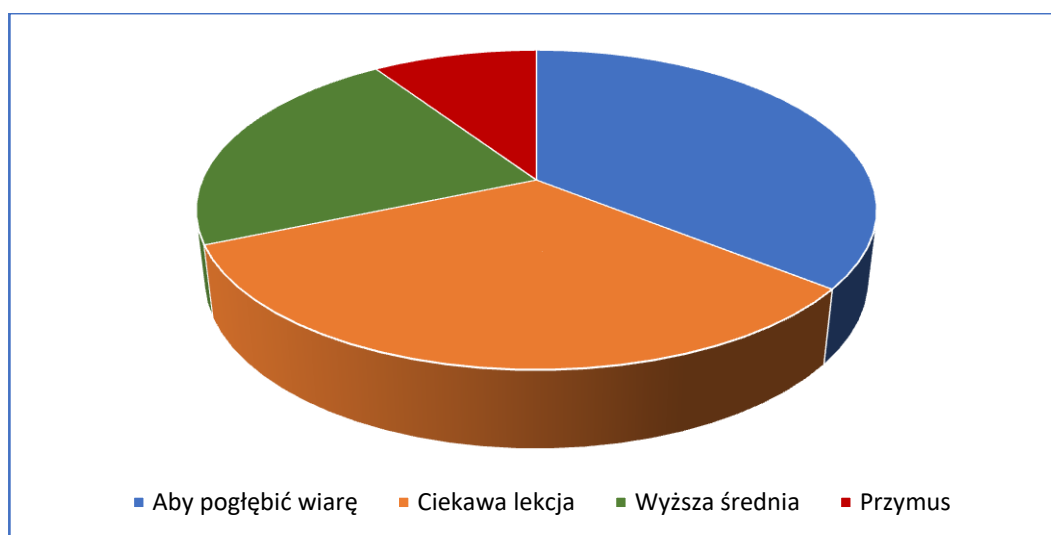
Tabela 4.2.1. Dlaczego uczęszczasz na katechazę?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Aby pogłębić wiarę	172	35,76
Ciekawa lekcja	158	32,85
Wyższa średnia	106	22,04
Przymus	45	9,36
Ogółem	481	100,00

³⁸ Por. Cz. Walesa, M. Tatala, *Rozwój religijności człowieka. Tom II: Młodzież*, Lublin 2020, s. 37.

Co trzeci badany maturzysta archidiecezji krakowskiej (35,76%) uczęszcza na lekcje religii, aby pogłębić wiarę. Ze względu na ciekawe lekcje (powodem mogą być tematy, jak również sposób prowadzenia lekcji) w zajęciach bierze udział 32,85%. To daje aż 68,61% zainteresowanych lekcją uczniów. Natomiast dla wyższej średniej oraz z przymusu (rodzice każą) uczęszcza na te lekcje 31,40% – to także co trzeci uczeń.

Wyniki te wskazują, że jedna trzecia uczniów uczestniczy w lekcjach, aby pogłębić swoją wiarę. Kolejna jedna trzecia ze względu na ciekawe lekcje a ostatnia jedna nie ma ochoty i widzi sens, ale jest zmuszona np. przez rodziców albo potrzebę uzyskania wyższych wyników na świadectwie. Taki podział słuchaczy na lekcji religii jest dużym wyzwaniem dla katechety.

Wykres 4.2.1. Dlaczego uczęszczasz na katechezę?³⁹

Nauczanie religii w szkole jest adresowane nie tylko do wierzących, lecz także do poszukujących, letnich w wierze, a nawet niewierzących, dla każdego, kto wyrazi życzenie uczestnictwa w tych zajęciach⁴⁰. W kontekście badanego zagadnienia ankietowani zostali poproszeni o wyrażenie opinii, „Czy wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu?”. Uzyskane dane empiryczne w tej kwestii przedstawia Tabela 4.2.2.

³⁹ Źródło: badania własne.

⁴⁰ Por. P. Tomasik, *Podstawowe założenia podręczników do nauczania religii w szkole*, [w:] *Język katechezy*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2008, s. 29.

Tabela 4.2.2. Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu

(2) Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu	Zdecydowanie tak 12,1%	Raczej tak 21,2%	Raczej nie 47,5%	Zdecydowanie nie 20,2%
---	---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

Ankietowani ocenili, w zdecydowanej większości, bo 67,7% badanych, że wiedza zdobyta na lekcjach religii jest im potrzebna w życiu. Natomiast 33,3% uważało, że ta wiedza jest dla nich bezużyteczna.

Program nauczania religii jest ukierunkowany chrystocentrycznie, w taki sposób, aby treści katechezy koncentrowały się wokół osoby Jezusa⁴¹. W nawiązaniu do idei przewodniej poszczególnym etapom nadano określone tytuły:

szkoła podstawowa:

klasa I–III – *Jesteśmy dziećmi Boga,*

klasa IV–VI – *Wezwani przez Boga,*

gimnazjum – *Wierzyć Chrystusowi,*

szkoła ponadgimnazjalna:

liceum – *Świadek Chrystusa,*

szkoła zawodowa – *Z Chrystusem...*⁴².

Założeniem programu była troska o katechizowanych, aby swoje życie powierzyli Jezusowi. Tabela 4.2.3. ilustruje opinię uczniów w kwestii wiedzy o Jezusie przekazywanej na lekcjach religii w archidiecezji krakowskiej.

Tabela 4.2.3. Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie

(8) Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie	Zdecydowanie tak 28,5%	Raczej tak 44,3%	Raczej nie 22,0%	Zdecydowanie nie 5,2%
---	---------------------------	---------------------	---------------------	--------------------------

⁴¹ T. Panuś, *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2010, s. 410.

⁴² Tamże, s. 410.

Kontynuacją analiz dokonanych na Tabeli 4.2.2 jest pytanie o przekazywaną na lekcjach religii treść. W całej zbiorowości badanych maturzystów 72,2% uważa, że przekazana wiedza na lekcje religii o Jezusie przybliżyła im Jego Osobę, zaś 27,2% ma odmienne zdanie.

Modlitwa jako doświadczenie osobiste i wspólnotowe człowieka bardziej jest postawą wewnętrzną niż szeregiem praktyk i formuł wobec Boga. Matka Teresa z Kalkuty mówiła, że „Modlitwa jest radością... Modlitwa jest miłością... Modlitwa jest pokojem... Nie można tego wytłumaczyć: modlitwy trzeba doświadczyć. To nie jest niemożliwe”⁴³. Poddani badaniu przez 12 lat uczestnictwa w katechezie, każdą lekcję religii rozpoczynali oraz kończyli modlitwą. Dane empiryczne ukazują w Tabeli 4.2.4. jakie znaczenie miała dla nich modlitwa podczas lekcji religii.

Tabela 4.2.4. Modlitwa na początku katechezy szkolnej jest dla mnie ważna

(11) Modlitwa na początku katechezy szkolnej jest dla mnie ważna	Zdecydowanie tak 21,6%	Raczej tak 33,9%	Raczej nie 31,4%	Zdecydowanie nie 13,1%
--	---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

Badani maturzyści archidiecezji krakowskiej niemal po równo ocenili modlitwę, która rozpoczyna lekcje religii, tj.: 55,5% napisała, że jest dla nich ważna, natomiast 44,5% uznało, że nie jest dla nich ważna.

W badaniu wykorzystano metodę korelacji między pytaniami, (przy pytaniu dotyczącym uczęszczania maturzystów na katechezę). Analizie korelacji poddano pytanie otwarte z ankiety - „Dlaczego uczęszczasz na katechezę?” z dwoma pytaniami, zamkniętym z ankiety: „Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu” oraz „Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie”. W badaniu zastosowano testy chi-kwadrat. „Test niezależności chi-kwadrat jest popularnym testem statystycznym wykorzystywanym w badaniach, gdzie stawiamy pytania badawcze dotyczące tego, czy jedna ze zmiennych jest zależna od innej. Warunkiem jego

⁴³ Matka Teresa, *Radość jest modlitwą*, [w:] Matka Teresa, Brat Roger, *Modlitwa źródło współczującej miłości*, dz. cyt., s. 31.

wykorzystania jest to, by zmienne były zmiennymi jakościowymi. Najczęściej tego typu zmienne gromadzone są w przypadku badań społecznych, marketingowych i psychologicznych”⁴⁴.

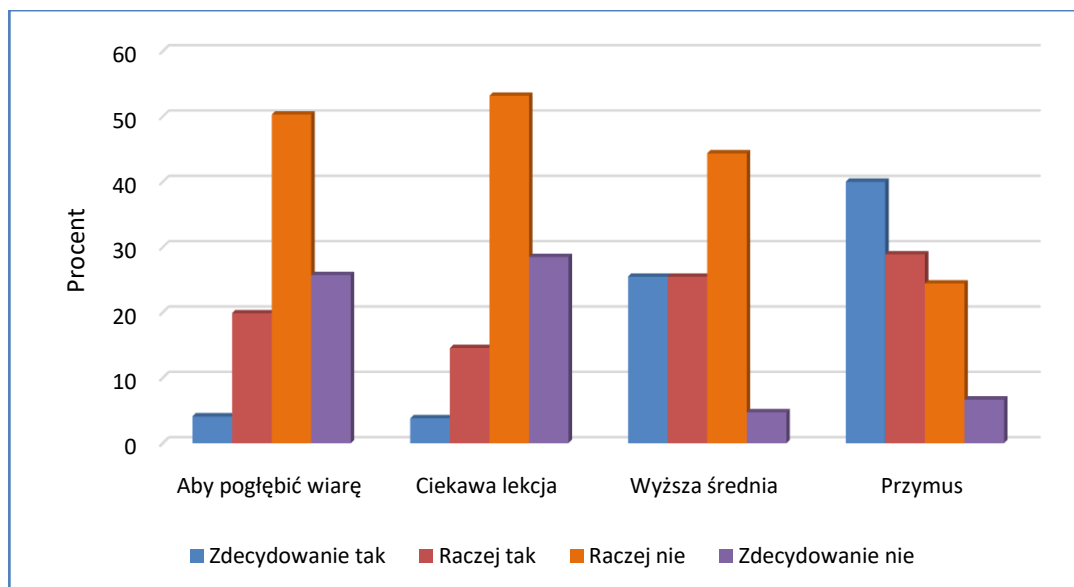
Tabela 4.2.5. Korelacja pytań: Jeśli uczęszczam na katechazę, to wiedza z katechezy szkolnej jest mi potrzebna

2. Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu	Dlaczego uczęszczasz na katechazę?									
	Aby pogłębić wiarę		Ciekawa lekcja		Wyższa średnia		Przymus		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	7	4,09	6	3,80	27	25,47	18	40,00	58	12,08
Raczej tak	34	19,88	23	14,56	27	25,47	13	28,89	97	20,21
Raczej nie	86	50,29	84	53,16	47	44,34	11	24,44	228	47,50
Zdecydowanie nie	44	25,73	45	28,48	5	4,72	3	6,67	97	20,21
Ogółem	171	100,00	158	100,00	106	100,00	45	100,00	480	100,00

$\chi^2(9) = 99,61; p < ,001$

Uczniowie wybierający odpowiedź „Ciekawa lekcja” stosunkowo najczęściej nie zgadzali się ze stwierdzeniem „Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu”.

⁴⁴ R. Waśko, *Test niezależności chi-kwadrat Pearsona*, Predictive Solutions, na: <https://predictivesolutions.pl/test-niezaleznosci-chi-kwadrat-pearsona> [dostęp: 31.05.2023].

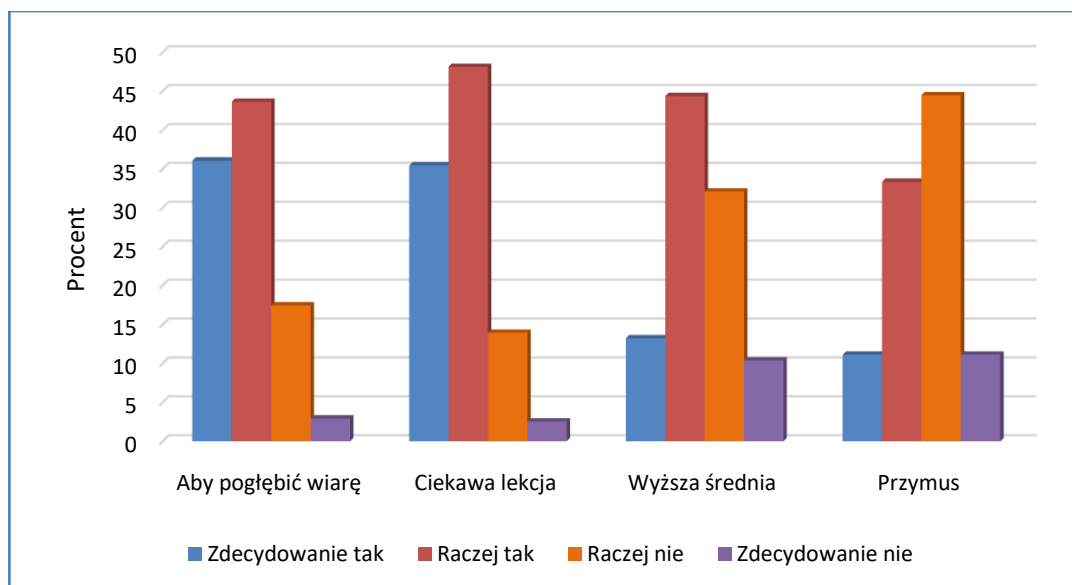
Wykres 4.2.2. Korelacja pytań: Jeśli uczęszczam na katechazę, to wiedza z katechezy szkolnej jest mi potrzebna?⁴⁵

Tabela 4.2.6. Korelacja pytań: Jeśli uczęszczam na katechazę, to na lekcji wiele dowiedziałem się o Jezusie

8. Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie	Dlaczego uczęszczasz na katechazę?									
	Aby pogłębić wiarę		Ciekawa lekcja		Wyższa średnia		Przymus		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	62	36,05	56	35,44	14	13,21	5	11,11	137	28,48
Raczej tak	75	43,60	76	48,10	47	44,34	15	33,33	213	44,28
Raczej nie	30	17,44	22	13,92	34	32,08	20	44,44	106	22,04
Zdecydowanie nie	5	2,91	4	2,53	11	10,38	5	11,11	25	5,20
Ogółem	172	100,00	158	100,00	106	100,00	45	100,00	481	100,00

⁴⁵ Źródło: badania własne.

Uczniowie wybierający odpowiedź „Ciekawa lekcja” stosunkowo najczęściej zgadzali się ze stwierdzeniem „Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie”, podobnie jednak jak uczniowie wybierający „Aby pogłębić wiarę”.

Wykres 4.2.3. Korelacja pytań: Jeśli uczęszczam na katechazę, to na lekcji wiele dowiedziałem się o Jezusie⁴⁶

Kolejnym czynnikiem warunkującym obraz Jezusa są praktyki religijne. Podejmowane przez młodych ludzi wpływają na budowanie relacji między nimi a Chrystusem. Kościół jako wspólnota oraz instytucja daje człowiekowi możliwości aktywnego uczestniczenia w życiu sakramentalnym, jak również duszpasterskim.

Trudno podać jedną, pełną definicję Kościoła, ponieważ jest On rzeczywistością złożoną, którą określa się w różny sposób: Kościół jako misterium, Kościół jako wspólnota oraz Kościół jako misja. Te trzy ujęcia mają swoje źródło w czterech cechach Kościoła. Jest on jeden, święty, powszechny i apostołski⁴⁷. Natomiast Sobór Watykański II przypomina, że „podobало się jednak Bogu uświęcić i zbawiać ludzi nie pojedynczo, z wykluczeniem wszelkiej wzajemnej między nimi więzi, lecz uczynić z nich lud(...)” (KK 9). Pytanie o to, czy Kościół jest potrzebny, jest trudne, gdyż odpowiedź na to pytanie zawsze będzie fragmentaryczna. Kościół jest niezbędny ze

⁴⁶ Źródło: badania własne.

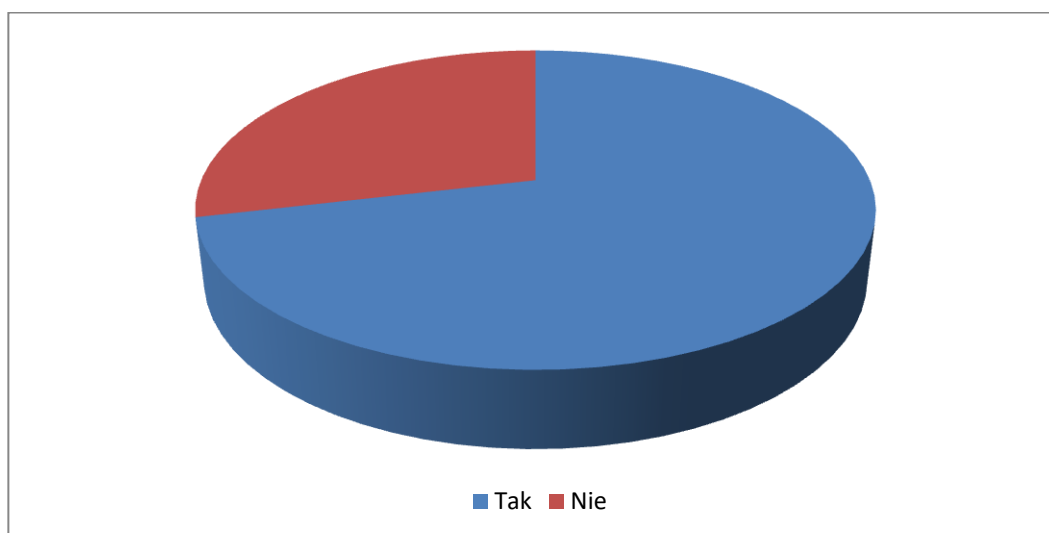
⁴⁷ Por. S. Lanza, *Kościół*, [w:] *Encyklopedia Chrześcijaństwa*, red. H. Witczyk, Kielce 2000, s. 376–381.

względem na swoją funkcję, powszechnego sakramentu zbawienia, którą ma do spełnienia w świecie i dla świata⁴⁸. Tabela 4.2.7. oraz wykres 4.2.4. ilustrują odpowiedzi na pytanie - czy maturzysta archidiecezji krakowskiej potrzebuje Kościoła.

Tabela 4.2.7. Kościół jest mi potrzebny?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Tak	343	71,31
Nie	138	28,69
Ogółem	481	100,00

Większość maturzystów wybrała odpowiedź twierdzącą – Kościół jest mi potrzebny – 71,31%. Niepokoi natomiast wynik 28,69%, ponieważ pokazuje, że co trzeciemu młodemu człowiekowi Kościół nie jest potrzebny. Istotne jest to, że młodzi, rezygnując często z instytucji, nie wiedzą, że tracą dużo więcej – wspólnotę, przestrzeń do rozwoju duchowego, sens życia (bo to Kościół daje poczucie bycia potrzebnym), ale nade wszystko tracą kontakt z Jezusem, który jest źródłem pokoju, oraz z samym sobą – swoim wewnętrznym, duchowym życiem.

Wykres 4.2.4. Kościół jest mi potrzebny?⁴⁹

⁴⁸ Por. A. Napiórkowski, *Pytanie o Kościół*, [w:] *Kościół Chrystusowy*, red. T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Kubiś, A. Napiórkowski, Kraków 2003, s. 15.

⁴⁹ Źródło: badania własne.

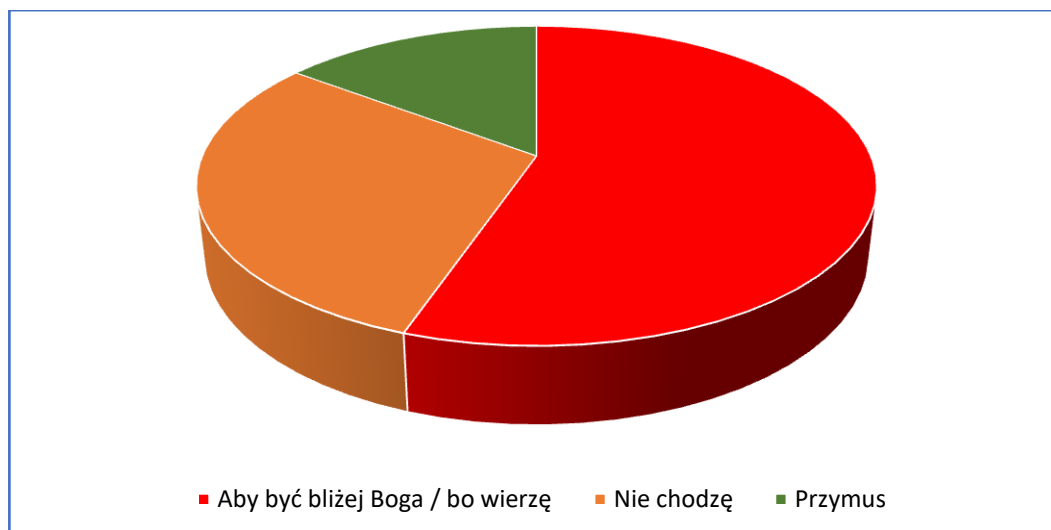
Zadaniem Kościoła jest łączenie wiary z rozumem. Nie jest to instytucja ani organizacja, lecz żyjący organizm, w którym pracują wszyscy, jedni dla drugich oraz jedni z drugimi⁵⁰.

Tabela 4.2.8. Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do Kościoła?

Odpowiedzi ankietowanych	Liczba	Procent
Aby być bliżej Boga / bo wierzę	266	55,30
Nie chodzę	144	29,94
Przymus	71	14,76
Ogółem	481	100,00

Wśród ankietowanych 55,30% chodzi do kościoła z powodu wiary oraz ze względu na relacje z Jezusem. Badani najczęściej używali następujących argumentów: „bo wierzę”, „chcę być bliżej Boga”, „lubię”, „chcę zrozumieć Boga”, „tradycja”, „aby się pomodlić”. Prawie 30% stanowi grupa, która nie chodzi do kościoła. Natomiast prawie 15% chodzi tam tylko z przymusu. Młodzi z tej ostatniej grupy mogą w tym Kościele zostać, bo spotkają Jezusa lub coś poruszy ich serca albo kiedyś z niego odejdą. Gdy połączone zostaną odpowiedzi „przymus” i „nie chodzę” suma daje nam 54,70% młodych, których Kościół nie interesuje. Wynik ten wskazuje na sytuację, która jest wyzwaniem dla pracujących z młodzieżą katechetów.

⁵⁰ Por. Benedykt XVI, *Dlaczego wierzę? Przesłanie pontyfikatu 2005–2013*, Kraków 2013, s. 25–26.

Wykres 4.2.5. Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do kościoła?⁵¹

Analizie korelacji poddano 2 pytania: (12) „Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do Kościoła?” – pytanie otwarte z ankiety i zamknięte z metryki w ankiecie – (8) „Z jakim wyznaniem się utożsamiasz?”

Tabela 4.2.9. Korelacja pytań: Jeśli nie chodzisz do kościoła, to z jakim wyznaniem się utożsamiasz?⁵²

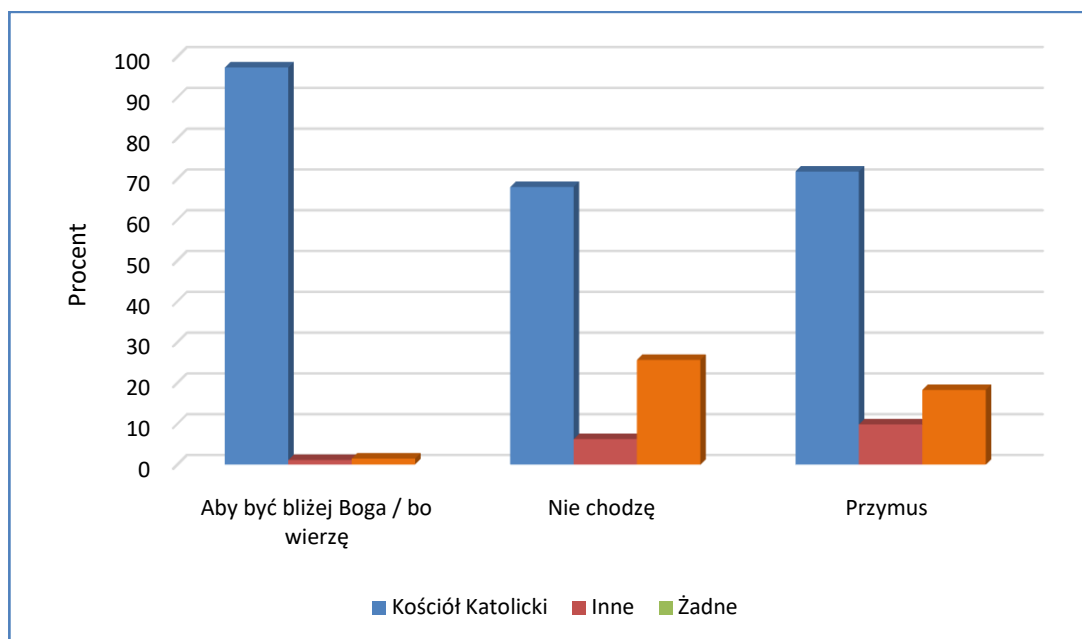
Wyznanie	Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do kościoła							
	Aby być bliżej Boga / bo wierzę		Nie chodzę		Przymus		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kościół Katolicki	259	97,37	98	68,06	51	71,83	408	84,82
Inne	3	1,13	9	6,25	7	9,86	19	3,95
Żadne	4	1,50	37	25,69	13	18,31	54	11,23
Ogółem	266	100,00	144	100,00	71	100,00	481	100,00

$\chi^2(4) = 77,11; p < ,001$

⁵¹ Źródło: badania własne.

⁵² Źródło: badania własne.

Zarówno tabela, jak i wykres pokazują, że osoby, które nie chodzą do kościoła, stosunkowo najczęściej wybierały odpowiedź „Żadne”, co oznacza, że nie utożsamiają się z żadnym wyznaniem, i stosunkowo najrzadziej odpowiadały, że utożsamiają się z wyznaniem Kościoła Katolickiego.

Wykres 4.2.6. Korelacja pytań: Jeśli nie chodzę do kościoła, to z jakim wyznaniem się utożsamiam?⁵³

Sakramenty święte dają wierzącemu człowiekowi przez osobiste zaangażowanie możliwość budowania relacji z Jezusem. Mają także wpływ na posiadanie relacyjnego Jego obrazu. Życie sakramentalne młodych ludzi zawęża się najczęściej do aktywnego udziału w trzech sakramentach: Mszy Świętej, Sakramentu pokuty i pojednania, przyjmowaniu Jezusa do serca – Eucharystii oraz Bierzmowania. Praktyki religijne, które dają możliwość aktywnego udziału w obrzędach kościelnych. W badaniu analizie poddano częstotliwość ww. praktyk oraz stosunek młodzieży do ich przebiegu oraz osobiste odczucia ankietowanych.

Eucharystia, jak i każdy sakrament, sprawowana jest, aby Boże działanie przemieniało życie człowieka. By mogło się to dokonać, potrzebne jest zaangażowanie

⁵³ Źródło: badania własne.

oraz otwarcie woli człowieka na działanie łaski sakramentu⁵⁴. Także sakrament pokuty i pojednania jest czynnością Kościoła, będąc w świecie znakiem nawrócenia oraz spotkania z Bożym miłosierdziem. Uczeń Chrystusa wezwany jest do świętości oraz nieustannego nawracania się⁵⁵. Dane uzyskane w badaniu tego obszaru religijności młodych prezentuje Tabela 4.2.10.

Tabela 4.2.10. Msza Święta i spowiedź są ważnymi wydarzeniami mojego życia

(6) Msza Święta i spowiedź są ważnymi wydarzeniami mojego życia	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	28,5%	34,6%	24,4%	12,5%

Badani w 63,1% zadeklarowali, że Msza Święta oraz sakrament pokuty są dla nich ważne, 37,1% respondentów jest odmiennego zdania. Wynik wskazuje, że być może katecheci uczący w starszych klasach zbyt mało lub za rzadko przypominają o wadze tych sakramentów, ponieważ duży nacisk na te sakramenty program nauczania kładzie w klasach młodszych.

„Pokarmem, jakiego człowiek potrzebuje w swej najgłębszej istocie, jest komunია z samym Bogiem”⁵⁶. W sakramencie pokuty Jezus przebacza „siedemdziesiąt siedem razy”. Za każdym razem bierze nas w swoje ramiona. Na Jego przebaczenie i zbawienie nie musimy zasługiwać, On przebacza człowiekowi za darmo (ChV 119,121). Eucharystia i pokuta dla 53,1% badanych uczniów – kończących cykl nauczania religii, są ważne w życiu, jak wynika z ich deklaracji. Natomiast dla ponad 35% badanych nie mają znaczenia.

⁵⁴ Por. G. Strzelczyk, *Sakrament Eucharystii*, [w:] *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R.J. Woźniak, Kraków 2018, s. 380.

⁵⁵ Por. T. Bać, *Sakrament pokuty i pojednania*, [w:] *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R.J. Woźniak, dz. cyt. s. 402, 416.

⁵⁶ Benedykt XVI, *Blask Zbawienia. Homilie papieskie*, Kraków 2018, s. 58.

Tabela 4.2.11. Udział we Mszy Świętej maturzystów badanych w ankiecie⁵⁷

Częstotliwość udziału we Mszy Świętej	Liczba	Procent
0	46	9,56
1	23	4,78
1	6	1,25
2	7	1,46
3	13	2,70
4	5	1,04
5	11	2,29
6	5	1,04
7	1	0,21
10	14	2,91
12	36	7,48
24	26	5,41
36	16	3,33
48	7	1,46
50	239	49,69
100	20	4,16
150	5	1,04
200	1	0,21
Ogółem	481	100,00

⁵⁷ Źródło: badania własne.

Tabela zawiera informacje dotyczące udziału we Mszy Świętej badanych maturzystów. Prawie połowa badanych (49,69%) uczestniczy we Mszy Świętej raz w tygodniu. Raz lub dwa razy w roku uczestniczy 12,89% maturzystów. Natomiast prawie jedna dziesiąta (9,56%) nie uczestniczy w ogóle. Na wynik badania 10% „nie uczestniczy” we Mszy Świętej można spojrzeć dwojako: pozytywnie i negatywnie. Pozytywnie, ponieważ przy współczesnej narastającej tendencji wśród młodzieży, polegającej na obojętności na Boga, religię a przede wszystkim Kościół i praktyki religijne, wynik 10% badanych nie jest wysokim wskaźnikiem obojętnych na życie duchowe. Ujęcie negatywne oznacza jednak, że to aż 10% badanych, którzy pomimo opieki katechetów nie przyjmują treści przekazywanych na lekcji religii.

Nawrócenie to reakcja wewnętrzna, kiedy człowiek decyduje się zerwać ze złem i wybiera dobro. To pierwszy krok w rozwoju człowieka, który wierzy i przyjmuje ewangelię Chrystusa. Zewnętrznym znakiem tego procesu jest widoczny przy krótkach konfesjonału spowiadający się człowiek. Sakrament pokuty to droga nawrócenia w Kościele. Może jednak zdarzyć się tak, że człowiek, wybierając zło, zaczyna zło nazywać dobrem, lekceważy Boże prawa i w konsekwencji odwraca się od Boga⁵⁸. Badani maturzyści przy pytaniu „*Jak często korzystasz z sakramentu pokuty?*” zostali poproszeni o wybranie odpowiedzi: „ok....razy w miesiącu”; „ok....razy w roku”; „rzadziej”; „nie korzystam” Dane z Tabeli 4.2.12. odnoszą się do częstotliwość przystępowania ankietowanych do sakramentu pokuty.

Tabela 4.2.12. Udział w sakramencie pokuty i pojednania maturzystów badanych w ankiecie⁵⁹

Częstotliwość praktyk religijnych	Liczba	Procent
0	59	12,34
1	63	13,18
1	36	7,53

⁵⁸ Por, J. Michalik, *Wprowadzenie*, [w:] M. Węclawski, *Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię*, Przemyśl 2015, s. 3.

⁵⁹ Źródło: badania własne.

2	63	13,18
3	54	11,30
4	38	7,95
5	26	5,44
6	25	5,23
7	1	0,21
8	5	1,05
9	6	1,26
10	4	0,84
12	81	16,95
24	9	1,88
36	4	0,84
48	3	0,63
72	1	0,21
Ogółem	478	100,00

Do sakramentu pokuty i pojednania przystępuje: raz w miesiącu 16,95% badanych, dwa razy w miesiącu 1,88% badanych. Natomiast trzy osoby nie udzieliły odpowiedzi na temat korzystania z sakramentu pokuty i pojednania.

Sakrament jest najwyższą formą kultu. Bóg dociera do człowieka przez rzeczy materialne – stworzone, posługując się nimi, abyśmy mogli się z Nim spotkać⁶⁰. Udzielane w kościele sakramenty np. chrztu, małżeństwa, bierzmowania są wydarzeniami, wywołującymi radość i wzruszenie - pozytywne emocje u tych osób, które dany sakrament przyjmują, jak również obserwatorów (wierzących lub niewierzących). Wierni obecni w trakcie sprawowania powyższych sakramentów w kościele, chętnie oglądają ich przebieg, nie zawsze rozumiejąc ich duchowy sens czy materię: wodę, przysięgę małżeńską powiązaną z nałożeniem obrączek, krzyżmo –

⁶⁰ Por. Benedykt XVI, *Blask zabawienia. Homilie papieskie*, Kraków 2018, s. 101.

mieszanina olej z oliwek mieszany z balsamem. Uzyskane w badaniu wyniki – Tabela 4.2.13. - potwierdzają, że wierni lubią być obecni podczas sprawowania sakramentów w kościele.

Tabela 4.2.13. Lubię być obecny/-a podczas udzielania sakramentów innym (chrzest, ślub, itp.)

(7) Lubię być obecny/-a podczas udzielania sakramentów innym (chrzest, ślub, itp.)	Zdecydowanie tak 38,5%	Raczej tak 33,5%	Raczej nie 18,1%	Zdecydowanie nie 9,8%
--	---------------------------	---------------------	---------------------	--------------------------

W znaczącej większości badani – 72,0% wybrali odpowiedź twierdzącą, natomiast 27,9 % badanych zaprzeczyło. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi.

Sposoby i formy modlitwy w dużej mierze uzależnione są od charakteru i temperamentu osoby modlącej się. Jezus w swoim nauczaniu podkreśla wartość wspólnej modlitwy. „Bo gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18, 20).

Tabela 4.2.14. Chętnie modłę się z innymi osobami w kościele

(9) Chętnie modłę się z innymi osobami w kościele	Zdecydowanie tak 20,7%	Raczej tak 39,2%	Raczej nie 28,4%	Zdecydowanie nie 12,1%
---	---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

Liczba ankietowanych deklarujących pozytywną reakcję odnośnie do modlitwy z innymi w kościele wynosi 59,9%. Z kolei 40% badanych zadeklarowało brak takiej chęci. Wynik negatywny może mieć dwa źródła: pierwsze wśród badanych 40% stanowiły osobowości zamknięte, czyli takie, które wolą modlitwę indywidualną; drugie – były to osoby, które w ogóle nie są zainteresowane modlitwą albo, jeśli się modlą, to nie w kościele, bo do niego nie chodzą. Trzeba też zauważyć, że młodzi ludzie nie dostrzegają braku logiki i konsekwencji w postawie chęci modlitwy, natomiast nie w Kościele i wspólnocie.

Kazanie jest ważnym elementem Mszy Świętej, jednak nie najważniejszym. Ważne, aby wierni słuchali jej z przekonaniem, że mówi wtedy do nas Bóg, przez Kościół. Często homilia jest oceniana – czy jest dobra, czy zła. „Głosiciele słowa Bożego powinni przedstawiać wiernym przede wszystkim to, w co należy wierzyć i co trzeba czynić dla chwały Bożej i zbawienia ludzi”. „Naukę chrześcijańską należy wyklądać w sposób dostosowany do poziomu słuchaczy, z uwzględnieniem potrzeb czasu” (KPK 768, 769). Tabela 4.2.6. prezentuje jak maturzyści oceniają głoszone przez kapłanów kazania.

Tabela 4.2.15. Uważam, że kazania na Mszy Świętej są nudne i niepotrzebne

(5) Uważam, że kazania na Mszy Świętej są nudne i niepotrzebne	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
	11,3%	22,2%	43,7%	22,8%

33,5% ankietowanych uważa, że kazania są nudne i niepotrzebne, natomiast 66,5% nie zgodziło się z tym twierdzeniem. Wynik ten budzi optymizm dla kapłanów, że przepowiadania warto się przygotowywać, ponieważ wierni naprawdę słuchają. Ciekawe wydaje się również to, że za taką oceną stoją młodzi ludzie, często bardzo wymagający wobec dorosłych.

Darem Ducha Świętego jest otrzymane w sakramencie bierzmowania nowe życie, które ma doprowadzić do spotkania z Chrystusem „I dam wam serce nowe i ducha nowego tchnę do waszego wnętrza, odbiorę wam serce kamienne, a dam wam serce z ciała²⁷. Ducha mojego chcę tchnąć w was i sprawić, byście żyli według moich nakazów i przestrzegali przykazań, i według nich postępowali” (Ez 36, 26–27). Źródłem tego sakramentu jest wydarzenie Pięćdziesiątnicy. Od tego czasu apostołowie, wypełniając wolę Chrystusa przez nakładanie rąk, udzielali neofitom daru Ducha Świętego, który uzupełniał łaskę chrztu. „To wkładanie rąk w tradycji katolickiej słusznie uznaje się za początek sakramentu bierzmowania, który w pewien sposób przedłuża w Kościele łaskę Pięćdziesiątnicy” (KKK 1288). Młodzi wierzący przez sakrament bierzmowania wiążą się z Kościołem jeszcze ściślej, otrzymując moc Ducha Świętego, przez którą zobowiązani są, do bycia prawdziwymi świadkami Chrystusa oraz do szerzenia wiary słowem i uczynkami (KK 11). Osoby przygotowujące się do

sakramentu bierzmowania poznają zagadnienia z zakresu teologii dogmatycznej, pastoralnej oraz katechetyki. Tabela 4.2.16. przedstawia czy przystąpienie do sakramentu bierzmowania zmieniło życie badanych po jego przyjęciu. Sakrament bierzmowania, nazywany także sakramentem dojrzałości chrześcijańskiej, przyjmowany jest przez młodych w wieku ich właściwej dyspozycji duchowej i zdolności do odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych. Jednak decyzje o wieku Kodeks Prawa Kanonicznego pozostawia lokalnej Konferencji Episkopatu (KPK, kan.891). Badani maturzyści mieszkający na terenie archidiecezji krakowskiej sakrament bierzmowania przyjmowali w 3 klasie gimnazjum lub w 1 klasie szkoły ponadgimnazjalnej. Różnica ta zależna była od liczby kandydatów do tego sakramentu w danej parafii oraz możliwości czasowych jego szafarza.

Tabela 4.2.16. Sakrament bierzmowania nic nie zmienił w moim życiu

(4) Sakrament bierzmowania nic nie zmienił w moim życiu	Zdecydowanie tak 18,4%	Raczej tak 20,3%	Raczej nie 38,5%	Zdecydowanie nie 22,8%
---	---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

W praktyce żaden inny sakrament – z wyjątkiem sakramentu święceń – nie absorbuje tyle uwagi i nie wymaga od kandydatów tak długiego czasu przygotowania – 3 lata. Nie można zatem powiedzieć, że jest zaniedbany przez katechetów lub duszpasterzy. Jednak prawie 40% (38,7%) wybrało odpowiedź, że bierzmowanie niczego w ich życiu nie zmieniło. Skoro za właściwe przygotowanie do sakramentu bierzmowania odpowiadają rodzice i duszpasterze, a zwłaszcza proboszcz (KPK 890) należy postawić pytanie, kto wspólnie odpowiada za stan, w którym prawie 40% młodzieży, która przyjęła ten sakrament, uważa, że nic się w jej życiu nie zmieniło?

Najważniejszym czynnikiem wpływającym na obraz Jezusa u młodego człowieka wydaje się być środowisko rodzinne, zwłaszcza w procesie przekazywania dzieciom wiary przez rodziców, dziadków oraz tych wszystkich, którzy w najbliższej rodzinie odpowiadają za religijne i duchowe życie w danej rodzinie. Przekaz wiary dokonuje się dzięki szeroko rozumianej katechezie – w domu, szkole, kościele. Doświadczenia rodziców odgrywają ważną rolę w kształtowaniu się obrazu Jezusa.

Wpływ na obraz Jezusa, jaki nosi w sercu młody człowiek ma także relacja, jaką z Nim tworzy. Doświadczenia, emocje, przeżycia duchowe w tym także modlitwa osobista a nade wszystko odczucia wewnętrzne odnośnie do Osoby Jezusa – to wszystko jest czynnikiem kształtującym obraz Jezusa maturzysty archidiecezji krakowskiej.

Proboszcz z Ars mówił o modlitwie w następujący sposób: katechizm uczy nas, że modlić się należy rano i wieczorem. Modlitwa jest dla duszy tym, czym deszcz dla ziemi, otwiera oczy duszy, podnosi serce człowieka ku Bogu. Powinna być wytrwała w skupieniu pokorna i z ufnością, grzesznicy bez niej nie otrzymają zbawienia, jeśli potępieni poszli na zatracenie to dlatego, że się nie modlili⁶¹. W Tabeli 4.2.17. znajdują się dane pozwalające poznać rolę modlitwy w życiu badanych - częstotliwość korzystania maturzystów z modlitwy.

Tabela 4.2.17. Osobista modlitwa badanych maturzystów w ankiecie⁶²

Częstotliwość modlitwy	Liczba	Procent
0	77	16,18
,5	59	12,39
1	10	2,10
2	9	1,89
3	9	1,89
4	38	7,98
5	1	0,21
6	1	0,21
8	26	5,46
10	3	0,63
12	19	3,99

⁶¹ Por. J. M. Vianney, *Kazania proboszcza z Ars*, Warszawa 2009, s. 246–264.

⁶² Źródło: badania własne.

16	6	1,26
20	12	2,52
28	4	0,84
30	120	25,21
60	71	14,92
90	8	1,68
120	1	0,21
150	2	0,42
Ogółem	476	100,00

Ankietowani zostali poproszeni o wybranie zaproponowanych określeń i napisali, jak często się modlą tzn.: „...razy w ciągu dnia”; „...razy w ciągu tygodnia”; „...razy w miesiącu”; „rzadziej; nie modlę się”. Wyniki są następujące: 5 osób nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Trudno ocenić czy się nie modlą i dlatego nie udzielili odpowiedzi, czy też uznali, że to pytanie jest zbyt osobiste. (były takie komentarze przy tym pytaniu). Prawie 15% uczniów modli się dwa razy dziennie, 25% raz dziennie. Z tej analizy wynika, że jedna czwarta ankietowanych modli się raz dziennie. Natomiast ponad 30% nie modlił się w ogóle. Z 30% maturzystów, którzy wskazali, że modlą się rzadko, wyniki analizy są następujące: 5% modli się 1 raz w miesiącu, 8% modli się rzadziej niż raz w miesiącu, 12% modli się kilka razy w miesiącu (od 1–3 razy). Jeżeli 60% ankietowanych napisało, że 1 raz w tygodniu uczestniczy we Mszy Świętej, a 40% napisało, że modli się raz lub 2 razy dziennie, a reszta badanych rzadko to rodzi się pytanie, jak maturzyści traktują Mszę Świętą skoro badanie pokazuje, że nie modlą się – chociaż każda lekcja religii rozpoczyna się modlitwą? Co maturzyści uważają za modlitwę? Jaka jest ich wiedza i świadomość religijna? W tym kontekście pewne zaskoczenie przynoszą wyniki zgromadzone w Tabeli 4.2.18.

Tabela 4.2.18. Modlitwa jest ważnym elementem życia mojej rodziny

(3) Modlitwa jest ważnym elementem życia mojej rodziny	Zdecydowanie tak 28,1%	Raczej tak 35,3%	Raczej nie 26,0%	Zdecydowanie nie 10,6%
--	---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------------

63% ankietowanych napisało, że modlitwa jest ważna w ich rodzinach. Jest to najważniejsza wartości, którą może przekazać młodemu człowiekowi dom rodzinny. Natomiast w ponad 36% rodzinach, według oceny maturzystów modlitwa nie jest ważna.

Tabela 4.2.19. Moi krewni (rodzice, dziadkowie, itp.) nauczyli mnie modlitwy

(10) Moi krewni (rodzice, dziadkowie, itp.) nauczyli mnie modlitwy	Zdecydowanie tak 68,1%	Raczej tak 25,2%	Raczej nie 4,4%	Zdecydowanie nie 2,3%
--	---------------------------	---------------------	--------------------	--------------------------

Z odpowiedzi wydaje się, że rodzina – rodzice i krewni spełnili swój katolicki obowiązek wzorowo, przekazali swoją wiarę, ucząc własne dzieci modlitwy – 93,3% badanych modlitwy nauczyło się w domu. Zaledwie 6,7% badanych nauczyło się jej poza domem rodzinnym. Wynik ten napawa nadzieją, jednak powstaje pytanie, co się dzieje z dziećmi i młodzieżą na dalszych etapach ich życia, że ta przekazana w rodzinie umiejętność modlitwy nie jest już praktykowana lub w ogóle zanika.

W rok kalendarzowy wpisany jest rok liturgiczny, który w swoim cyklu ma uroczystości i święta liturgiczne, celebrowane nie tylko w kościele, ale także w domu, z rodziną. Trudno wyobrazić sobie świętowanie bez werbalnego nawiązania do źródła tych wydarzeń. Tabela 4.2.20. weryfikuje to, czy w rodzinach maturzystów poruszany jest temat Osoby Jezusa – niezależnie od perspektyw czy wydarzeń.

Tabela 4.2.20. W mojej rodzinie nigdy nie rozmawiamy o Jezusie

(12) W mojej rodzinie nigdy nie rozmawiamy o Jezusie	Zdecydowanie tak 9,2%	Raczej tak 17,1%	Raczej nie 37,3%	Zdecydowanie nie 36,5%
--	-----------------------------	---------------------	---------------------	------------------------------

Aż 26,3% ankietowanych napisało, że w ich rodzinie nigdy nie rozmawia się o Jezusie. Rodzi to pytanie, jak w tych rodzinach przekazywana jest wiara oraz jak obchodzą one święta Bożego Narodzenia oraz Wielkanocy? Czy tematem rozmów rodzinnych w tym czasie jest tylko menu, polityka itp.

Trzeba też zauważyć, że prawie 74% zaprzeczyło twierdzeniu z tabeli, co pokazuje, że Osoba Jezusa niezależnie od większego lub mniejszego zaangażowania badanych w życie religijne i duchowe jest jednak tematem rozmów.

Człowiek z natury jest istotą relacyjną, a ona posiada dwa wymiary: horyzontalny i wertykalny. Pierwszy naturalnie ukierunkowuje go do życia we wspólnocie z innymi ludźmi, drugi - wertykalny naturalnie prowadzi życie człowieka do wspólnoty z Bogiem. Oba wymiary łączą się w osobie ludzkiej, czyniąc z niej byt relacyjny⁶³. Doświadczenia relacji międzyludzkich bardzo mocno wpływają na relacje człowieka z Jezusem. A ona może stanowić punkt odniesienia w momentach kryzysu w życiu.

⁶³ Por. A. Choromański, *Osoba ludzka jako „byt relacyjny” – antropologiczne fundamenty eklezjologii Soboru Watykańskiego II*, [w:] „Studia Teologii Dogmatycznej” tom 1, 2015, red. A. Proniewski, Białystok 2015, s. 86.

Tabela 4.2.21. Twierdzenia, z którymi utożsamia się badany maturzysta w ankiecie⁶⁴

Twierdzenia w ankiecie	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
1. Proszę Jezusa, by pomógł mi nie popełniać tych samych błędów	37,8%	34,7%	17,5%	10,0%
2. Jezus nigdy nie jest zadowolony z moich decyzji	3,1%	10,4%	62,1%	24,4%
3. Prośbienie Jezusa o pomoc nie odnosi skutku, bo On nie chce pomóc	4,0%	6,3%	30,1%	59,7%
4. Mogę rozmawiać z Jezusem bardzo osobiście i szczerze	51,6%	28,6%	11,5%	8,4%
5. Często mam koszmary, że Jezus skazuje mnie na piekło	1,3%	1,9%	13,2%	83,7%
6. Jezus nie ma mi za złe, jeśli nie zmieniam się / nie rozwijam się	12,5%	25,0%	45,2%	17,3%
7. Jezus się mną opiekuje	51,9%	33,5%	9,2%	5,4%
8. Przy podejmowaniu ważnych decyzji zawsze myślę o mojej więzi z Jezusem	15,0	32,5%	36,7%	15,8%
9. Sądzę, że Jezus kocha nawet niewierzących	64,6%	28,1%	4,6%	2,7%
10. Nie czuję bliskości Jezusa, nawet podczas modlitwy	9,8%	15,8%	47,5%	26,9%
11. Bez Jezusa moje życie nie traci sensu	13,8%	21,8%	35,6%	28,9%
12. Czasami czuję, że Jezus tuli mnie w ramionach	11,3%	22,6%	36,2%	29,9%
13. Ufam Jezusowi bezgranicznie	36,0%	36,7%	17,7%	9,6%
14. Ze swoimi problemami muszę radzić sobie sam/a, bo Jezus mi nie pomaga	12,5%	18,4%	40,1%	29,0%
15. Powinienem/-am być lepszym człowiekiem, by mieć pewność miłości Jezusa	19,2%	37,1%	29,0%	14,8%
16. Żyłbym/abym tak samo, nawet jeśli nie wierzyłbym/-abym w Jezusa	18,0%	21,5%	34,4%	26,1%
17. Nie ma znaczenia, czy się modłę do Jezusa, czy nie	10,4%	11,3%	38,6%	39,7%
18. Czasem myślę o Jezusie, kiedy zasypiam	20,9%	37,2%	26,4%	15,5%
19. Jezus jest moim przewodnikiem w życiu	24,2%	38,3%	25,2%	12,3%
20. Jezus jest bardziej obserwatorem mojego życia niż jego uczestnikiem	18,8%	37,3%	30,2%	13,8%
21. Kiedy postępuję źle, Jezus odwraca się ode mnie	2,5%	8,8%	41,5%	47,2%

⁶⁴ Źródło: badania własne.

„Z problemami muszę radzić sobie sam, bo one nie interesują Jezusa”(13), tak uważa ponad 30% badanych. Prawie 70% jest zdania, że ich problemy interesują Go. A prawie 90% młodych wie, że Jezusa można prosić o pomoc. Wybierając odpowiedź, zaprzeczyli twierdzeniu z tabeli (3), że proszenie Jezusa o pomoc nie odnosi skutku i On nie słucha.

Przy podejmowaniu ważnych decyzji w życiu 47,5% odwołuje się do Osoby Jezusa, natomiast 52,5% nie myśli wtedy o Jezusie. Twierdzenie, że Jezus jest przewodnikiem w życiu młodych 62,5% odpowiedziało: tak – zgadza się. Natomiast 37,5% uważa że, nie jest przewodnikiem. Te dane pokazują, że młodym jest jednak trudniej zaufać Jezusowi i powierzyć Mu swoje życie. Ale w badaniu jest pewna sprzeczność w odpowiedziach maturzystów, gdyż jednocześnie dane empiryczne pokazują, że 72,7% ufa Jezusowi bezgranicznie. Wydaje się, że intuicyjne – oparte o doświadczenia oraz wiarę odczucia młodzieży odnośnie do miłosierdzia Jezusa, są prawidłowe, ponieważ: 88,7% uważa, że Jezus nie odwraca się od nich, gdy postępują źle 92% badanych sądzi, że Jezus kocha niewierzących, natomiast 96,9% nie ma koszmarów, że Jezus skazuje ich na piekło. Uważają także, że Jezus jest zawsze zadowolony z ich decyzji – 86,5% ankietowanych. Wyniki te świadczą o prawidłowym obrazie Jezusa, bo tożsame są z obrazem Boga, który ukochał człowieka miłością odwieczną. Przy twierdzeniu dotyczącym odczuć osobistych młodzi odpowiedzieli tak: prawie 75% czyje bliskość Jezusa w modlitwie, ponad 25% takiej bliskości nie odczuwa – jednakże wynik ten może być podyktowany brakiem praktyki modlitwy osobistej. Zastanawiające są dane mówiące, że Jezus jest bardziej obserwatorem niż uczestnikiem w życiu badanych. 55% zdecydowało, że jest bardziej obserwatorem, natomiast 45% wybrało, że bardziej jest uczestnikiem ich życia. To jeden z nielicznych wyników, który rozłożył się prawie symetrycznie po równo.

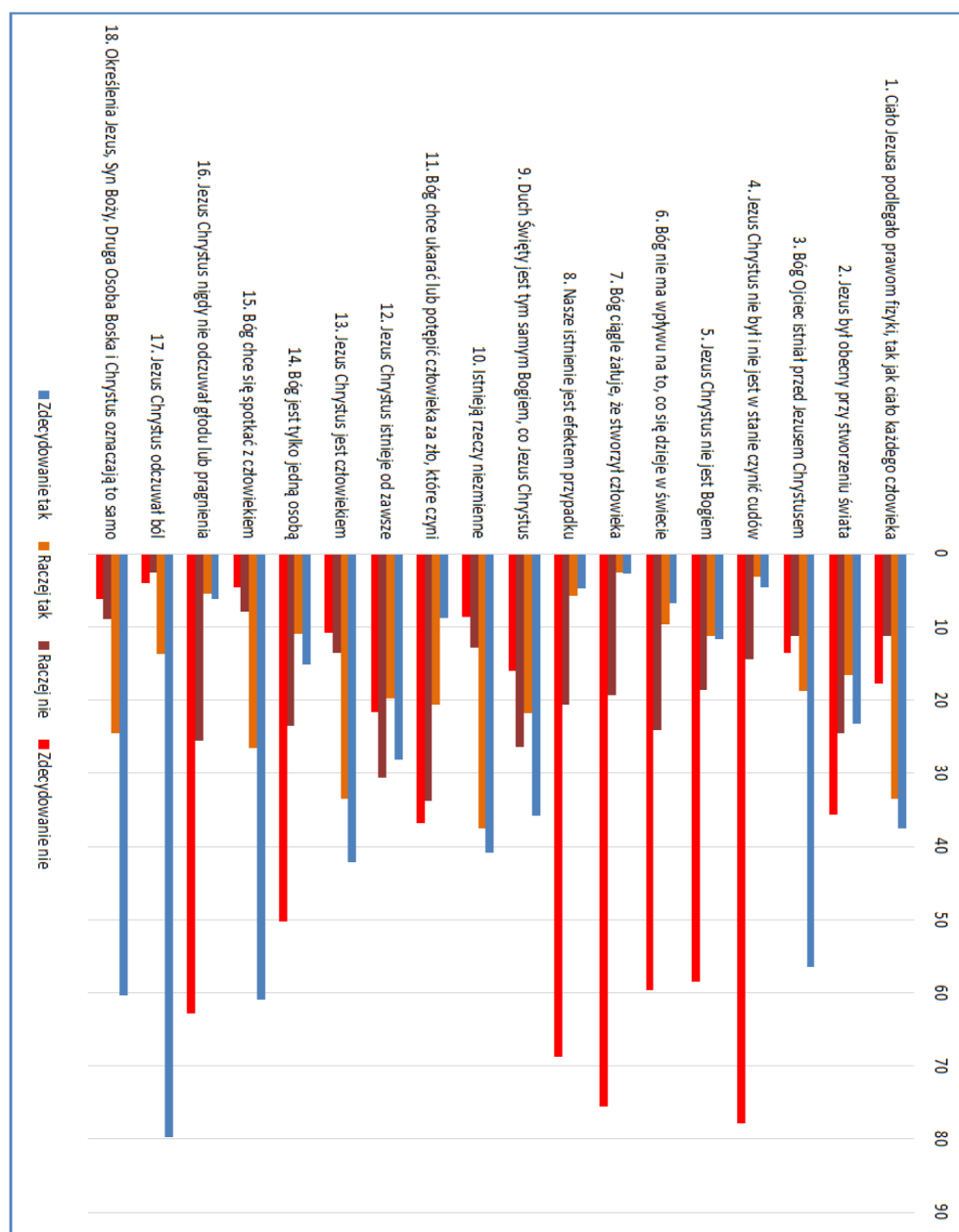
Na zakończenie analizy danych z powyższej tabeli omówione zostaną twierdzenia dotyczące sfery osobistej – wewnętrznej np. odczucie, że Jezus tuli młodzież w ramionach, posiada 33,9%, natomiast 66,1% nie ma takiego odczucia. Jednakże świadomość, że mogą z Jezusem rozmawiać osobiście i szczerze, ma aż 80% badanych, a tylko 20% stwierdza, że nie.

Ten ostatni wynik pokazujący, że 80% maturzystów wie, że może rozmawiać z Jezusem, jest pozytywny i bardzo ważny. Gdyż nawet braki w zakresie wiedzy

dogmatycznej, zwłaszcza dotyczące boskiej natury Chrystusa, co pokazała ankieta oraz to, że dla ponad 35% sakramenty nie są ważne w tym momencie ich życia zdaje się równoważyć wysoki wskaźnik wyboru i przekonania, że z Jezusem zawsze można porozmawiać. Niesie to nadzieję, bo jest owocem przekazanej wiary, pracy rodziców, katechetów, całej wspólnoty Kościoła.

To ważne, aby młody człowiek, żyjący w tym szybkim oraz szalonym i poplątanym świecie, wiedział, że jest Osoba, do której zawsze można przyjść i zostawić wszystko, co trudne i co boli. Ostatecznie można powiedzieć, że w wielu obszarach: wiary, modlitwy, duszpasterstwa, katecheci i duszpasterze muszą siać ziarno Ewangelii, bo maturzyści, którzy ukończyli 12-letni cykl katechezy mają zamazany, niepełny, a nawet czasem błędny obraz Jezusa, co wskazywały dane uzyskane z ankiety. Ale nie jest On karykaturą, ani sędzią – strasznym i obcym, nieznanym. Jest nadal bliski sercu znacznej większości młodych ludzi, jakby ciągle oczekiwany w ich sercu.

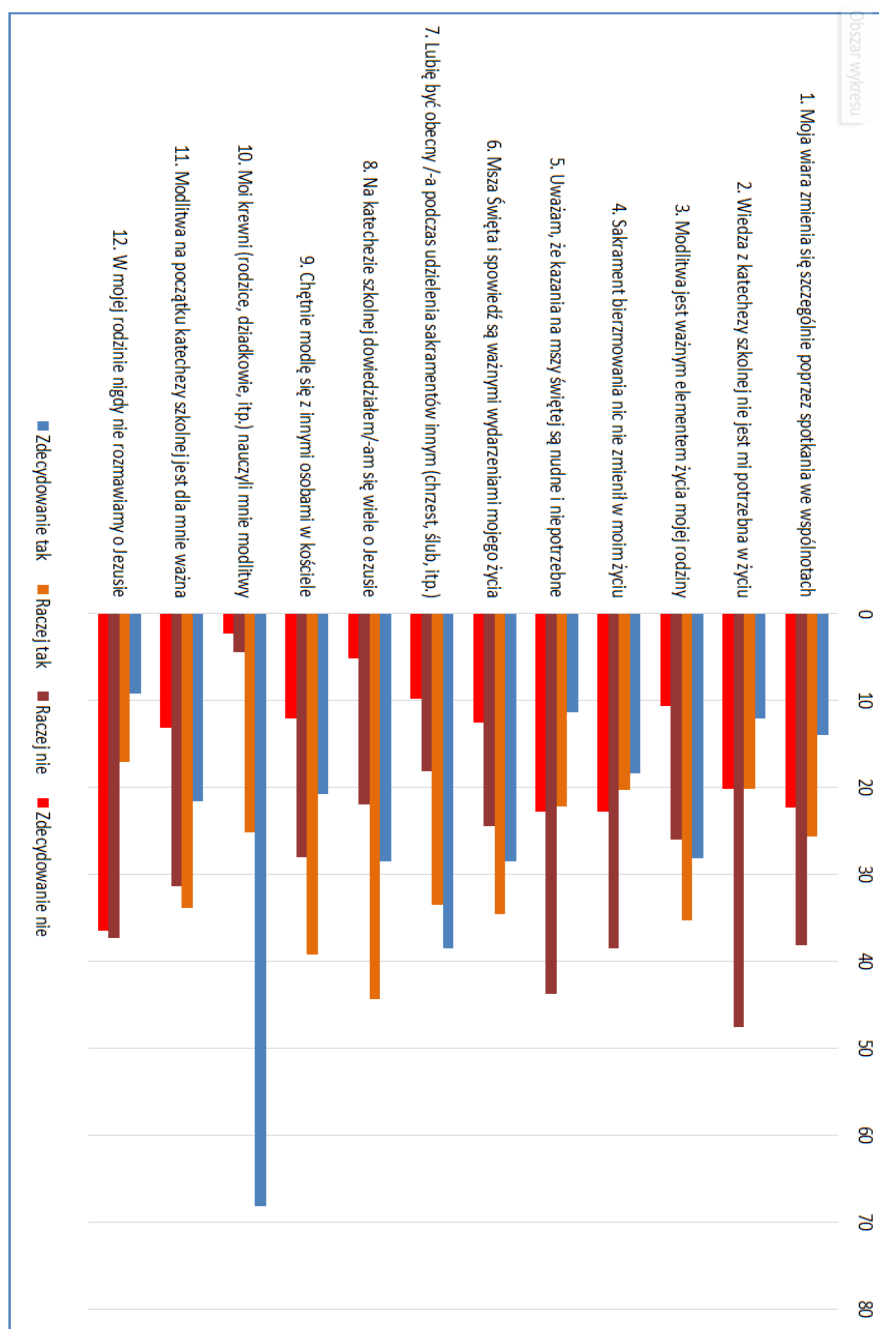
Wykres 4.2.7 składała się z 18 stwierdzeń ankietowani zostali poproszeni o wybranie właściwej odpowiedzi, które z spośród podanych stwierdzeń Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe.

Wykres 4.2.7. Stwierdzenia dotyczące Osób Trójcy Świętej sprawdzające wiedzę dogmatyczną badanych maturzystów⁶⁵

⁶⁵ Źródło: badania własne.

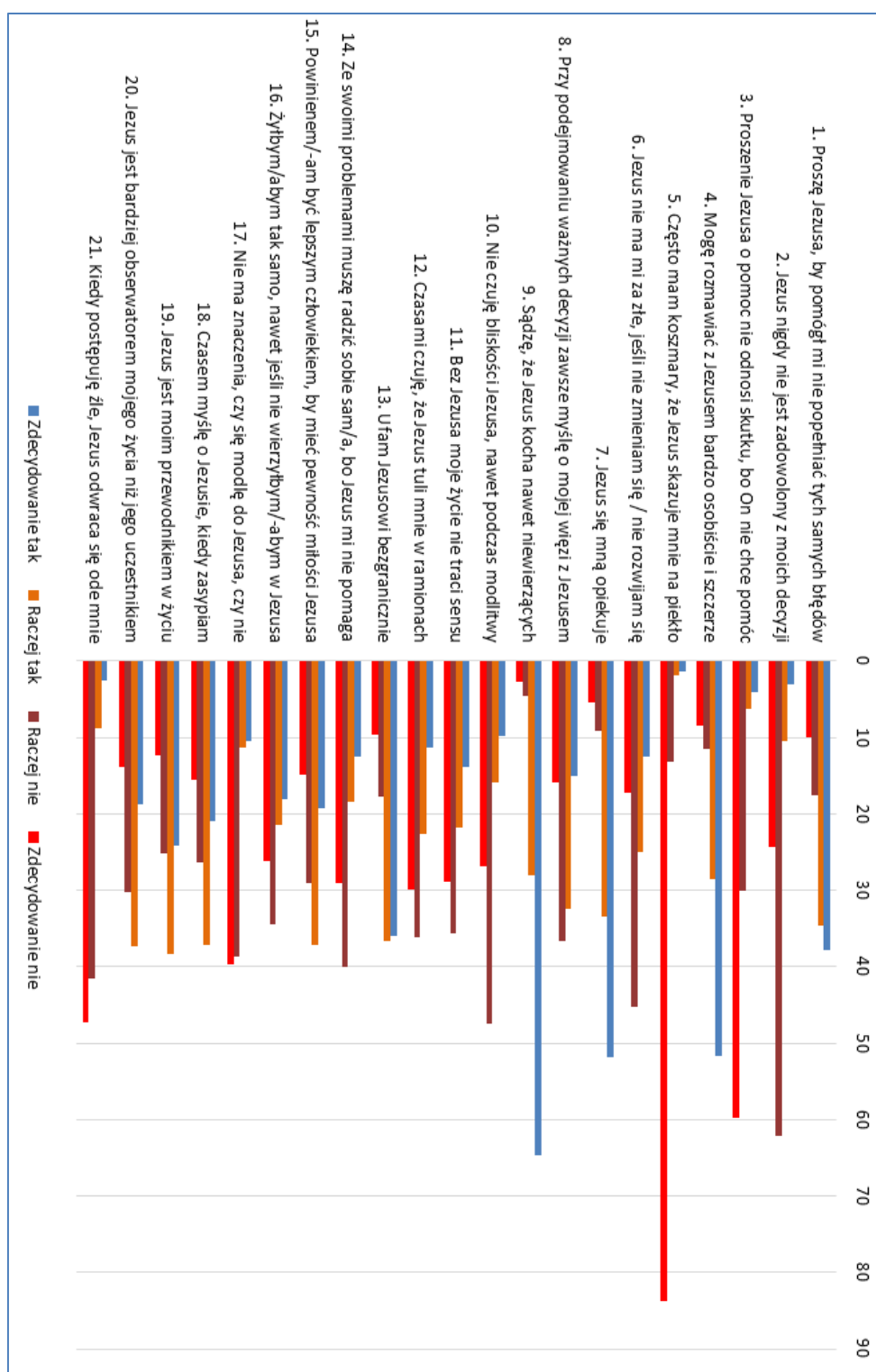
Wykres 4.2.8. zawiera 12 określeń dotyczących praktyk religijnych badanych maturzystów

Wykres 4.2.8. Stwierdzenia z którymi utożsamia się badany maturzysta⁶⁶

⁶⁶ Źródło: badania własne.

Wykres 4.2.9. składała się z 21 stwierdzeń dotyczących osobistych relacji z Jezusem, oraz doświadczeń Jego bliskości.

Wykres 4.2.9. Stwierdzenia dotyczące osobistych odczuć badanych relacji z Jezusem⁶⁷

⁶⁷ Źródło: badania własne.

Przy podsumowaniu wyników z przeprowadzonej ankiety, wykorzystano do ich pełniejszego zobrazowania, trzy wykresy (4.2.7., 4.2.8., 4.2.9.). Zostały one umieszczone pod koniec tego rozdziału. Za pomocą schematu graficznego ilustrują rozkład odpowiedzi uczniów na twierdzenia zamieszczone w ankiecie (zawierała ona m.in. trzy części zamkniętych stwierdzeń). Wykres pierwszy (4.2.7.) to wybory ankietowanych związane z twierdzeniami dotyczącymi Osób Trójcy Świętej, sprawdzające wiedzę dogmatyczną badanych maturzystów. Drugi wykres (4.2.8.) prezentuje różne stwierdzenia, z którymi utożsamia się biorący udział w ankiecie maturzysta. Natomiast trzeci (4.2.9.) zbiera stwierdzenia dotyczące osobistych odczuć maturzystów w relacji z Jezusem.

Na uwagę zasługują wyniki na Wykresie 4.2.7, które sugerują, że maturzyści nie posiadają odpowiedniej wiedzy dotyczącej boskości Jezusa, (co ilustruje ww. Wykres przy 2,3 i 12 twierdzeniu). Z kolei wiedza z zakresu człowieczeństwa Jezusa została opanowana poprawnie – ww. Wykres przy 1, 13, 16 oraz 17 twierdzeniu.

Wykres 4.2.8. obrazuje czynniki warunkujące to, w jakim stopniu rodzice, (dom...) nauczyli młodego człowieka modlitwy. A także jak udział maturzystów (przez 12 lat) w lekcjach religii przyczynił się do kształtowania Obrazu Jezusa u młodego człowieka. Aż 93% badanych napisało, że modlitwy nauczyli się w domu – od rodziców dziadków. Prawie 60% uważa, że to właśnie modlitwa zbliża ich do Jezusa. Ale już 30% z nich modli się rzadziej niż 1 raz w tygodniu. Następne dane są niepokojące, ponieważ dla prawie 70% wiedza z katechezy szkolnej nie jest im przydatna w życiu, jednocześnie ponad 70% uważa, że o Jezusie dowiedzieli się na lekcji religii. Można wyciągnąć wniosek, że Osoba Jezusa, choć poznana, nie jest im potrzebna w życiu.

Na szczególną uwagę zasługują wyniki z Wykresu 4.2.9. dotyczące osobistych relacji z Jezusem. Badani w swoich odpowiedziach mocno zaznaczyli (bo aż w 70%) swoją przynależność do Jezusa podczas modlitwy do Jezusa, zaufaniu Mu, rozmowę z Nim, odczucie Jego bliskość. Jezus jest moim opiekunem. Powyższe stwierdzenia zostały ocenione - w wartościach ponad 70% - pozytywnie przez 3/4 badanych. Najwyższej przez maturzystów zostały ocenione następujące stwierdzenia: 95% nie ma koszmarów, że Jezus skazuje ich na piekło, 92% badanych uważa, że Jezus kocha nawet niewierzących. Natomiast po równo rozkładają się odpowiedzi dotyczące wyboru stwierdzenia – Jezus jest bardziej obserwatorem niż uczestnikiem mojego życia.

Analiza odpowiedzi ankietowanych często potwierdza, że badaną grupą byli młodzi ludzie, gdyż w uzyskanych w czasie badania wynikach są duże rozbieżności i nieścisłości, co m.in. charakteryzuje respondentów, którym brak jeszcze konsekwencji w ocenie swojego życia (tutaj dodatkowo - życia duchowego). Ale to właśnie wprost prowadzi do przypomnienia „starej” prawdy, że na rodzicach, katechetach, kapłanach i wszystkich wierzących spoczywa obowiązek kształtowania oraz przekazywania wiary młodym ludziom. Bo jak powiedział Jezus po owocach ich poznacie (Mt 7, 20).

Rozdział V

Wnioski katechetyczno – duszpasterskie wynikające z analizy obrazu Jezusa wśród maturzystów archidiecezji krakowskiej

Żyjemy w czasie ogromnej krytyki Kościoła, negowania wartości chrześcijańskich, a także sensu lekcji religii w szkole. Ta sytuacja sprzyja krytykowaniu katechezy oraz katechetów. Aby móc podjąć dyskusję o sensie obecności (czy braku) katechezy w szkole, a nade wszystko jakości i skuteczności, należy wskazać jej silne oraz słabe strony. W ostatnim rozdziale niniejszej pracy zostaną przedstawione wnioski, wytyczne, wskazówki dla kapłanów, katechetów oraz wszystkich, którym zależy na dobru uczniów uczestniczących w kształceniu katechetycznym oraz odpowiednim i godnym miejscu religii w polskiej szkole. Warto przy tym przypomnieć, że lekcja religii nie jest przedmiotem obowiązkowym, a wybieranym, oraz nie wpływa na klasyfikację ucznia. Ale trzeba też zauważyć, że po jego wyborze ocena z tego przedmiotu wliczana jest do średniej ucznia na zakończenie roku szkolnego, co np. decyduje o tym, czy ukończy on klasę z wyróżnieniem (świadectwo z paskiem).

Verba docent, exempla trahunt (słowa uczą, przykłady pociągają) – ta maksyma podkreśla znaczenie przykładu w edukacji. Katecheci/teki (zarówno osoby duchowne, jak i świeckie) są pełnoprawnymi nauczycielami, w rozumieniu praw i obowiązków związanych z tym zawodem, wynikających z dokumentów opisujących system i strukturę polskiego szkolnictwa. Jednocześnie ich dość szczególne miejsce w społeczności szkolnej podkreśla dodatkowy dokument potwierdzający kompetencje: „*missio canonica*” – misja kanoniczna¹. A to m.in. sygnalizuje specyficzne wymagania

¹ Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w szkołach, każda osoba pragnąca podpisać umowę o pracę w szkole na stanowisku nauczyciela religii powinna posiadać imienne skierowanie wydane przez biskupa diecezjalnego (por. Dz.U. z 1992 Nr 36 poz.5 z późn. zm.). Natomiast Konkordat Polski (por. Konkordat Art. 12 n 3) i Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce (por. DKKKwP 132) poślanie do pracy katechetycznej w szkole wydane przez biskupa diecezji nazywa „*missio canonica*” (misją kanoniczną)., na: <http://www.wkelk.c0.pl/index.php/akty-prawne/41-procedura-uzyskania-misji-kanonicznej> [dostęp: 13.06.2023].

wobec nich oraz ich pracy w szkole. W trakcie nauki szkolnej problemy młodzieży są różnorodne, co do treści oraz nasilenia. Od wszystkich nauczycieli wymagają uważności i wysokich kompetencji. Przed nauczycielami religii stoi nie tylko zadanie zrozumienia sytuacji młodych, ale i daleko idące zróżnicowanie własnego postępowania pedagogiczno-katechetycznego oraz dostosowanie go do indywidualnych właściwości oraz potrzeb dorastającej młodzieży². Bo są specjalistami w dziedzinie nauczanego przedmiotu, ale też świadkami wiary i powinni być wzorami postaw chrześcijańskich.

5. 1. Wskazania metodyczne i merytoryczne dla katechetów i duszpasterzy

Kim jest współczesny katecheta według nauczania Kościoła? Odpowiedział na to pytanie papież Paweł VI w *Evangelii nuntiandi*: „człowiek naszych czasów chętniej słucha świadków, aniżeli nauczycieli, a jeśli słucha nauczycieli to dlatego, że są świadkami” (EN 41).

Pożądany dzisiaj sposób prowadzenia lekcji religii, to taki, aby nie były to tylko „suche” informacje. Bez odniesienia do realnego życia, nic nie dają katechizowanemu, jedynie stają się bezużyteczną treścią. Katecheza musi zapewnić uczniom swobodę oraz samodzielność myślenia. Lekcja ta nie może jednak kończyć się na pytaniu „co uczeń o tym sądzi”, lecz „jakie zna on opinie na dany temat”, co inni – zwłaszcza autorytety z danej dziedziny – mówią, piszą na temat analizowanego zagadnienia, pojęcia³. Powinna też być otwarta na dialog i konfrontację z innymi systemami wartości i odmiennym światopoglądem oraz innymi religiami. Nie oznacza to, że katecheza ma mieć charakter apologetyczny nad religiami, raczej ma stać się przestrzenią, w której młody człowiek będzie odkrywał bogactwo i znaczenie chrześcijaństwa dla kultury narodu i osobistego rozwoju⁴. Szkolna lekcja religii jest jedną z ważniejszych płaszczyzn wychowania religijnego. Odpowiadając na wyzwania współczesnego świata,

² Por. I. Obuchowska, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996, s. 114, 139.

³ Por. T. Panuś, *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w Polskiej katechizacji*, Kraków 2010, s. 36–37.

⁴ Por. A. Offmański, *Katecheza chrześcijańskiego świadectwa młodzieży na poziomie szkół ponadgimnazjalnych*, „Ateneum Kapłańskie”, 2004, nr 143, s. 71.

musi sprostać wielu wymaganiom, ale jej głównym celem jest doprowadzenie katechizowanego do zjednoczenia z Chrystusem. Rozwijanie oraz poznawanie wiary jest możliwe po sięgnięciu do jego źródeł zawartych w Objawieniu Bożym, które znajdują swoje odzwierciedlenie na kartach Pisma Świętego⁵. Są one tak samo źródłem wiedzy, jak i drogowskazem życia. Natomiast, jeżeli lekcja ta traktowana jest w szkole wyłącznie jako przedmiot, to jedynie dostarcza podstawowych informacji o wierze, a nie prowadzi do komunii z Bogiem.

W rozdziale IV, przy analizie badań, na uwagę zasługuje stosunek młodzieży do modlitwy na początku lekcji religii. Ponieważ 50% oceniło, że lekcje religii rozpoczynające się modlitwą są dla nich ważne, a drugie 50% napisało, że to jest nieważne. Wynik ten zwraca uwagę na trudności, z jakimi katecheci spotykają się w swojej pracy, a jednocześnie jest informacją o świadomości religijnej i kondycji duchowej katechizowanych uczniów. Trudno mieć jakikolwiek obraz Jezusa bez modlitwy a z drugiej strony trudno się modlić bez znajomości Jego Osoby. Kolejnym wynikiem dotyczącym modlitwy jest 30% badanych, którzy nie modlą się w ogóle. Jest to tym bardziej zaskakujące, że ci sami ankietowani – jak wynika z analizy – uczęszczają na lekcje religii oraz uczestniczą w sakramencie pokuty, a także Mszy Świętej (w żadnym z pytań odnośnie do sakramentów wynik absencji nie był taki wysoki jak przy modlitwie).

Z kolei, odpowiadając na pytanie o powód uczestnictwa w lekcjach religii (uwzględniając, że w większości maturzyści są już pełnoletnimi osobami i katecheza nie jest obowiązkowym przedmiotem), ankietowani w 70% podali odpowiedzi świadczące o ich dojrzałości. Uczestniczą w lekcjach religii, aby pogłębić wiarę – spotkać Jezusa oraz ze względu – jak pisali – na ciekawą lekcję. Ten ostatni argument może mieć dwa źródła: poruszane tematy są interesujące albo sposób prowadzenia lekcji zachęca do uczestnictwa w nich. Jednakże 30% badanych, którzy są przymuszeni przez rodziców bądź motywacją ich uczęszczania na katechezę jest wyższa średnia ocen na koniec roku szkolnego to grupa, która wymaga szczególnej troski i zaangażowania ze strony katechetów i duszpasterzy, by „przymus” oraz jedynie „użytkowe” traktowanie tych lekcji ostatecznie nie odsunęły ich od wiary i Kościoła. Sytuacja, że

⁵ Por. *Wychowanie w wierze w kontekście przemian współczesności*, red. ks. R. Buchta, ks. S. Dziekoński dz. cyt., s. 236.

każda z ww. grup uczniów uczęszcza z innych powodów, jest ogromnym wyzwaniem dla pracujących w szkole katechetów. Dominikanin o. Wojciech Surówka dzieli się swoim doświadczeniem katechetycznym, mówiąc o lekcjach religii w następujący sposób: „Sam wielokrotnie czytałem z młodzieżą szkół średnich filozoficzne teksty bp. Karola Wojtyły czy ks. Józefa Tischnera. Nie chodzi oczywiście o to, żeby wszyscy stali się intelektualistami, ale by młodzież знаła podstawy wiary i potrafiła konfrontować je ze współczesnym światem. Rozpoczęcie takiego procesu wychowawczego wymaga przede wszystkim przeformowania naszego duszpasterskiego zaangażowania”⁶. Może warto również do współprowadzenia katechez oraz rekolekcji dla młodzieży zapraszać wierzących, żyjących wiarą w codzienności, którzy przez swoje świadectwo ukażą młodym przeżywanie życiowego powołania w perspektywie wiary.

Okres stawania się dorosłym to szukanie wzorców oraz autorytetów. Trudno uznać za mistrza ulubionego pisarza, gwiazdę filmową czy rockową, gdy budzi podziw, ale jest daleka, obca, nieosiągalna. Mistrzem – wzorem może być, i czasem bywa, wychowawca, nauczyciel, duszpasterz, katecheta, trener sportowy itd. Rola tych osób jest nie do przecenienia⁷. Wielu młodych nie poszukuje w religii dogmatów, nie są zainteresowani dyskursem teologicznym czy intelektualnym, pragną akceptacji, wysłuchania, autentyczności a czasem nawet radości bycia z drugim człowiekiem⁸.

Dystans kulturowy to postawa duszpasterzy i katechetów, którzy ignorują sytuację kulturową, nie rozumieją zachodzących zmian, stosują tradycyjną i zwyczajową praktykę pracy z młodymi bez wysiłku analizy i interpretacji aktualnych wydarzeń. Brakuje wtedy dialogu i weryfikacji programów oraz działań duszpasterskich i katechetycznych. Bywa też tak, że pomimo wielu wysiłków i dobrej woli, dawny sposób pracy już nie działa. Pracujący z młodzieżą dość często wydają się być zdezorientowani wyzwaniami współczesnego świata. Pomocą dla duszpasterzy, wskazującą na potrzebę przyszłości duszpasterstwa otwartego mogą być dwa przekonania. Według pierwszego to nie chrześcijaństwo jest w stanie kryzysu, lecz jego realizacja w konkretnej historii i kulturze, która też przeżywa kryzys. Receptą na to

⁶ W. Surówka, *Wychowawca jako aktualizacja tradycji. Jak zatrzymać młodzież w Kościele?*, „Wychowawca”, 2022, nr 6, s. 10.

⁷ Por. J. Augustyn, *Rozmowy o trudnych sprawach*, Kraków 2004, s. 125–126.

⁸ Por. J. Mariański, *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym*, Warszawa 2010, s. 199.

wydaje się analiza oraz głębokie przemyślenie tożsamości i funkcji, jaką spełnia chrześcijaństwo w dzisiejszym świecie, nowe spojrzenie na wspólnotę chrześcijańską. Inspiracją drugiego przekonania jest postawa ufności i pozytywnego nastawienia do aktualnej rzeczywistości. Nasza epoka nie jest lepsza ani gorsza od poprzednich, a przede wszystkim nie jest pozostawiona przez Boga bez opieki. Potrzebne jest współcześnie właściwe podjęcie problemów i uwarunkowań ewangelizacji i katechezy tj.:

- otwarcie na współczesną kulturę,
- odnowa katechezy na rzecz wiary osobowej i dojrzałej,
- nowy styl wspólnoty,
- wola dialogu z religiami i kulturami⁹.

W czasie rozmowy z biskupem Andrzejem Czają *O Kościele zajęтым samym sobą, o katechezie, wydziałach teologicznych i ewangelizowaniu proboszczów*, ks. Tomasz Jaklewicz pytał o kondycję Kościoła w Polsce. Biskupi w kilku zdaniach nakreślił między innymi sytuację katechezy w Polsce, zwracając uwagę na kilka ważnych aspektów, z którymi trudno się nie zgodzić, a na pewno warto się nad nimi zastanowić. Według rozmówcy ponad 90% katechetów świeckich i duchownych podchodzi do swoich zadań z zaangażowaniem. Ale szkoła nie jest miejscem, w którym można tworzyć przestrzeń służącą związaniu katechizowanego ze wspólnotą parafialną i formowaniu jego wiary. Kolejny problemem, który dostrzega ksiądz biskup to podręczniki. Uważa on, że nie są one dostosowane do adresata ani językowo, ani treściowo. W szkole mamy do czynienia z różnymi adresatami: jedni potrzebują głębokiej katechezy, a drudzy abecadła. Biskup A. Czaja twierdzi, że podręczniki powinni pisać praktykujący zawodowo katecheci, a nie teoretycy katechetyki, bo mają oni zauważyć, że adresaci dzisiejszej katechezy zmienili się diametralnie. Rozwiązanie jakie proponuje biskup, polega na zmianie dotychczasowego planu nauki tzn. na każdym poziomie nauki szkolnej uczeń ma dwie godziny religii tygodniowo. Jest za przeniesieniem jednej godziny lekcyjnej tygodniowo z gimnazjum i z liceum do salek parafialnych. Należy tutaj zauważyć, że dyskusja na ten temat co jakiś czas pojawia się w przestrzeni publicznej. Ma zarówno swoich przeciwników jak i zwolenników. Zwraca się przy tym m. in. uwagę na to, że formacja wiary, polegająca na wdrożeniu

⁹ Por. E. Alberich, *Katecheza dzisiaj podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 34–35.

w życie chrześcijańskiego wymiaru przeżyciowego, musi dokonać się w parafii. Natomiast wiedzę można przekazać w szkole. Obecność księdza w środowisku szkolnym jest ważna, ale nie musi przekraczać pół etatu, gdyż jego obecność w parafii, zwłaszcza gdy ma czas i siłę do pracy z młodymi, jest nie do przecenienia¹⁰. Znamienne, przy tych propozycjach jest to, że najczęściej pomijają one sytuację katechetów świeckich.

Efekty katechezy w dużym stopniu zależą od umiejętności przekazu Orędzia Bożego. Nie jest to, jak się wydaje możliwe bez posiadania przez katechetę tzw. przymiotów chrześcijańskich. Należą do nich: świadomość swoich zdolności, zalet jak również braków, zdolność obserwacji – zwłaszcza tego, co nie zostało przez ucznia wypowiedziane, panowanie nad sobą (w języku, tonie głosu), świadomość swoich ograniczeń (także intelektualnych), gotowość do zmiany swojego zdania także pod wpływem informacji pochodzących od uczniów. Ponadto cierpliwość i wytrwałość, odpowiedzialność za umacnianie więzi ucznia z Bogiem pamiętając, że jest się tylko narzędziem Boga oraz sługą Słowa (nie skupiać uwagi uczniów na sobie), pozytywne podejście do ucznia, zwłaszcza tego „trudnego”. Katecheta powinien być duchowym przewodnikiem dla katechizowanego¹¹.

Kompetencje oraz właściwości, jakie winien posiadać każdy nauczyciel to: otwartość na innych, życzliwość w kontaktach międzyosobowych, umiejętność współpracy, szacunek dla drugiej osoby, odpowiedzialność, samodzielność, oryginalność i kreatywność, otwartość na zmiany i nietypowe rozwiązania, komunikatywność, poczucie humoru, chęć samorozwoju i doskonalenia zawodowego. Musi być świadomy własnego ja, posiadać umiejętność dokonywania wyborów oraz gotowość do ponoszenia konsekwencji własnych działań, znać zasady stosowania różnorodnych form i metod pracy, tworzenia konspektów zajęć, organizacji projektów edukacyjnych. Takie cechy powinny wyróżniać także każdego katechetę. Ale musi on też pamiętać, że „katecheza była i będzie zawsze dziełem, do którego cały Kościół winien czuć się zobowiązany i którego powinien pragnąć”¹².

¹⁰ Por. T. Jaklewicz, *Po co Kościół?* „Gość Niedzielny”, 2010, nr 23, s. 31–31.

¹¹ Por. Cz. M. Sondej, *Osobowość Katechety i jej wpływ na życie katechizowanych*, [w:] *Katecheta w szkole poradnik pedagogiczny*, red. M. Śnieżyński, Kraków 1994, s. 8–15.

¹² Por. M. Noga, *Kompetencje nauczyciela na progu pracy zawodowej*, „Wychowawca”, 2020, nr 2, s. 15.

„Katecheci muszą znać nie tylko język Biblii, liturgii i nauki Kościoła, ale także „język” katechizowanych, czyli ich mentalność, wrażliwość, gusty, style, słownictwo, by umieć przekładać na ich język orędzie Chrystusowe, nie wypaczając go. Katecheta winien również znać „język” mediów, literatury i sztuki, aby sięgać po nie dla realizacji celów katechetycznych, nauczyć katechizowanych właściwego korzystania z tych języków i przygotować ich do wprowadzania te języki ducha Ewangelii”¹³.

Pomimo dobrego przygotowania do zajęć i posiadania odpowiednich scenariuszy do lekcji, katecheta może zetknąć się w swojej pracy z problemami praktycznymi, które można podzielić na trzy grupy: dydaktyczne, wychowawcze oraz organizacyjne. Jeśli chodzi o dydaktykę – rada: nauczaj ciekawie. Wychowawcze – rada: podczas zajęć powinien panować porządek (to nic innego jak przestrzeganie zasad przez katechizowanych), organizacyjne – rada: ważne jest dokładne przygotowanie potrzebnych materiałów do lekcji, jak również elastyczność czyli umiejętność szybkiej zmiany planów i dostosowanie się do panujących warunków¹⁴.

„Boga trzeba głosić w porę i nie w porę, wynajdując metody najbardziej ludzkie, język najbardziej pełen szacunku, ale nie pomijając prawdy”¹⁵ – przypomina kardynał, R. Sarah, prefekt Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów.

Katecheci szkolni podlegają dwóm władzom: kościelnej oraz świeckiej. Każda nakłada na nich pewne obowiązki oraz określone zadania. Coraz częściej muszą też mierzyć się z problemami związanymi z programem wychowania religijnego polskiej młodzieży. Wciąż jeszcze uważa się, że odbiorcami lekcji religii są ludzie wierzący oraz regularnie praktykujący. Wiąże się to z założeniami programowymi, które bywają już niekiedy abstrakcyjne, a to sprawia, że są dla młodzieży mało interesujące. „Często ma się wrażenie, że używa języka, którego nikt nie rozumie, odpowiada na pytania, których już nikt sobie nie stawia i porusza problemy, którymi nikt nie żyje”¹⁶ – te słowa biskupów Ameryki Łacińskiej ilustrują, niestety, również realia niejednej lekcji religii

¹³ H. Iwaniuk, *Język katechetyczny*, [w:] *Leksykon Katechetyczny*, red. J. Szpet, J. Kostorz, Kielce 2020, s. 473–474.

¹⁴ Por. Z. Barciński, L. Cywińska, A. Dziewięcka, M. Frela, M. Ludian, Z. Maciejewski, A. Szajda, *Rozwiązywanie praktycznych problemów podczas zajęć*, [w:] *Vademecum katechety metody aktywizujące*, red. Z. Barciński, Kraków – Lublin 2006, s. 542, 552, 568.

¹⁵ R. Sarah, *Bóg albo nic. Rozmowa o wierze*, Warszawa 2016, s. 165.

¹⁶ Por. P. Mąkosa, *Co dalej z katechezą młodzieży?* „*Informator Katechetyczny*, Rzeszowska Biblioteka Katechetyczna”, Rzeszów 2015, nr 15, s. 8.

w polskiej szkole. Być może konieczne jest już uznanie, że polska młodzież potrzebuje najpierw nowej ewangelizacji, a dopiero później katechezy rozumianej jako przekaz całego depozytu wiary. Zwróciła na to także uwagę we wnioskach swojej pracy, D. Balcerowska-Noweta z uniwersytetu w Poznaniu, po przeprowadzeniu badań maturzystów diecezji kaliskiej w 2002 roku¹⁷. Ta dość śmiała teza ma jednak swoje źródło w trosce o wiarę kolejnych pokoleń Polaków i lęku, by nie zmarnować czasu i nie pozostać obojętnym na sygnały, które coraz wyraźniej płyną już bezpośrednio od młodych katechizowanych.

5. 2. Propozycje katechetyczne dla maturzystów kończących szkolną edukację religijną

Okres nauki szkolnej i związane z nim możliwości kształcenia się są dobrodziejstwem cywilizacji. Jest to czas na powolne i stopniowe dojrzewanie umysłu i uczuć, na refleksje oraz odpowiedzialne wzrastanie w społeczeństwie. Szkolne lata są szansą na pogłębione życie wewnętrzne oraz bogatsze – pełniejsze życie społeczne. Ale jak trafnie zauważa papież Franciszek „Niekiedy cała energia, marzenia i entuzjazm młodości są osłabione przez pokusę zamknięcia się w naszych problemach, zranionych uczuciach, narzekaniach i wygodach. Nie pozwól, aby ci się to przydarzyło, bo staniesz się przedwcześnie wewnętrznie stary. Każdy wiek ma swoje piękno, a młodości nie może zabraknąć utopii wspólnotowej, zdolności wspólnego marzenia, wielkich perspektyw, na które spoglądamy razem” (ChV 166). Z kolei Jan Paweł II w swojej adhortacji przypominał, że: „(...) w Kościele Jezusa Chrystusa nikt nie może uważać się za zwolnionego od obowiązku uczestnictwa w katechezie” (CTr 45).

Lekcje religii posiadają wymiar indywidualny, społeczny, teologiczny i kulturowy, a to oznacza np., że uczeń ma odkryć wpływ religii na kulturę oraz angażować się w jej tworzenie i doskonalenie w swoim dorosłym życiu. Katecheza

¹⁷ Por. D. Balcerowska-Noweta, *Katecheza szkolna w świadomości młodzieży klas maturalnych liceów ogólnokształcących w diecezji kaliskiej studium socjologiczno – pastoralne*, Poznań 2009, s. 83–85.

dostarcza mu także metod i narzędzi do analizowania źródeł i dokumentów chrześcijańskich, w celu właściwego rozumienia specyficznego dla religii języka¹⁸.

Media mają na dzieci i młodzież ogromny wpływ, ponieważ prezentują młodym ludziom – którzy nie posiadają, ze względu na wiek, dobrze ukształtowanego zmysłu krytycznego – gotowe schematy, opinie, recepty na sukces i szczęście itp. Na przykład nie pokazuje się wysiłku potrzebnego do osiągnięcia pożądanego efektu. Stąd też często młodzi odbiorcy ulegają iluzji gotowego, łatwego i szybkiego sukcesu, który w rzeczywistości okazuje się o wiele trudniejszy do zdobycia. A to prowadzi młodych do zniechęcenia, zawodu, rozczarowania, a nawet depresji.

Przestrzeń sieci wirtualnej – portale społecznościowe i różne inne kontakty internetowe to ogromna szansa na odkrywanie świata oraz nowych doświadczeń życiowych. Wiąże się z tym niebezpieczeństwo ulegania złudzeniu prawdy, chociaż w Internecie jest ona coraz częściej „produktem” kreacji, marketingu, reklamy, lansu czy nawet sztucznej inteligencji. Konieczne jest ciągłe konfrontowanie tego ze światem rzeczywistym także poprzez np. spotkanie on-line z twarzą konkretnej osoby. Tylko takie działanie jest w stanie uchronić młodych przed samotnością oraz zagubieniem w wirtualnym świecie.

„Bez humanizmu zbudowanego na Chrystusie człowiek przestaje rozumieć samego siebie. Nie kocha prawdziwie, a jeśli kocha to z dozą egoizmu i niewrażliwości”¹⁹.

„Jezus chce, byśmy w Niego wierzyli. Byśmy pozwolili się Mu poprowadzić. Byśmy z Nim żyli, stając się coraz bardziej do Niego podobni i przez to prawi”²⁰.

Młodzi szukajcie autentycznych przewodników na drodze wiary, osób godnych naśladowania, którzy wychodzą ponad przeciętność i którzy są prawdziwi.

¹⁸ Por. K. Misiaszek, *Pedagogika religii w relacji do szkolnego nauczania religii*, [w:] *Pedagogika religii*, red. Z. Marek, A. Wałulik, Kraków 2020, s. 53.

¹⁹ R. Sarah, *Bóg albo nic. Rozmowa o wierze*, Warszawa 2016, s. 253.

²⁰ Por. Benedykt XVI, *Dlaczego wierzę? Przesłanie pontyfikatu 2005–2013*, s. 50.

Zakończenie

Każdy człowiek z natury ma mocno zakorzenione pragnienie Boga. Częściowo może być ono zaspokojone przez wiedzę o Nim i odkrywanie Jego Osoby w otaczającym świecie, relacjach, postrzeganiu siebie. Poznanie i pełne zrozumienie Syna Bożego nie jest jednak możliwe. Odpowiedzi na pytania, pojawiające się szczególnie w wieku dorastania, dotyczące sensu życia człowieka i jego wartości oraz istnienia Boga, są trudne do odnalezienia. Mając na uwadze wielkość problemów związanych z postrzeganiem Jezusa przez człowieka i sposobu kształtowania Jego obrazu, starano się zidentyfikować czynniki, które na to wpływają. Znaczenie w jego tworzeniu się mają m. in. życie, edukacja rodzinna, relacje z bliskimi, również późniejsze oddziaływania, a wśród nich podstawową rolę odgrywa szeroko rozumiana katechizacja. Pod wpływem tych czynników kształtowany jest obraz przedmiotowy, podmiotowy i relacyjny Jezusa. Zagadnienie to i dylematy z nim związane, sygnalizowane w literaturze przedmiotu i obserwowane w czasie pracy katechetycznej w szkole ponadgimnazjalnej, stały się przyczynkiem do tego, by przez prezentowane opracowanie stać się częścią toczącej się dyskusji. O kondycji religijnej współczesnej młodzieży, roli katechizacji w jej kształtowaniu oraz wyzwaniach, które w tym obszarze przynosi zmieniający się świat. Stało się to problemem badawczym niniejszej dysertacji.

Biorąc pod uwagę wpływ katechizacji i przekazywanej w szkołach wiedzy teologicznej jako źródło kształtowania obrazu Jezusa, na początku analizowano – w aspekcie Jego Osoby – treści *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce 2001/2010* i *Programu nauczania religii 2001/2010*. Następnie te podstawowe dla nauczania katechezy w Polsce dokumenty zostały powiązane z tematami oraz celami katechetycznymi (mówiącymi o Jezusie), znajdującymi się w podręcznikach do lekcji religii na wszystkich poziomach klas, do uzyskania analiz, które pozwoliły na sformułowanie ocen oraz wniosków. Uwzględniano przy tym złożoność okresu dorastania i zmian, jakie zachodzą wtedy u młodego człowieka. W rozdziale pierwszym znalazła się także charakterystyka psychologiczno – socjologiczna współczesnego maturzysty, aby przybliżyć odbiorcy tej dysertacji obraz badanej grupy.

W drugim rozdziale rozprawy zostały omówione wyniki zastanych badań socjologicznych, które opisują kondycję religijną polskiej młodzieży. Analizie poddano te badania, które były przeprowadzone na grupie maturzystów bądź uczniów szkół ponadgimnazjalnych w wybranych polskich diecezjach. Dało to ogólny pogląd na środowisko, w którym pracują katecheci. Zrelacjonowano również badania ukazujące obraz religijności młodzieży ponadgimnazjalnej na terenie całej Polski. Analizowano badania, które pokazywały wiedzę religijną młodzieży z zakresu katechezy szkolnej, zaangażowanie młodych w życie sakramentalne, oraz te, które mówią o hierarchii wartości młodych. Przywołane zostały ogólnopolskie dane dotyczące frekwencji na lekcji religii. Przedstawiono również wyniki badań z zakresu uwarunkowań psychologicznych dotyczących przeżyć religijnych. Aby unaocznić uwarunkowania grupy społecznej, jaką jest współczesna młodzież, opisana została także jej sytuacja kulturowo – społeczna.

W rozdziale trzecim – metodologicznym – uwaga została skupiona na celu i problematyce przeprowadzonych badań. Przedstawiono sposoby analizy danych i metodę badawczą wykorzystane w niniejszej pracy. W tym rozdziale krótko zaprezentowano charakterystykę badanej populacji – maturzystów archidiecezji krakowskiej. Przedstawiono także krótki opis historyczny i statystyczny archidiecezji krakowskiej, która była terenem badań.

Czwarty rozdział poświęcono analizie odpowiedzi, których maturzyści archidiecezji krakowskiej udzielili podczas wypełniania ankiety. Zaprezentowano ich poziom wiedzy z zakresu dogmatyki i teologii fundamentalnej, dotyczący Jezusa Chrystusa, jak również ich osobiste relacje z Osobą Jezusa, czyli ważny aspekt życia duchowego.

Rozdział piąty zawiera wnioski katechetyczno – duszpasterskie, które zostały ze względu na ich adresatów, podzielone na dwie grupy: pierwsza grupa to katecheci oraz duszpasterze, natomiast druga to maturzyści kończący szkolną edukację religijną. Dla obu tych grup - katechetów oraz maturzystów sformułowano propozycje katechetyczne i duszpasterskie, mogące być wskazówkami do praktycznego wykorzystania w sferze zawodowej i życiu osobistym.

Chcąc określić i opisać posiadany przez młodzież maturalną obraz Jezusa, należało poznać, jak postrzega ona i charakteryzuje Jego Osobę, jaki jest jej stosunek do Niego, jakie praktyki religijne są dla niej ważne, kto odegrał istotną rolę w przekazywaniu jej informacji o Jezusie, w jakim stopniu zaangażowana jest w działalność Kościoła, jak mocny jest u niej związek posiadanego obrazu Jezusa z posiadanym obrazem rodzica. W działalności katechetyczno – duszpasterskiej Kościoła trzeba nie tylko poznać rzeczywistość, ale również wskazać jej mocne i słabe strony, aby móc określić sposoby jej wzmocnienia lub naprawy. Jak podkreśla A. Zellma działania katechetów w obszarze dydaktycznym oraz wychowawczym powinny zmierzać do „rozpoznawania Osoby Jezusa Chrystusa, który umocniony Duchem Świętym wypełnił odwieczny plan zbawienia i prowadzi do Boga; wspierania uczniów w nawiązaniu osobowej więzi z Chrystusem; wspomagania młodzieży w odkrywaniu sensu życia”¹.

Mając świadomość, że niniejsza dysertacja jest pierwszą próbą syntezy 12-letniego cyklu kształcenia katechetycznego młodzieży archidiecezji krakowskiej, można mieć też nadzieję, że podjęty temat i jego opracowanie będą inspiracją dla innych badaczy zajmujących się katechezą, teoretycznie lub praktycznie, przyczynią się do dalszych poszukiwań w zakresie ulepszenia podstawy programowej katechezy oraz programów nauczania religii, jak również treści podręczników do religii, a nade wszystko doskonalenia dydaktyki katechetycznej. A także staną się użytecznym materiałem duszpasterskim, pomagającym pracującym z młodzieżą lepiej zrozumieć różne „znaki czasu”. W podsumowaniu chcę skupić uwagę na kilku ważnych wnioskach oraz refleksjach, wypływających z tematu i głównego celu pracy.

Wyniki moich badań na temat obrazu Jezusa, jaki posiada maturzysta archidiecezji krakowskiej, skłaniają do kilku wniosków i refleksji. Trzeba nieustannie mieć na uwadze zmieniający się świat, w jakim przyszło żyć młodym ludziom. Przede wszystkim zauważać wpływ nowych technologii, Internetu i wszechobecnych „złych” wzorców popularyzowanych przez kulturę masową. Pamiętać o coraz mniejszej wiedzy teologicznej (dogmatyczno-fundamentalnej) młodzieży, co wykazują badania, w tym ankietowanych dla tej dysertacji maturzystów. A także zmniejszającym się wpływie

¹ A. Zellma, *Szkolne nauczanie religii rzymskokatolickiej jako miejsce motywowania młodzieży do chrześcijańskiego działania*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, Poznań 2013, s. 233.

rodziny na kształtowanie się obrazu Jezusa i religijności nowych pokoleń. Te wszystkie problemy współczesnych uczniów to nowe wyzwania katechetyczne dla nauczycieli religii i duszpasterzy. Nadzieję jednak wzbudza m.in. prezentowana przez maturzystów chęć modlitwy czy udziału w sakramentach. Posiadany wśród młodzieży obraz Jezusa stanowi istotny punkt wyjścia dla przekazu treści religijnych i wymaga nieustannej weryfikacji oraz systematycznego kształtowania.

Współpraca pomiędzy katechetami, wymiana doświadczeń, szukanie nowych rozwiązań i nowelizacje programów nauczania oraz założeń wychowania religijnego współczesnej młodzieży mogą być niezbędnymi działaniami w celu poprawy jakości katechezy w Polsce. Podstawowym warunkiem realizacji przedstawionych w niniejszym opracowaniu postulatów jest zaangażowanie podmiotów na wszystkich szczeblach posługi. Jeżeli osoby odpowiedzialne za katechezę (teoretycznie i praktycznie) same będą dbać o własny, prawidłowy obraz Jezusa, przez co nawiążą z Nim głęboką relację, to będą także umiały przekazywać go swoim podopiecznym. Młodzież jest nie tylko przyszłością Kościoła, ale także jego teraźniejszością, co przypomina często papież Franciszek. Dlatego dziś, w świecie naznaczonym wieloma zagrożeniami, trzeba wzmacniać wszystkie środowiska troszczące się o katechizację. Trzeba nauczyć się mówić o katechizacji i pomóc jej „pracownikom” spełniać swoje zadania i misję. Szczególną uwagę należy poświęcić młodym. Trzeba „być” z nimi na co dzień, by nie zagubili się pośród propozycji świata. Trzeba słuchać ich, by nie stracili tego, co wciąż jeszcze wynoszą z domu - swej „dziecięcej” wiary i potrzeby obecności Boga w ich życiu. I trzeba chcieć rozmawiać z nimi i mówić do nich, by cierpliwie pomagać im uwierzyć... i odkryć - może czasem na nowo - w swoim życiu prawdziwy obraz kochającego Jezusa.

Wykaz tabel

Tabela 1.3.1a. Szkoła podstawowa klasa I–III	28
Tabela 1.3.1b. Szkoła podstawowa klasa IV–VI	33
Tabela 1.3.2. Gimnazjum klasa I–III	35
Tabela 1.3.3. Szkoła ponadgimnazjalna	38
Tabela 2.1.1.....	52
Tabela 2.1.2.....	52
Tabela 3.4.1. Płeć maturzystów badanych w ankiecie	68
Tabela 3.4.2. Miejsce zamieszkania maturzystów badanych w ankiecie	69
Tabela 3.4.10. Deklaracja dotycząca przyszłości maturzystów badanych w ankiecie	80
Tabela 3.5.1. Liczba nauczycieli religii w archidiecezji krakowskiej w roku szkolnym 2020/2021.....	84
Tabela 3.5.2. Liczba szkół (od szkoły podstawowej do szkół ponadpodstawowych) objętych katechezą w archidiecezji krakowskiej na przestrzeni ostatnich trzech lat.....	85
Tabela 3.5.3. Liczba uczniów uczestniczących w katechezie w archidiecezji krakowskiej na przestrzeni ostatnich trzech lat	85
Tabela 3.5.5. Zaangażowanie w różne wspólnoty maturzystów badanych w ankiecie.....	87
Tabela 4.1.1. Ogólna wiedza o religii maturzystów badanych w ankiecie.....	93
Tabela 4.1.2. Nasze istnienie jest efektem przypadku	94
Tabela 4.1.3. Istnieją rzeczy niezmiennie	95
Tabela 4.1.4. Czy wiara jest mi potrzebna?	96
Tabela 4.1.5. Z jakim wyznaniem utożsamia się maturzysta badany w ankiecie?	97
Tabela, 4.1.6. Po śmierci człowieka będzie:.....	99
Tabela 4.1.7. Bóg jest dla mnie?	100
Tabela 4.1.8. Bóg jest tylko jedną osobą oraz Bóg Ojciec istniał przed Jezusem Chrystusem	102
Tabela 4.1.9. Bóg nie ma wpływu na to, co dzieje się w świecie	102
Tabela 4.1.10. Bóg ciągle żałuje, że stworzył człowieka	103

Tabela 4.1.11. Bóg chce ukarać lub potępić człowieka za zło, które czyni	104
Tabela 4.1.12. Bóg chce się spotkać z człowiekiem	104
Tabela 4.1.13. Znajomość pojęcia Trójcy Świętej	105
Tabela 4.1.14. Duch Święty jest tym samym Bogiem, co Jezus Chrystus	107
Tabela 4.1.15. Kim jest Jezus Chrystus?	108
Tabela 4.1.16. Prawdy, które Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe	109
Tabela 4.1.17. Co najbardziej zbliża Cię do Jezusa?	110
Tabela 4.2.1. Dlaczego uczęszczasz na katechezę?	113
Tabela 4.2.2. Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu	114
Tabela 4.2.3. Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie	114
Tabela 4.2.4. Modlitwa na początku katechezy szkolnej jest dla mnie ważna	115
Tabela 4.2.5. Korelacja pytań: Jeśli uczęszczam na katechezę, to wiedza z katechezy szkolnej jest mi potrzebna.	116
Tabela 4.2.6. Korelacja pytań: Jeśli uczęszczam na katechezę, to na lekcji wiele dowiedziałem się o Jezusie	117
Tabela 4.2.7. Kościół jest mi potrzebny?	119
Tabela 4.2.8. Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do Kościoła?	120
Tabela 4.2.9. Korelacja pytań: Jeśli nie chodzisz do kościoła, to z jakim wyznaniem się utożsamiasz?	121
Tabela 4.2.10. Msza Święta i spowiedź są ważnymi wydarzeniami mojego życia	123
Tabela 4.2.11. Udział we Mszy Świętej maturzystów badanych w ankiecie	124
Tabela 4.2.12. Udział w sakramencie pokuty i pojednania maturzystów badanych w ankiecie	125
Tabela 4.2.13. Lubię być obecny/-a podczas udzielania sakramentów innym (chrzest, ślub, itp.)	127
Tabela 4.2.14. Chętnie modlę się z innymi osobami w kościele	127
Tabela 4.2.15. Uważam, że kazania na Mszy Świętej są nudne i niepotrzebne	128
Tabela 4.2.16. Sakrament bierzmowania nic nie zmienił w moim życiu	129
Tabela 4.2.17. Osobista modlitwa badanych maturzystów w ankiecie	130

Tabela 4.2.18. Modlitwa jest ważnym elementem życia mojej rodziny	132
Tabela 4.2.19. Moi krewni (rodzice, dziadkowie, itp.) nauczyli mnie modlitwy	132
Tabela 4.2.20. W mojej rodzinie nigdy nie rozmawiamy o Jezusie	133
Tabela 4.2.21. Twierdzenia, z którymi utożsamia się badany maturzysta w ankiecie	134

Bibliografia

Źródła

Źródła wytworzone

504 kwestionariusze ankiety wypełnione przez maturzystów archidiecezji krakowskiej (w archiwum autorki).

Biblijne

Biblia Tysiąclecia, wyd. IV, Poznań 1996.

Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* 1964.

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* 1965.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* 1965.

Dokumenty katechetyczne Kościoła

Katechizm Kościoła Katolickiego 1992.

Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* 1997.

Dokumenty Kościoła w Polsce

Komisja Wychowania Katolickiego konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.

Komisja Wychowania Katolickiego konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010.

Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2010.

Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.

Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.

Nauczanie papieskie

Benedykt XVI, *Blask Zbawienia. Homilie papieskie*, Kraków 2018.

Benedykt XVI, *Dlaczego wierzę? Przesłanie pontyfikatu 2005–2013*, Kraków 2013.

Benedykt XVI, *Otwierajcie serca na dary Ducha Świętego*. 19 lipca. Czuwanie młodzieży na hipodromie w Randwick. „L’ Osservatore Romano”, 2008 nr 9, s. 25–29.

Franciszek, Posynodalna Adhortacja Apostolska *Christus vivit* 2019.

Jan Paweł II, Adhortacja Apostolska, *Catechesi Tradendae* 1980.

Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny*, [w:] Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie*, Kraków 2012, s. 27.

Jana Pawła II, List apostolski *Novo millennio ineunte* 2001.

Paweł VI, Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi* 1975.

Dokumenty państwowe

Ustawa o systemie oświaty, Tekst jednolity: Dz. U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w szkołach, każda osoba pragnąca podpisać umowę o pracę w szkole na stanowisku nauczyciela religii powinna posiadać imienne skierowanie wydane przez biskupa diecezjalnego (Dz.U. z 1992 Nr 36 poz.5 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17)

Podręczniki katechetyczne

Aby nie ustać w drodze, Podręcznik metodyczny dla II klasy gimnazjum, red. ks. Panuś T., Chrzanowska R., Kraków 2013.

Jesteśmy w rodzinie Pana Jezusa, Podręcznik metodyczny do nauki religii dla I klasy szkoły podstawowej, red. ks. Panuś T., ks. Kielian A., Berski A., Kraków 2012.

Kochamy Pana Jezusa, Podręcznik metodyczny dla II klasy szkoły podstawowej, red. ks. Panuś T., ks. Kielian A., Berski A., Kraków 2013.

Mocni miłością, Podręcznik metodyczny dla klasy I liceum i technikum, red. ks. Panuś T., Chrzanowska R., Kraków 2012.

Mocni mocą Chrystusa, Podręcznik metodyczny dla klasy IV technikum, red. Panuś T., Chrzanowska R., Kraków 2015.

Mocni nadzieją, Podręcznik metodyczny dla klasy II liceum i technikum, red. ks. Panuś T., Chrzanowska R., Kraków 2013.

Mocni wiarą, Podręcznik metodyczny dla klasy III liceum i technikum, red. ks. Panuś T., Chrzanowska R., Kraków 2014.

Przyjmujemy Pana Jezusa, Podręcznik metodyczny dla III klasy szkoły podstawowej, red. ks. Panuś T., ks. Kielian A., Berski A., Kraków 2014.

Słuchamy Pana Boga, Podręcznik metodyczny do nauki religii dla IV klas szkoły podstawowej, red. ks. Panuś T., ks. Kielian A., Berski A., Kraków 2012.

Spotkanie ze słowem, Podręcznik metodyczny dla I klasy gimnazjum, red. ks. Panuś T., Chrzanowska R., Kraków 2013.

W Kościele umacniamy wiarę, Podręcznik metodyczny dla VI klasy szkoły podstawowej, red. ks. Panuś T., ks. Kielian A., A. Berski, Kraków 2014.

W miłości Boga, Podręcznik metodyczny dla III klasy gimnazjum, ks. Panuś T., ks. Kielian A., Berski A., Kraków 2013.

Wierzymy w Pana Boga, Podręcznik metodyczny dla V klasy szkoły podstawowej, red. ks. Panuś T., ks. Kielian A., Berski A., Kraków 2013.

Literatura przedmiotu

Alberich E., *Katecheza dzisiaj podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003.

Bać T., *Sakrament pokuty i pojednania*, [w:] *Znaki Tajemnicy*, red. Porosło K., Woźniak R. J., Kraków 2018. s. 389–418.

Bagrowicz J., *Uwarunkowania skuteczności katechezy. Studium pastoralno-katechetyczne w oparciu o dorobek Josepha Colombo*, Włocławek 1993.

Balcerowska-Noweta D., *Katecheza szkolna w świadomości młodzieży klas maturalnych liceów ogólnokształcących w diecezji kaliskiej studium socjologiczno-pastoralne*, Poznań 2009.

- Baniak J., *Desakralizacja kultu religijnego i świąt religijnych w Polsce. Studium socjologiczne*, Kraków 2007.
- Baniak J., *Kościół rzymskokatolicki i jego medialny obraz w demokratycznym społeczeństwie obywatelskim w Polsce w ujęciu i ocenach katolików świeckich*, [w:] *Religia i Kościół w społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim w Polsce. Między losem a wyborem*, red. J. Baniak, Poznań 2012; s. 37–74.
- Barciński Z., Cywińska L., Dziewięcka A., Frela M., Ludian M., Maciejewski Z., Szajda A., *Rozwiązywanie praktycznych problemów podczas zajęć*, [w:] *Vademecum katechety metody aktywizujące*, red. Z. Barciński, Kraków – Lublin 2006, s. 542–576.
- Berski A., ks. Kielian A., *Bóg jest wśród nas, Program nauczania religii rzymskokatolickiej w klasach V–VIII szkoły podstawowej*, Kraków 2021.
- Bielas Z., *Podstawowe zadania katechezy w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce na podstawie podręczników do szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2015.
- Borowik I., *Dlaczego religijność w Polsce nie ulega zmianom po 1989 roku?: pięć hipotez*, [w:] *Zrozumieć współczesność*, red. G. Babiński, M. Kapiszewska, Kraków 2009, s. 439–450.
- Borowik I., *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, Warszawa 2018.
- Brat Roger, *Dzisiaj muszę się zatrzymać w twoim domu*, [w:] *Matka Teresa, Brat Roger, Modlitwa źródło współczującej miłości*, Poznań 2009, s. 25–27.
- Bulowski K., Nowotny S., Sadłoń W., *Statystyczny obraz religijności społeczeństwa polskiego i szkolnej edukacji religijnej*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. Rayzacher-Majewska A., Bednarczyk R., Warszawa 2016, s. 171–215.
- Chałupniak R., *Wprowadzenie*, [w:] *Współczesna katecheza: kryzysy i nadzieja*, red. R. Chałupniak, Opole 2010, s. 5–8.
- Choromański A., *Osoba ludzka jako „byt relacyjny” – antropologiczne fundamenty eklezjologii Soboru Watykańskiego II*, [w:] *„Studia Teologii Dogmatycznej” tom 1*, 2015, red. A. Proniewski, Białystok 2015, s. 58–87.
- Chrzanowska R., Panuś T., *Programy nauczania religii: Rozradowanie się w Duchu Świętym i Bądźcie mocni! Główne idee w świetle Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2015.
- Chyliński H., *Wyznanie*, [w:] *Mały słownik religioznawczy*, red. Poniatowski Z., Warszawa 1969, s. 466.

- Czerkawski J., *Katecheza młodzieży w nauczaniu Kościoła katolickiego. Zarys problematyki*, Kraków 2020.
- Dziedzic J., *Religijność a postawy moralne polskiej młodzieży*, „Polonia Sacra” 20, Kraków 2016, nr 4, s. 74–76.
- Dziekoński S., *Poznajemy polskie dokumenty katechetyczne*, [w:] *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński., Warszawa 2003, s. 7–15.
- Farská a školská katechéza v spásnom diele človeka. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. Tirpák P., Tkáč M., Kielian A., Prešov 2021.
- Głaz S., *Psychologiczne predyktry przeżycia religijnego młodzieży*, Kraków 2016.
- Hołda M., *Głos ukrytego Boga*, Kraków 2019.
- Iwaniuk H., *Język katechetyczny*, [w:] *Leksykon katechetyczny*, red. J. Szpet, J. Kostorz, Kielce 2020, s. 207–209.
- Jaklewicz T., *Po co Kościół?* „Gość Niedzielny”, 2010, nr 23, s. 31–31.
- Janiga W., *Katecheza szkolna: kryzysy i nadzieja*, [w:] *Współczesna katecheza: kryzysy i nadzieja*, red. R. Chałupniak, Opole 2010, s. 87–116.
- Janos A., *Źródła wiedzy religijnej współczesnej młodzieży*, red. P. Mąkosa, *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych*, Lublin 2019.
- Jasnos A., *Mój Bóg. Obraz Boga u współczesnej młodzieży. Studium katechetyczne*, Lublin 2020.
- Kiciński A., *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, Poznań 2007;
- Kiciński A., *Perspektywy rozwoju nauczania religii katolickiej w polskiej szkole*, [w:] *Dwadzieścia lat katechezy w szkole*, red. J. Kotowski, S. Dziekoński, Warszawa – Łomża 2010. S. 83–98.
- Kielian A., *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach Europy*, Kraków 2010.
- Królikowski J., *Syn Boży i nasz Zbawiciel*, Kraków 2015.
- Lanza S., *Kościół*, [w:] *Encyklopedia Chrześcijaństwa*, red. H. Witczyk, Kielce 2000, s. 374–381.
- Leksykon wypowiedzi Jana Pawła II do Polaków*, red. Z. Wietrzak, Kraków 2006.
- Łydka W., *Eschatologia*, [w:] *Słownik teologiczny*, red. A. Zuberbiera, Katowice 1998, s. 152–153.

- Marek Z., *Założenia programowe nauczania religii w szkole*, [w:] *Język katechezy*, red. Przybylska R., Przyczyna W., Tarnów 2008, s. 7–24.
- Mariański J., *Laicyzacja*, [w:] Krzyszkowski-Lozay, *Encyklopedia katolicka*, tom X, KUL, Lublin 2004, s.383–384.
- Mariański J., *Praktyki religijne w Polsce w procesie przemian. Studium socjologiczne*, Sandomierz 2014.
- Mariański J., *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym*, Warszawa 2010.
- Mariański J., *Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008.
- Matka Teresa, *Radość jest modlitwą*, [w:] Matka Teresa, Brat Roger, *Modlitwa źródło współczującej miłości*, Poznań 2009, s. 29–31.
- Mąkosa P., *Co dalej z katechezą młodzieży?* „Informator Katechetyczny, Rzeszowska Biblioteka Katechetyczna nr 15”, Rzeszów 2015, s. 6–10.
- Michalik J., *Wprowadzenie*, [w:] M. Węclawski, *Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię*, Przemyśl 2015, s. 2–3.
- Misiaszek K., *Pedagogika religii w relacji do szkolnego nauczania religii*, [w:] *Pedagogika religii*, red. Marek Z., Walulik A., Kraków 2020, s. 51–72.
- Muller G., *Wiera w Boga we współczesnym świecie*, Lublin 2020.
- Murawski R., *Problematyka wieku dorastania*, [w:] *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 9–20.
- Murawski R., *Wychowanie w wierze: co to jest?*, [w:] *Wychowanie w wierze w kontekście przemian współczesności*, red. ks. Buchta R., Dziekoński ks. S., Katowice 2011, s. 15–26.
- Musiał T., *Przyspieszyła, Życie Kościoła*, [w:] „Niedziela”, 2022, nr 29, s. 24.
- Napiórkowski A., *Pytanie o Kościół*, [w:] *Kościół Chrystusowy*, red. Dzidek T., Kamykowski Ł., Kubiś A., Napiórkowski A., Kraków 2003, s. 13–23.
- Napiórkowski A., *Współczesny Kościół i ponowoczesny świat*, Kraków 2015.
- Nycz K., *Wstęp*, [w:] *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce, Konferencja Episkopatu Polski*, Warszawa 2001, s. 9–11.
- Ocytko A., *Katechizacja w archidiecezji krakowskiej w latach 1990–2012*, Kraków 2013.
- Offmański A., *Katecheza chrześcijańskiego świadectwa młodzieży na poziomie szkół ponadgimnazjalnych*, „Ateneum Kapłańskie” 2004, nr 143, s. 63–78.

- Ostrowski M., *Młodzież w oczach papieża na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*, [w:] *Młodzi i Kościół*, „Polonia Sacra”, 2016, nr 4, s. 67–86.
- Panuś T., *Koncepcja programu nauczania religii z 2001 roku*, [w:] *Program nauczania religii i katechetyczne (1920 – 2020)*, red. Ceglarek R., Misiaszek K., Wołkiewicz A., Częstochowa 2021, s. 315–344.
- Panuś T., *Nauczanie religii w polskiej szkole*, [w:] *Leksykon katechetyczny*, red. J. Szpet, J. Kostorz, Kielce 2020, s. 469–475.
- Panuś T., *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechezie*, Kraków 2010.
- Póltawska W., *By rodzina była Bogiem silna...*, Kraków 1995.
- Rayzacher– Majewska A., *Wychowawcze zadania katechezy w szkolnym nauczaniu religii*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w latach 1990–2015 wobec zadań katechezy*, red. Rayzacher-Majewska A., Bednarczyk R., Warszawa 2016, s. 87–167.
- Sarah R., *Bóg albo nic. Rozmowa o wierze*, Warszawa 2016.
- Seewald P., *Bóg i świat*, Kraków 2005.
- Sondej Cz. M., *Osobowość Katechety i jej wpływ na życie katechizowanych*, [w:] *Katecheta w szkole poradnik pedagogiczny*, red. M. Śnieżyński, Kraków 1994, s. 7–24.
- Staniek E., *Mini katechizm dorosłych*, Kraków 2019.
- Strzelczyk G., *Sakrament Eucharystii*, [w:] *Znaki Tajemnicy*, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018, s. 347–387.
- Studnicki P., *Dialog edukacyjny w nauczaniu katechetycznym - teoria a szkolna rzeczywistość*, Kraków 2010.
- Surówka W., *Wychowawca jako aktualizacja tradycji. Jak zatrzymać młodzież w Kościele?*, „Wychowawca”, 2022, nr 6, s. 8–10.
- Szczurek J.D., *Bóg w encyklice Deus caritas est*, [w:] *Tajemnica miłości. Refleksje nad encykliką Deus caritas est Ojca Świętego Benedykta XVI*, red. A. Świerczek, Kraków 2006, s. 29–39.
- Szymik J., *Syn, sens, hilasterion. Idee przewodnie chrystologicznej trylogii Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, [w:] *Jezus z Nazaretu. Poszukiwania chrystologiczne drogą wyznaczoną przez Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, red. J. Królikowski, P. Łabuda, A. Michalik, Tarnów 2016, s. 43–57.

- Talik E., *Dojrzałość religijna*, [w:] *Praktyczna psychologia dla teologów*, red. M. Guzewicz, J. Czerkowski, Kielce 2015, s. 185–203.
- Tomasik P., *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998.
- Tomasik P., *Podstawowe założenia podręczników do nauczania religii w szkole*, [w:] *Język katechezy*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów 2008, s. 25–51.
- Tomasik P., *Podstawowe założenia Programu nauczania religii*, [w:] *Programy nauczania religii i katechetyczne (1920–2010)*, red. R. Ceglarek, K. Misiaszek, A. Wołkiewicz, Częstochowa 2010, s. 365–381.
- Tułowiecki D., *Bez Boga, Kościoła i zasad? Studium socjologiczne nad religijnością młodych*, Kraków 2012.
- Urban J., *Współczesne formy kultu krakowskich świętych i błogosławionych przełomu XIX i XX stulecia*, [w:] *Cracovia sacra – krakowscy święci i błogosławieni XIX i XX wieku*, red. Marecki J., Panuś K., Kraków 2004, s. 249–269.
- Vianney J. M., *Kazania proboszcza z Ars*, Warszawa 2009.
- Wajs P., *Rezygnacja z katechezy szkolnej jako przejaw laicyzacji społeczeństwa*. *Studia i prace badawcze*, „Społeczeństwo”, 2020, nr 4, s. 89–99.
- Walesa Cz., Tatala M., *Rozwój religijności człowieka. tom II: Młodzież*, Lublin 2020.
- Walewander E., *Postmodernizm a pedagogika chrześcijańska*, „Memoranda”, 2010, nr 2, s. 152–164.
- Waligóra P., *Obraz współczesnego rodzica na podstawie badań wiernych archidiecezji krakowskiej*, [w:] *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych* red. P. Mąkosa, Lublin 2019, s. 197–210.
- Wołkiewicz A., *Główne idee polskich programów katechetycznych*, Kraków 2018.
- Wszolek S., *Pytając o Boga*, Tarnów 1999.
- Zellma A., *Szkolne nauczanie religii rzymskokatolickiej jako miejsce motywowania młodzieży do chrześcijańskiego działania*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, Poznań 2013, s. 231–241.
- Zwierżdżyński M. K., *Konstruowanie znaczeń religii w szkole*, Kraków 2014.

Literatura pomocnicza

- Arystoteles, *Retoryka II*, [w:] Arystoteles, *Retoryka, Retoryka dla Aleksandra, Poetyka*, Warszawa 2004, s. 105–171.
- Augustyn J., *Rozmowy o trudnych sprawach*, Kraków 2004.
- Augustyński A., Bukowski A., *Między domem a ulicą, wokół problemów wychowania w dobie globalizacji i kultury masowej*, Kraków 2005.
- Blumenthal E., *Odwaga bycia niedoskonałym*, Kraków 2002.
- Chłopkiewicz M., *Osobowość dzieci i młodzieży rozwój i patologia*, Warszawa 1987.
- Dobroczyński B., *O edukacji i wychowaniu w czasach globalizacji i popkultury*, [w:] *Między domem a ulicą, wokół problemów wychowania w dobie globalizacji i kultury masowej*, red. A. Augustyński, A. Bukowski, Kraków 2005, s. 23–34.
- Drożdż M., Grzesiak-Witek D., Witek P., *Uczeń a współczesne zagrożenia*, Lublin 2019.
- Fenwick E., Smith T., *Dojrzewanie praktyczny poradnik dla nastolatków i ich rodziców*, Warszawa–Kraków 1995.
- Kowalewski I., Franczyk J. L., *Zdrowie emocjonalne młodzieży*, Kraków 2017.
- Leyland Fields L., Hubbard J., *Przebaczyć mamie i tacie*, Kraków 2015.
- Mastalski J., *Samotność globalna nastolatka*, Kraków 2007.
- Noga M., *Kompetencje nauczyciela na progu pracy zawodowej*, „Wychowawca”, 2020, nr 2, s. 14–16.
- Obuchowska I., *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996.
- Orwid M., Pietruszewski K., *Psychiatria dzieci i młodzieży*, Kraków 1993.
- Pietruszewski K., *Jak pomóc nastolatkom?*, Kraków 1998.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2010.
- Placha J., Wstęp, [w:] Z. Podlejski, *Szli święci przez Kraków*, Kraków 2013, s. 5–6.
- Poniatowski Z., *Religia*, [w:] *Mały słownik religioznawczy*, red. Z. Poniatowski, Warszawa 1969, s. 371–377.
- Rudolph Schaffer H., *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Kraków 2010.
- Staniek E., *Kraków Miasto wielu świętych*, Kraków 2014.
- Świda-Ziemba H., *Obraz świata i bycia w świecie (z badań młodzieży licealnej)*, Warszawa 2000.
- Terakowska D., Bomba J., *Być rodziną, czyli jak budować dobre życie swoje i swoich dzieci*, Kraków 2003.
- Tischner J., *Filozofia dramatu*, Kraków 1998.
- Tyszkowa M., *Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży*, Warszawa 1972.
- Zaręba S. H., Choczyński M., *Od klasycznej do współczesnej myśli socjologicznej*, Warszawa 2014.

Strony internetowe

Binswanger – Stefańska E., *Ta okropna młodzież? A może ci okropni dorośli?*, na: <http://www.sofijon.pl/module/article/one/15> [dostęp: 16. 02. 2022].

Krzyżak, *Sondaż: Kościół w błyskawicznym tempie traci wiernych*, „Rzeczpospolita”, Wydarzenia, na: <https://www.rp.pl/kosciol/art422501-sondaz-kosciol-w-blyskawicznym-tempie-traci-wiernych> [dostęp: 24. 03. 2022].

"Dewastujące" statystyki. Młodzi Polacy masowo odwracają się od Kościoła [wywiad], na: <https://forsal.pl/lifestyle/psychologia/artykuly/8325151>, dewastujące-statystyki-młodzi-polacy-masowo-odwracaja-sie-od-kosciola-wywiad.html, [dostęp: 30. 03. 2022].

Archidiecezja Krakowska- Genepedia, na: http://genepedia.pl/index.php?title=Kategoria:Archidiecezja_Krakowska [dostęp: 09. 03.2022].

Urban J., *Historia Archidiecezji*, na: <https://diecezja.pl/historia-archidiecezji/> [dostęp: 10.10. 2022].

Archidiecezja Krakowska, *Duszpasterstwo Młodzieży Archidiecezji Krakowskiej*, na: <https://mlodzi.diecezja.pl/> [dostęp: 14.10. 2022].

Waśko R., *Test niezależności chi-kwadrat Pearsona*, Predictive Solutions, <https://predictivesolutions.pl/test-niezaleznosci-chi-kwadrat-pearsona> [dostęp: 31.05.2023].

<http://www.wkelk.c0.pl/index.php/akty-prawne/41-procedura-uzyskania-misji-kanonicznej> [dostęp: 13.06.2023].

Aneks

Ankieta *Mój obraz Jezusa*

- Proszę, uzupełnij w kilku słowach (ok. 1-6 słów) następujące zdania, opisując prawdę, w którą Kościół wierzy (tak jak uczono Cię na katechezie):

- Trójca Święta to _____
- Jezus Chrystus to _____
- Po śmierci człowieka będzie _____

- Proszę, zaznacz w poszczególnych wierszach – za pomocą krzyżyka w prawej części tabelki – które według Ciebie stwierdzenia Kościół Katolicki uznaje za prawdziwe:

		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
1	Ciało Jezusa podlegało prawom fizyki tak, jak ciało każdego człowieka				
2	Jezus był obecny przy stworzeniu świata				
3	Bóg Ojciec istniał przed Jezusem Chrystusem				
4	Jezus Chrystus nie był i nie jest w stanie czynić cudów				
5	Jezus Chrystus nie jest Bogiem				
6	Bóg nie ma wpływu na to, co się dzieje w świecie				
7	Bóg ciągle żałuje, że stworzył człowieka				
8	Nasze istnienie jest efektem przypadku				
9	Duch Święty jest tym samym Bogiem, co Jezus Chrystus				
10	Istnieją rzeczy niezmiennie				
11	Bóg chce ukarać lub potępić człowieka za zło, które czyni				
12	Jezus Chrystus istnieje od zawsze				
13	Jezus Chrystus jest człowiekiem				
14	Bóg jest tylko jedną osobą				
15	Bóg chce się spotkać z człowiekiem				
16	Jezus Chrystus nigdy nie odczuwał głodu lub pragnienia				
17	Jezus Chrystus odczuwał ból				
18	Określenia Jezus, Syn Boży, Druga Osoba Boska i Chrystus oznaczają to samo				

• Proszę, uzupełnij w kilku słowach (ok. 1-6 słów) następujące zdania:

- Bóg jest dla mnie _____
- Wiara jest mi potrzebna _____
- Kościół jest mi potrzebny _____

• Proszę, zaznacz w poszczególnych wierszach – za pomocą krzyżyka w prawej części tabelki – czy utożsamiasz się z poniższymi stwierdzeniami.

		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
1	Proszę Jezusa, by pomógł mi nie popełniać tych samych błędów				
2	Jezus nigdy nie jest zadowolony z moich decyzji				
3	Prośbienie Jezusa o pomoc nie odnosi skutku, bo On nie chce pomóc				
4	Mogę rozmawiać z Jezusem bardzo osobiście i szczerze				
5	Często mam koszmary, że Jezus skazuje mnie na piekło				
6	Jezus nie ma mi za złe, jeśli nie zmieniam się / nie rozwijam się				
7	Jezus się mną opiekuje				
8	Przy podejmowaniu ważnych decyzji zawsze myślę o mojej więzi z Jezusem				
9	Sądzę, że Jezus kocha nawet niewierzących				
10	Nie czuję bliskości Jezusa, nawet podczas modlitwy				
11	Bez Jezusa moje życie nie traci sensu				
12	Czasami czuję, że Jezus tuli mnie w ramionach				
13	Ufam Jezusowi bezgranicznie				
14	Ze swoimi problemami muszę radzić sobie sam/a, bo Jezus mi nie pomaga				
15	Powinienem/-am być lepszym człowiekiem, by mieć pewność miłości Jezusa				
16	Żyłbym/-abym tak samo, nawet jeśli nie wierzyłbym/-abym w Jezusa				
17	Nie ma znaczenia, czy się modlę do Jezusa, czy nie				
18	Czasem myślę o Jezusie, kiedy zasypiam				
19	Jezus jest moim przewodnikiem w życiu				
20	Jezus jest bardziej obserwatorem mojego życia niż jego uczestnikiem				
21	Kiedy postępuję źle, Jezus odwraca się ode mnie				

● Proszę, odpowiedz w kilku słowach (ok. 1-6 słów) na poniższe pytania:

- Dlaczego uczęszczasz na katechazę? _____
- Dlaczego chodzisz/nie chodzisz do Kościoła? _____
- Co najbardziej zbliża Cię do Jezusa? _____

● Proszę, zaznacz w poszczególnych wierszach – za pomocą krzyżyka w prawej części tabelki – czy utożsamiasz się z poniższymi stwierdzeniami:

		Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie
1	Moja wiara zmienia się szczególnie poprzez spotkania we wspólnotach				
2	Wiedza z katechezy szkolnej nie jest mi potrzebna w życiu				
3	Modlitwa jest ważnym elementem życia mojej rodziny				
4	Sakrament bierzmowania nic nie zmienił w moim życiu				
5	Uważam, że kazania na mszy świętej są nudne i niepotrzebne				
6	Msza Święta i spowiedź są ważnymi wydarzeniami mojego życia				
7	Lubię być obecny/-a podczas udzielania sakramentów innym (chrzest, ślub, itp.)				
8	Na katechezie szkolnej dowiedziałem/-am się wiele o Jezusie				
9	Chętnie modłę się z innymi osobami w kościele				
10	Moi krewni (rodzice, dziadkowie, itp.) nauczyli mnie modlitwy				
11	Modlitwa na początku katechezy szkolnej jest dla mnie ważna				
12	W mojej rodzinie nigdy nie rozmawiamy o Jezusie				

Metryka

Proszę zaznaczyć właściwą odpowiedź.

1. Płeć:

☐ kobieta ☐ mężczyzna

2. Stałe miejsce zamieszkania:

☐ wieś
☐ miasto do 20 tys. mieszkańców
☐ miasto od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców
☐ miasto ponad 100 tys. mieszkańców

3. Typ szkoły:

☐ liceum ogólnokształcące ☐ technikum

4. Czy Twoi rodzice żyją w sakramentalnym związku małżeńskim?

☐ tak
☐ nie
☐ są po rozwodzie

Jeśli są po rozwodzie, z kim mieszkasz? ☐ matka ☐ ojciec ☐ inni

5. Jakie jest wykształcenie Twoich rodziców?

Ojca	☐ podstawowe	☐ zawodowe	☐ średnie	☐ wyższe
Matki	☐ podstawowe	☐ zawodowe	☐ średnie	☐ wyższe
Opiekuna	☐ podstawowe	☐ zawodowe	☐ średnie	☐ wyższe

6. Czy masz rodzeństwo?

☐ tak ilość: ☐ nie

7. Jak układają się Twoje stosunki w rodzinie z (ocień według skali 1-5):

	1	2	3	4	5
Ojcem	☐	☐	☐	☐	☐
Matką	☐	☐	☐	☐	☐
Opiekunem	☐	☐	☐	☐	☐

8. Z jakim wyznaniem utożsamiasz się obecnie?

☐ wyznanie Kościoła Katolickiego
☐ inne wyznanie (jakie?)
☐ żadne

9. Z którym z poniższych twierdzeń byłbyś/ byłabyś skłonny(a) się zgodzić? (proszę wybierz jedno)

☐ istnieje tylko jedna prawdziwa religia
☐ nie ma jednej prawdziwej religii, ale coś prawdziwego można znaleźć w różnych religiach świata
☐ żadna z religii nie ma właściwie nic prawdziwego do zaoferowania współczesnemu człowiekowi
☐ z żadnym z tych twierdzeń nie mogę się zgodzić

10. Kto Cię uczył religii (ksiądz, siostra zakonna, katecheta/katechetka)?

szkoła podstawowa _____

gimnazjum _____

szkoła ponadgimnazjalna _____

11. Czy przez cały okres edukacji uczestniczyłeś/-aś w lekcjach religii?

☐ tak

☐ nie, na jakim etapie/ w jakiej klasie nie uczestniczyłeś/-aś

12. Czy należysz do jakiejś organizacji, wspólnoty, ruchu religijnego:

☐ nie należę

☐ należę i działam mało aktywnie

☐ należę i działam aktywnie

Jeżeli należysz do organizacji, podaj jej/ich nazwę?

.....

13. Jak często uczęszczasz na mszę świętą?

☐ ok. ____ razy w tygodniu

☐ ok. ____ razy w miesiącu

☐ ok. ____ razy w roku

☐ rzadziej

☐ nie uczęszczam

14. Jak często korzystasz z sakramentu pokuty?

☐ ok. ____ razy w miesiącu

☐ ok. ____ razy w roku

☐ rzadziej

☐ nie korzystam

15. Jak często modlisz się?

☐ ok. ____ razy w ciągu dnia

☐ ok. ____ razy w tygodniu

☐ ok. ____ razy w miesiącu

☐ rzadziej

☐ nie modlę się

16. Jak widzisz swoją przyszłość życiową?

☐ w związku małżeńskim (ślub)

☐ w związku partnerskim (bez ślubu)

☐ z wieloma partnerami, bez zobowiązań

☐ jako osoba żyjąca samotnie

☐ jako osoba duchowna (ksiądz/siostra zakonna)

☐ trudno powiedzieć